

HAASTE

Harmaan talouden torjunta **s.4**

Rikollisuuden kustannukset **s.7**

Lama ja rikollisuus **s.13**

Talousrikostutkinnan haasteet **s.19**

ASiantuntevasti rikoksentorjunnasta ja kriminaalipolitiikasta

**Teemana
talous**

4 KRIMINAALIPOLITIIKAN VAIKUTTAJIA
Harmaa talous maksaa monin tavoin yhteiskunnalle
Riikka Kostiainen

Haasteltavana on verotusneuvos **Markku Hirvonen**. Hän pitää hyvänä, että hallituksen talousrikosohjelmat ovat tuoneet jatkuvuutta harmaan talouden torjuntaan, mutta intensiteetissä on ollut selvää vaihtelua. Laman aikana torjuntaan kiinnitetään huomiota, mutta nousukauden tullen se tahtoo unohtua.

7 Vain osa rikosten kustannuksista valtion budjetissa
Ville Hinkkanen

Rikollisuus aiheuttaa yhteiskunnalle huomattavia kustannuksia. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen Rikollisuustilannekatsauksen mukaan rikollisuuden kontrollijärjestelmän nettokustannukset valtiolle ovat tänä vuonna noin 1,7 miljardia euroa. Rikollisuuden seurausten ja niihin varautumisen kustannukset ovat puolestaan vähintään 11 miljardia euroa.

10 Taloustieteen menetelmät rikollisuuden tutkimisessä
Anssi Keinänen

Artikkelissa käydään läpi, millaista on taloustieteellinen ajattelutapa rikosoi-keudesta, rikollisen käyttäytymisestä ja kriminaalipolitiikasta. Sekä taloustieteilijät että oikeustieteilijät ovat asettaneet kriminaalipolitiikan tavoitteeksi rikollisuuden kustannusten minimoinnin.

13 1990-luvun lama, rikollisuus ja vaikutukset rangaistuksiin
Olavi Kaukonen

Talouden nousukaudella rekisteröidyit-
 siaaliset ongelmat ja haitat pääsääntöi-
 sesti lisääntyvät ja laskukaudella vähene-
 vät. Yhteys ei ole aivan suoraviivainen, ja
 tästä yleistyksestä on myös poikkeuksia.
 Poikkeuksellisen syvästä 1990-luvun ta-

loudellisesta lamasta on tehty yllättävän
 vähän kokonaisanalyysia rikollisuuden ja
 kriminaalipolitiikan näkökulmasta.

**16 Talousrikosvankin uusinta-
 rikollisuus**
Toni Laaksonen

Rikosseuraamusalan tutkimushankkeessa
 selvitetään talousrikosvankien uusintari-
 kollisuutta ja uusimisriskitekijöitä. Neljän
 vuoden seuranta-ajalla 13 % talousrikos-
 vangeista sai tuomion uudesta rikokses-
 ta, kun verrokeista uusi 43 %.

**19 Kasvatvat osaamisvaatimuk-
 set talousrikostutkinnassa**
Vesa Muttilainen & Terhi Kankaanranta

Talousrikollisuuteen sisältyy laaja valiko-
 ma rikosilmiöitä, ja uusia tulee jatkuvasti
 esille. Poliisin talousrikostutkintaan
 tulevat jutut ovat usein monimutkaisia
 ja siksi työläisiä käsitellä. Muun muassa
 näistä syistä tutkintatyö edellyttää moni-
 puolista osaamista, hyvää motivaatiota
 ja jatkuvaa koulutusta.

**21 Talousrikollisuuden
 torjunta poliisissa**
Matti Rinne

Pelkästään jälkikäteisellä vaikuttamisella
 ei kyetä vaikuttamaan talousrikostorjun-
 nan tasoon ja tuloksiin. Tämän vuoksi
 on käynnistetty myös laajapohjainen
 valistuskampanja.

22 Tahrat pois rahasta
Markku Ranta-aho

Artikkelissa käsitellään rahanpesulain-
 säädäntöä ja -rikollisuutta. Rahanpesua
 selvittämällä voidaan torjua rikollisuutta
 laajalla rintamalla, sillä millä tahansa
 rikoksella saatua hyötyä voidaan pestä.

24 Korruptio vaatii huomiota
Juha Keränen

Suomessa etenee rikostilastojen mukaan
 vuosittain vain hyvin vähän korruptio-

tapauksia oikeuskäsittelyyn. Vähäisistä
 juttumääristä huolimatta meillä korrupti-
 on torjunnassa on useita asioita, joita on
 tarpeen kehittää.

**26 Ympäristörikollisuus talous-
 rikollisuuden muotona**
Iina Sahramäki

Ympäristörikollisuus on vaikeasti sovitet-
 tavissa perinteisen talousrikollisuuden
 raameihin.

28 Rusinat pullasta
Natalia Ollus & Anne Alvesalo-Kuusi

Artikkelissa tarkastellaan ihmiskauppaa,
 ulkomaista työvoimaa ja talousrikol-
 lisuutta rikoksantorjuntaohjelmissa ja
 politiikka-asiakirjoissa 1995–2012.

**30 Suomen ihmiskaupan vastai-
 sessa työssä yhä kehitettävää**
Venla Roth

Suomen ihmiskaupan vastainen toiminta
 on parantunut viime vuosina, mutta
 edelleen on paljon tehtävää, jotta Suomi
 täyttäisi Europan neuvoston yleissopi-
 muksen vaatimukset.

**32 Kustannusvaikuttavuus
 toimii perusteena päättäjille**
Riikka Kostiainen

Tukholman kriminologian symposiumissa
 keskityttiin tänä vuonna varhaiseen
 rikoksantorjuntaan ja mm. kustannushyö-
 tyanalyysiin.

34 RIKOKSENTORJUNTA
**Jukka-Pekka Takala: Kustannusten ja
 vaikutusten arviointi mukaan rikoksen-
 torjuntahankkeisiin**

36 KRIMINOLOGIA
Matti Laine: Yhtenäiskriminologiaan?

38 Keskustelua

39 AJASSA

HAASTE

ASiantuntevasti
Rikksentorjunnasta
ja kriminaalipolitiikasta

Julkaisijat

Oikeusministeriö
Rikksentorjuntaneuvosto

Päätoimittaja

Juha Kääriäinen
Poliisiammattikorkeakoulu

Toimitussihteeri

Riikka Kostiainen

Yhteystiedot

Osoite: Mannerheimintie 4,
PL 25, 00023 Valtioneuvosto
Puhelin: 0295 150252
Sähköposti: haaste@om.fi
Internet: www.haaste.om.fi

Toimitusneuvosto

Sakari Melander (pj.)
Helsingin yliopisto
Janne Kivivuori (varapj.)
Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos
Päivi Honkatukia
Tampereen yliopisto
Aarne Kinnunen
Oikeusministeriö
Ulla Knuuti
Rikosseuraamuslaitos
Jaana Koivukangas
Rikosuhrinraportointi
Juha Kreuz
Laurea-ammattikorkeakoulu
Robin Lardot
Poliisihallitus
Leena Metsäpelto
Valtakunnansyyttäjänvirasto
Marjo-Riitta Pihlajamäki
Turun kaupunki
Olli Salin
Helsingin kaupunki
Jukka-Pekka Takala
Rikksentorjuntaneuvosto

Taitto

Riikka Kostiainen

Kansikuva

RodeoImages MF

Tilauhinta

Vuosikerta 25 euroa + alv. 10%
Irttonumero 6,50 euroa

Tilaukset ja osoitteenmuutokset

Sähköposti: haaste@om.fi
Lomakkeet: www.haaste.om.fi

Painopaikka

Kirjapaino Uusimaa, Porvoo

13. vuosikerta
Ilmestyy neljä kertaa vuodessa.
ISSN 1458-0314 (Painettu)
ISSN 1458-2759 (Verkkolehti)

Lehden kirjoitukset ovat kirjoittajien kannanottoja.

Harmaan talouden haasteet

Harmaa talous aiheuttaa suomalaiselle yhteiskunnalle vuosittain miljardiluokan menetyksiä. Eduskunnan tarkastusvaliokunnan muutaman vuoden takaisen selvityksen mukaan harmaan talouden laajuus vastaa noin 5,5–7,5 prosenttia bruttokansantuotteesta. Kysymys on siten usean miljardin vuosittaisista verojen ja maksujen tappiosta, jota joudutaan paikkaamaan julkisen talouden leikkauksilla ja verojen korotuksilla.

Harmaan talouden torjunta nostettiin Suomessa ensimmäisen kerran näkyvästi esille 1990-luvun alun talouslaman aikana. Sen jälkeen meillä on saatettu päätökseen kaikkiaan viisi valtioneuvoston vahvistamaa talousrikstorjuntaohjelmaa ja kuudes, nyt käynnissä oleva ohjelma kattaa vuodet 2012–2015. Kyseeseen, nyt voimassa olevaan ohjelmaan sisältyy kaikkiaan 22 varsin konkreettista hanketta, joilla harmaaseen talouteen soljuvia rahavirtoja pyritään patoamaan. Näiden lisäksi on viime keväänä sovittu kaikkiaan 11 lisätoimen valmistelusta. Voi siis sanoa, että harmaan talouden ongelma on kyllä tiedostettu ja toimenpiteisiinkin ryhdytty. Omalla tavallaan tämä näkyy myös siinä, että poliisin talousrikostutkintaan käyttämien henkilötyövuosien määrä on ollut hienoisessa kasvussa koko 2000-luvun ajan. Toisaalta myös talousrikosjuttujen tutkinta-ajat ovat olleet kasvussa, mikä heijastanee tutkinnan kohteena olevien tapausten laajentumista ja monimutkaistumista.

Talousrikollisuuden torjuntaohjelmat ovat hallituskauden mittaisia, varsin konkreettisia yrityksiä vastata harmaan talouden haasteisiin. Lyhyen aikavälin toimia tietysti tarvitaan mutta niiden lisäksi olisi syytä selvittää pidemmän aikavälin trendejä ilmiöistä, jotka luovat pohjaa taloudellisille väärinkäytöksille. Kun puhutaan harmaasta taloudesta, törmätään varsin nopeasti kysymyksiin käsityksistä yhteisvastuusta ja julkisten palvelujen tarpeesta. Veroja kootaan, jotta voidaan järjestää peruspalvelut ja tarpeelliset tulonsiirrot niitä tarvitseville. Siksi olisi tarpeen kysyä, mitä on tapahtumassa yhteisvastuullisuudelle suomalaisessa yhteiskunnassa. Miten kansan käsitykset julkisista palveluista, tulonsiirroista ja verotuksesta ovat muuttuneet viime vuosina vai ovatko muuttuneet lainkaan? Ruotsalainen sosiologi **Stefan Svallfors** on lukuisissa tutkimuksissaan osoittanut, että ruotsalaiset ovat edelleenkin varsin solidaarisia veronmaksajia ja myötämielisiä hyvinvointipalvelujen ylläpitämiselle. Tuoreita Suomea koskevia tutkimustuloksia on vaikea saada mutta toivoa sopii, että tilanne on samankaltainen kuin läntisessä naapurissamme. Jos niin on, lähtökohta harmaan talouden torjunnalle on hyvä.

Harmaa talous maksaa monin tavoin yhteiskunnalle

Verotusneuvos **Markku Hirvonen** pitää hyvänä, että hallituksen talousrikosohjelmat ovat tuoneet jatkuvuutta harmaan talouden torjuntaan, mutta intensiteetissä on ollut selvää vaihtelua. Laman aikana torjuntaan kiinnitetään huomiota, mutta nousukauden tullen se tahtoo unohtua.

Verotusneuvos Markku Hirvonen jäi valtionvarainministeriöstä eläkkeelle vuonna 2009, mutta harmaan talouden selvittämistä hän ei ole jättänyt. Isoin työ oli yhdessä **Pekka Lithin** ja **Risto Waldenin** kanssa tehty tutkimus harmaasta taloudesta (2010), jonka eduskunnan tarkastusvaliokunta oli tilannut. Viime vuonna hän teki Poliisihallitukselle selvityksen ulkomaisen työvoimaa käyttöä koskevien säännösten toimuudesta ja pienempiä töitä on ollut verohallinnon harmaan talouden selvitysyksikölle.

Hirvonen kertoo, että harmaasta taloudesta on erilaisia määritelmiä, mutta eduskunnalle tehdyssä tutkimuksessa lähtökohtana oli fiskaalinen harmaa talous, toisin sanoen etsittiin verotuksen ulkopuolelle jätettyjen tulojen mää-

räää. Niitä ovat paitsi pimeät palkat myös esimerkiksi salamat yrityksen ja pääomatulot. Ulkomaisen työvoiman käyttöön perehtyessään hän havaitsi myös välillistä harmaata taloutta. Suomessa työskentelee ulkomaisen yrityksen palveluksessa lähetettyjä työntekijöitä, joiden työehtoja poljetaan ja TESin mukaisen ja tosiasiaa mukaisen palkan erotuksesta jäävät verot sosiaaliturvamaksut kertymättä. Rikosoikeudellisesti harmaa talous mahtuu pääpiirteissään talousrikosmääritelmään, koska valtaosa siitä tapahtuu yritystoiminnan yhteydessä.

Verojen menetys on konkreettinen seuraus harmaasta taloudesta, mutta vähintään yhtä suuri ongelma on kilpailun vääristymä, Hirvonen selvittää. Ne yritykset, jotka

maksavat rehellisesti verot ja maksut, voivat menettää sopimukset niitä laiminlyöville yrityksille. Kolmas ongelma on sosiaalinen: työntekijät jäävät ilman sosiaaliturvaa, ovat usein alipalkattuja ja työoloihin liittyy muitakin epäkohtia.

– Harmaa talous kattaa varsin laajan alueen, vaikka ministerin oviremontista tulojen salaamiseen kansainvälisessä sijoitustoiminnassa. Niissä on luonnollisesti erilaisia ongelmia, erityisesti jälkimmäinen vääristää tulonjakoa yhteiskunnassa.

TUTKIMUKSELLA SAA- DAAN VAIN ARVIOITA

Harmaa talous on valtaosin piilorikollisuutta. Markku Hirvonen kertoo, että määrää on yritetty tutkia hyvin eri tavoin EU:nkin puitteissa. Yksi

menetelmä on makroekonomistinen lähestymistapa, jossa muodostetaan tiettyjen makrotalouden suureiden ja taustaolettamusten perusteella laskukaavoja; näitä taustaolettamuksia ovat mm. että korkea veroaste ja käteisen rahan käyttö lisäävät harmaata taloutta. Tunnetuin makroekonomisti on professori **Friedrich Schneider** Linzin yliopistosta Itävallasta. Hänen laskelmiensa mukaan harmaan talouden osuus Suomen bruttokansantuotteesta olisi vähän alle 14 prosenttia, kun eduskunnan tilaamassa tutkimuksessa Hirvonen kumppaneineen arvioi osuudeksi 5,5–7,5 prosenttia.

Toinen oppisuunta perustaa suoriin menetelmiin. Ihmisiltä kysytään esimerkiksi, "oletteko ostaneet palveluita ilman kuittia tai tehneet itse

pimeitä töitä”. EU teki vuonna 2007 kaikissa jäsenmaissa laajan kyselytutkimuksen, jonka tulokset olivat täydessä ristiriidassa esimerkiksi Schneiderin tulosten kanssa. Kyselyn mukaan vähiten pimeitä töitä oli tehty Kyproksella, Italiassa ja Kreikassa. Tämän tuloksia ei ole sittemmin kehdattu käyttää, Hirvonen hymähtää.

– Omaa lähestymistapaamme kutsun palapelimenetelmäksi. Yritimme jakaa harmaan talouden pienempiin osiin ja löytää kullekin osalle parhaiten sopivan menetelmän. Esimerkiksi rakennusalan pimeää työtä ei välttämättä voida mitata samalla tavalla kuin kansainväliseen sijoitustoimintaan liittyvää harmaata taloutta, hän selittää.

– Harmaan talouden kokonaisuutta arvioitiin sitten kahdella tavalla: käytössä oli 28 000 verotarkastusta, joista laskettiin, kuinka paljon erikoisista yrityksistä oli löytynyt ongelmia ja suhteutettiin tie-

to liikevaihtoluokittain. Verotarkastusmenetelmällä pimeän tulon määräksi saatiin noin 12 miljardia. Toinen tästä riippumaton menetelmä oli se, että pyrimme laskemaan teoreettisen ja kertyneen arvolisäveron erotuksen. Arvonlisäveron vajaukseksi saatiin pari miljardia euroa, joka silloisella 22 prosentin veronkannolla olisi kertynyt noin 10 miljardin euron salatausta tulosta. Menetelmät siis tukivat kohtuullisen hyvin toisiaan. Niissä on heikkouksia, mutta suuruusluokka ei liene pahasti pielessä.

Hirvonen painottaa, että harmaasta taloudesta on mahdollista saada konkreettista tietoa. Mittaamisen tekee vaikeaksi myös kansainvälistyminen. – Esimerkiksi jos Olkiluodon ydinvoimalan työmaalla toimii Irlantiin rekisteröitynyt yritys, joka käyttää puolalaista työvoimaa ja kertoo maksavansa ennakonpidätykset Kyprokselle, onko se Suomen, Irlannin, Kyprok-

sen vai Puolan harmaata taloutta? Se saattaa riippua jopa yksittäisen henkilön Suomesa olo ajasta.

UUSIA ALUEITA VERKKOKAUPPA JA IT-ALA

Markku Hirvosen mielestä harmaan talouden ongelmiin pitäisi kiinnittää huomiota kautta linjan. Perinteisesti se on nähty nimenomaan rakennusalan ongelmana ja sijoituspuoli on ollut taka-alalla. Nykyisessä hallitusohjelmassa on ensimmäisen kerran myönnetty, että kansainväliseen sijoitustoimintaan liittyy ongelmia.

Hirvonen arvioi, että harmaan talouden torjunnassa uusi vaikea ja haastava alue on kansainvälinen verkkokauppa. – Periaatteessakin ja puhumattakaan käytännössä on vaikea hahmottaa, missä jokin toiminta tapahtuu, kun palvelin voi sijoita missä tahansa. Siihen liittyy myös uusien nimettömien maksutapojen käyttöönotto.

Markku Hirvonen on tehnyt jo yli 20 vuotta työtä harmaan talouden torjunnan eteen. Avain on yhä sama kuin alussa: parempi viranomaisyhteistyö.

Hän on vakuuttunut, että esimerkiksi IT-alalla on samanlaisia aliurakkaketjuja kuin rakennusallalla. Informaatioteknologian alalla tapahtuu samaan tapaan tulojen salaamista ja käytetään bulvaaniyhtiöitä, mutta tämä ei ole vielä noussut pintaan.

LIEVÄ OIKEUSKÄYTÄNTÖ TALOUSRIKOKSISSA

Verotusneuvos Markku Hirvonen arvioi rikoslainsäädännön ongelmaksi, että sekä rangaistusasteikko että varsinkin rangaistuskäytäntö on varsin lievää talousrikoksissa.

– Neljän vuoden maksimi törkeistä verorikoksista ja vällisen rikoksista ei ole kova pelote. Lisäksi suurin osa tuomioista on ehdollisia. Toimijat ovat tietenkin hyvin erilaisia – on rakennustyömailla pyöriä järjestäytyneen rikollisuuden edustajia, onnettomia pitserian pitäjiä tai sisäpiirin kauppiaa tekeviä liikemiehiä – joten rangaistuksen vaikutuksetkin ovat hyvin erilaisia.

Hirvonen kertoo tutkiskelleensa verohallinnon tekemistä rikosilmoituksista annettuja tuomioita. Verohallintohan vastaa noin puolesta poliisin tutkittaviksi tulevista talousrikosjutuista. Verohallinto on jo pitkään tehnyt poliisille keskimäärin 300–450 tutkintapyyntöä vuodessa törkeän veropetoksen tai törkeän vällisen rikoksen rikosnimikkeillä; ilmoituksethan eivät kuvaa rikosten määrää vaan verohallinnon resursseja viedä näitä asioita eteenpäin.

– Samalla aikavälillä vuo- →

Hirvosen mielestä rangaistuskäytäntö ei anna kunnon viestiä talousrikosten moitittavuudesta.

→ sittäisestä runsaasta kolmesadasta ilmoituksesta oli tullut vuosittain kolmesta neljäänkymmeneen ehdotonta vankeusrangaistusta. Rangaistuskäytäntö on siten vielä lievempää kuin asteikko sallisi. Olen vakavasti sitä mieltä, että suurelle osalle ehdollinen ei ole mikään rangaistus.

Hirvosen mielestä silloin se viesti, jonka yhteiskunta antaa talousrikosten moitittavuudesta, jää vaisuksi. Hän kritisoi myös sitä, että tekijä on saattanut vuosikausia harjoittanut liiketoimintaa niin, että suuri osa tuloista on pantu kirjanpidon ulkopuolelle, mutta oikeudessa hän on ensikertalainen, koska häntä ei ole aikaisemmin tuomittu. Hirvonen kaipaa sen selvittämistä, voisiko säännöksiä muuttaa niin, että törkeistä talousrikoksista ei tuomittaisi ehdollisia rangaistuksia, mitä mahdollisuutta edellinen oikeusministeri joskus pohti.

– Lisäksi kestää aivan liian kauan ennen kuin tuomio on lainvoimainen. Tutkimusessamme laskimme, että keskimääräinen aika teosta tuomioon on viidestä seitsemään vuotta. Prosessin kesto on yksi keskeinen tekijä, joka heikentää rikostorjunnan vaikuttavuutta.

Yksi uusi ongelma on Hirvosen mukaan Korkeimman oikeuden *Ne bis in idem*-kanta eli kahdesti syyttämisen ja tuomitsemisen kieltö. Ratkaisu vaikuttaa siihen, että tietyt verorikokset eivät tule koskaan poliisin tutkittavaksi.

– Tässä on aikamoinen epätasa-arvo, sillä todennäköisimmin talousrikoksista oikeuteen ja vankilaan joutuvat rakennusalan kuittitehtailijat ja yhteiskunnan ylätasolla saa tehdä isojakin kupruja ilman että joutuu rikosprosessin kanssa tekemisiin. On paljon alueita, jotka joko säännöstösolla tai käytännössä jättävät suuren joukon talousrikoksia tehneitä rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän ulkopuolelle. Esimerkiksi kartellisäännöstö perustuu siihen, etteivät teot ole rikosoikeuden alaisia. Tilaajavastuulaki jättää tilaajan vastuun rikosprosessin ulkopuolelle.

Positiivisena kehityksenä rikosprosessin kannalta Hirvonen pitää sitä, että nykyään talousrikoksiinkin voidaan käyttää pakkokeinoja. Tuloksia on saavutettu erityisesti tapauksissa, joihin on liittynyt kytkentöjä järjestäytyneeseen rikollisuuteen. Hänestä tämä osoittaa, että pakkokeinoilla on saavutettavissa merkittävästi paremmin näyttöä kuin perinteisellä kuulustelutekniikalla ja kirjanpitojen tutkimisella.

VIRANOMAISTEN YHTEISTYÖSSÄ YHÄ TEHOSTAMISTA

Lisäresurssien ohella Markku Hirvonen hakisi harmaan talouden torjuntaan tehoa viranomaisten välisestä yhteistyöstä.

– Koko ajan on pyritty mahdollistamaan viranomaisten välistä tietojenvaihtoa parantamalla säännöstöä, mutta

yhä siinä on ongelmia. Myös viranomaisten aktiivinen yhteistyö voisi olla merkittävästi tehokkaampaa. Vielä on paljon kulttuuri- ja asenneeroja ja kaikki resurssipulassa kärvistelevät viranomaiset pyrkivät keskittymään omiin ydintavoitteisiinsa. Ruotsissa yhteistyö on aidosti aktiivisempaa. Esimerkiksi Ruotsin verohallinnon vuosikertomuksessa on rikostorjunnasta oma kappaleensa, kun Suomen verohallinnon kertomuksesta rikos-sanaa ei löydy. Verohallinto tekee toki yhteistyötä rikostorjunnassa, mutta tässä ei ole sisältä lähtevää käyttövoimaa.

Hirvonen kaipaa talousrikospuolellekin samantyyppistä yhteistyömallia kuin järjestäytyneen rikollisuuden torjunnassa on PTR-yhteistyö (poliisi-tulli-rajaa). Hyvinä yhteistyömalleina hän mainitsee myös rikosyhödyn jäljittämistyöryhmän, jossa oli mukana poliisi, verottaja ja ulosotto, sekä 20 vuotta sitten perustetun itäprojektin. Viime aikoina työnsuojeluviranomaiset ovat olleet aktiivisesti mukana esimerkiksi rakennusalan tilanteissa.

KIINNOSTUS RIIPPUU TALOUSSUHDANTEISTA

Markku Hirvonen ei uskalla arvioida tutkimustensa väljyyksien perusteella, onko harmaa talous Suomessa kasvamassa vai vähentymässä. Tämä vaatisi samantasoisien seuranta-tutkimuksen viiden tai kymmenen vuoden päästä.

– Laskukaudella on enem-

män kilpailua urakoista ja sopimuksista, mikä houkuttaa yritystä painamaan hintoja alas esimerkiksi pimeitä palkkoja maksamalla. Toisaalta nousukaudella on kova pula työvoimasta, mikä myös houkuttelee hankkimaan työvoimaa millä keinoin tahansa. Oikeastaan ainoa selvä asia on se, että silloin kun on talouden laskukausi, yhteiskunta kiinnittää enemmän huomiota harmaaseen talouteen ja sitten kun tulee nousukausi, huomio tahtoo unohtua, Hirvonen toteaa.

Hän viittaa 1990-luvun alkuun, jolloin harmaa talous nousi ensimmäisen kerran Suomessa esille. Vuonna 1994 rakennusalan työnantaja- ja tekijäjärjestöjen vaatimuksesta hallitus käynnisti ensimmäisen harmaan talouden työryhmän, jossa silloinen verotarkastusjohtaja Hirvonen toimi puheenjohtajana. Silloin torjunnassa monet asiat menivät nopeasti eteenpäin, mutta kun talous lähti nousuun, tuli vastareaktioita elinkeinoelämästä.

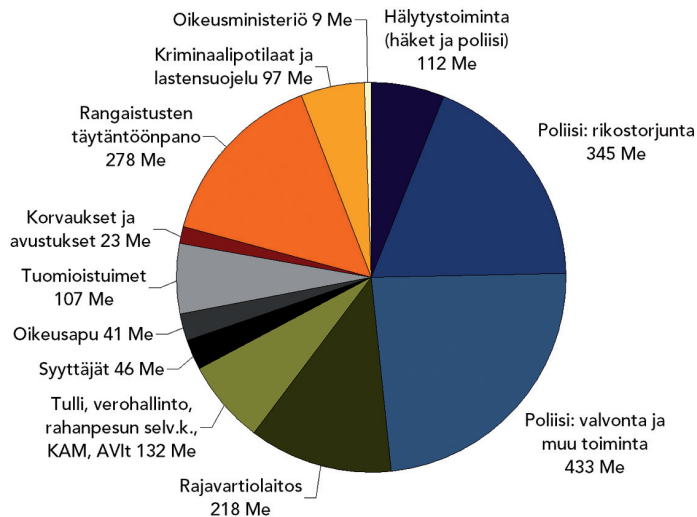
– Nyt on vähän sama tilanne. Ilmeisesti laskukausi nosti harmaan talouden esille ja hallitusohjelmassa on harvinaisen kunnianhimoisia tavoitteita harmaan talouden torjumiseksi. Sama ilmiö on EU:ssa: pankkikriisin seurauksena on kiinnitetty enemmän huomiota veroparatiiseihin. Toivon toki, että into harmaan talouden torjunnassa jatkuu, mutta pelkään miten käy, kun nousukausi alkaa. ■

■ VILLE HINKKANEN

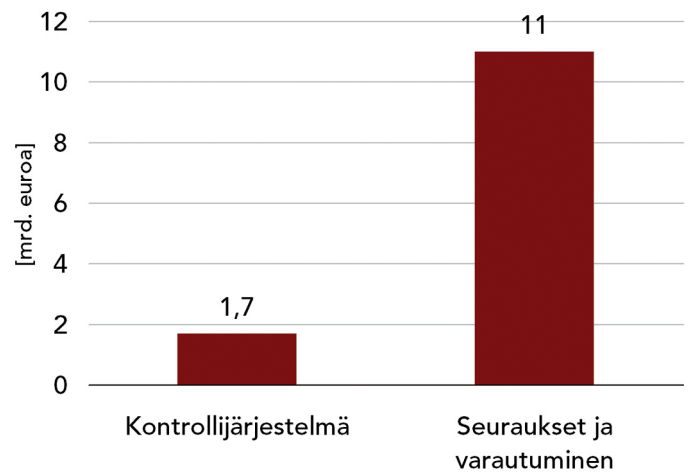
Vain osa rikosten kustannuksista valtiorikollisuuden budjetissa

Rikollisuus aiheuttaa yhteiskunnalle huomattavia kustannuksia. Tästä on helppo olla yhtä mieltä. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen Rikollisuustilanne-katsauksen mukaan rikollisuuden kontrollijärjestelmän nettokustannukset valtiolle ovat tänä vuonna noin 1,7 miljardia euroa. Rikollisuuden seurausten ja niihin varautumisen kustannukset ovat puolestaan vähintään 11 miljardia euroa. Mutta mistä nämä yhteensä 13 miljardia euroa muodostuvat? Mikä tulee laskea rikollisuuden kustannukseksi? Olisiko tehokkaalla rikoksantorjunnalla mahdollista saada aikaan 13 miljardin euron säästöt?

Kuvio 1. Rikoskontrollijärjestelmän kustannukset vuonna 2013.

Kuvio 2. Rikollisuuden kustannukset 2013 (minimi-arvio).

Helpoimmin selvitettäviä ovat rikollisuuden kontrollijärjestelmän kustannukset. Ne voidaan usein lukea suoraan rikosprosessiin osallistuvien viranomaisten tilinpäätöksistä. Esimerkiksi yhden vakavan väkivaltarikoksen esitutkinta maksaa keskimäärin 3 000 euroa, yhden rikosjutun käsittely käräjä- ja hovioikeudessa kustantaa veronmaksajille noin 5 000 euroa ja vankilat tarjoavat rangaistusten täytäntöönpanoa 186 euroa/päivä.

Suurin osa kustannuksista aiheutuu jo rikosprosessin aikaisessa vaiheessa tai ennen sen alkamista. Poliisi synnyttää puolet kaikista kontrollijärjestelmän kuluista ja muut esitutkintaan osallistuvat viranomaiset vastaavat viidenneksestä. Oikeuslaitoksen osuus on noin 10 prosenttia. Loput 20 prosenttia aiheutuvat rangaistusten täytäntöönpanosta ja muusta seuraamusjärjestelmän ylläpidosta.

Kontrollijärjestelmän kustannukset ovat selkeästi luonteeltaan muuttuvia. Jos rikoksia tehdään tai tulee ilmi vähemmän, kustannukset pienenevät. Mikäli ilmirikollisuus kasvaa, kustannukset kasvavat samassa suhteessa. Kustannuksiin on myös mahdollista vaikuttaa välittömällä päätöksenteolla. Jos rangaistuksia pidennetään, seuraamusten täytäntöönpanokustannukset kasvavat. Kun rikosprosessia tehostetaan, oikeuslaitoksen kustannukset laskevat.

SUURIN OSA KUSTANNUKSISTA AIHEUTUU UHREILLE, EI VALTIOLLE

Kontrollijärjestelmän kulut muodostavat rikollisuuden kokonaiskustannuksista

kuitenkin vain pienen osan. Vähintään 85 prosenttia kustannuksista syntyy suoraan rikosten uhreille ja potentiaalisille uhreille. Nämä rikosten seurausten kustannukset eivät pääsääntöisesti näy valtion budjetissa tai kirjanpidossa, mutta ne tulee silti ottaa huomioon arvioitaessa rikosentorjunnan ja muun kriminaalipolitiikan hyötyjä ja haittoja.

Jos kriminaalipoliittisia uudistuksia tarkastellaan ainoastaan julkistalouden kannalta, jää merkittävä osa taloudellisista vaikutuksista tavoittamatta. Pieni rikoksia lisäävä säästö kontrollijärjestelmässä voi aiheuttaa moninkertaisen lisän rikosten seurausten kustannuksiin. Toisaalta erityisesti vakavimpien rikosten ehkäisemiseen voi olla tarkoituksenmukaista panostaa huomattaviakin summia, jos rikosten seurausten kustannukset samalla vähenevät olennaisesti.

Rikosten seurausten kustannusten arviointi on kuitenkin helpommin sanottu kuin tehty. Seurausten kustannuksista julkisen talouden kirjanpitoon sisältyvät lähinnä väkivalta- ja huumausainerikosten vuoksi tarvittavat terveys- ja sosiaalipalvelut. Näiden vuotuinen arvo on vajaat 100 miljoonaa euroa. Muut kustannukset kuten omaisuusvahingot, epäsuorat vahingot (menetetty työpanos) ja aineettomat vahingot (inhimillinen kärsimys ja rikosten pelko) saattavat näkyä esimerkiksi uhrien kukkarossa, heidän työnantajiansa tuloksessa tai eivät suoraan missään.

Rikosten seurausten kustannukset eivät myöskään muutu yhtä selvästi rikosten

määrän mukaan kuin kontrollijärjestelmän kustannukset. Huumausaineriippuvaisten hoitoon käytetyt resurssit eivät välttämättä kasva tai vähene huumausainerikosten kehityksen myötä eikä rikosten pelkokaan seuraa suoraan rikollisuuskehitystä.

TULONSIIRROT JAKAVAT KAKUN UDESTAAN, EIVÄT PIENENNÄ SITÄ

Erytisen epäintuitiivinen rikollisuuden kustannusten osa-alue ovat niin sanotut laittomat tulonsiirrot eli varastetun omaisuuden arvo. Tuntuu järkeenkäyvältä laskea varastetun omaisuuden arvo rikollisuuden kustannukseksi. Varkauden uhri kokee rahassa mitattavan taloudellisen menetyksen, eikä voi hyödyntää varastettuja resursseja omaksi hyödykseen. Jos rikoksia kuitenkin tarkastellaan koko yhteiskunnan kannalta, huomataan että sen minkä uhri menettää, saa varas puolestaan hyväksen. Mikäli varkaus ei pienennä omaisuuden arvoa, on tämän laittoman tulonsiirron vaikutus yhteiskunnan taloudelliseen hyvinvointiin plus miinus nolla.

Yhteiskunnan kannalta menetys ei siten olekaan itse varastettu omaisuus, vaan ne resurssit, joita potentiaaliset uhrin käyttävät varkauksilta suojautumiseen ja joita uhrin kuluttavat tapausten selvittämiseen. Lisäksi omaisuusrikokset aiheuttavat epäsuoraa vahinkoa (ihmiset saattavat omaisuusrikosten riskin vuoksi vähentää taloudellista toimeliaisuuttaan) ja aineetonta vahinkoa (esimerkiksi asuntomurto voi aiheuttaa uhrille huomattavaa kärsimystä).

Maksuhalukkuuskyselypilotin alustavien analyysien perusteella vaikuttaa siltä, että aikaisempia arvioita rikollisuuden kustannuksista joudutaan korjaamaan ylöspäin.

EPÄSUORAT KUSTANNUKSET PERUSTUVAT ARVIOIHIN

Suorien kustannusten lisäksi rikoksiin liittyy merkittäviä epäsuoria kustannuksia, lähinnä menetettyä työpanosta. Sen euro-määräinen arviointi on periaatteessa yksinkertaista. Ongelmaksi muodostuu kuitenkin tietojen kerääminen käytännössä. Kukaan ei tilastoi kattavasti rikosten vuoksi menetettyjä työpäiviä. Uhritutkimusten perusteella on arvioitu, että pahoinpitelyrikkokset aiheuttavat sairauspoissaolojen vuoksi tuotannonmenetyksiä vuosittain noin 115 miljoonaa euroa, noin 390 euroa poliisiin tietoon tullutta rikosta kohden.

Henkirikosten, kuolemantuottamusten ja huumekuolemien aiheuttamat tuotannonmenetykset ovat vaikeammin arvioitavissa. Tieliikenneonnettomuuksia koskevien yksikköhintojen perusteella näiden arvoksi on arvioitu 350 miljoonaa euroa. Laskelma on luonteeltaan maksimi-arvio, koska esimerkiksi henkirikosten uhrin ei liene yhtä voimakkaasti mukana työelämässä kuin liikenneonnettomuuksien uhrin. Periaatteessa yksittäistapauksessa on jopa mahdollista, että henkirikos ei aiheuta laisinkaan tuotannonmenetystä. Jos henkirikoksen uhri elää tulonsiirtojen varassa tai käyttää runsaasti julkisia terveyspalveluita, henkirikoksen vaikutus saattaa olla jopa tuotantoa kasvattava. Tällainenkin rikos aiheuttaa kuitenkin huomattavaa aineetonta vahinkoa.

Myös huumeainesten ongelmakäyttäjät ovat pääsääntöisesti työvoiman ulkopuolella. Jos heidän potentiaaliselle työpanokselleen asetetaan pienikin arvo, saadaan menetyksen suuruusluokaksi vähintään 100 miljoonaa euroa.

AINEETTOMIA VAHINKOJA VOIDAAN MITATA KYSELYTUTKIMUKSILLA

Jos omaisuusvahinkojen ja menetetyt työpanoksen arvo on jokseenkin selkeästi euroissa määriteltävissä, on osan kustannuseristä hinnoittelu teoreettisestikin monimutkaista. Merkittävä osa rikosvahn-

goista on nimittäin luonteeltaan aineettomia. Mikä arvo on määritettävä esimerkiksi raiskausrikoksen uhrin kokemalle inhimilliselle kärsimykselle tai henkirikoksessa ennen aikaisesti menetetylle ihmiselämälle? Voidaan jopa kysyä, onko hintalapun asettaminen laisinkaan perusteltua. Hinnoittelu saatetaan myös kokea loukkaavaksi. Toisaalta jos aineettomat vahingot jätetään huomiotta tai arvioidaan vain laadullisesti erikseen, suunnataan rikosten torjuntaan tällöin luultavasti liian vähän resursseja.

Taloustieteen piirissä pidetään nykyään perustelluimpana menetelmänä maksuhalukkuuskyselyihin perustuvia arvioita. Niitä käytetään yleisesti esimerkiksi terveys- ja liikennetaloustieteellisissä kustannus-hyötylaskelmissa. Maksuhalukkuustutkimuksessa vastaajilta kysytään, kuinka paljon he olisivat enintään valmiita maksamaan jonkin tietyn rikoslajin vähentämiseksi.

Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos pilotoi keväällä maksuhalukkuuskyselyä pienellä väestöotoksella (400 henkilöä, 130 vastaajaa, vastausosuus 33 %). Tutkimuksessa selvitettiin postikyselyllä henkirikoksiin, rattijuopumusonnettomuuksiin ja raiskausrikoksiin liittyvää kokonaisvahinkoa.

Alustavien analyysien perusteella vaikuttaa siltä, että maksuhalukkuuskyselyn perusteella aikaisempia arvioita rikollisuuden kustannuksista joudutaan korjaamaan ylöspäin. Yhden henkirikoksen kokonaisvahinko (alustavan analyysin mukaan lasketavasta riippuen noin 9–12 miljoonaa euroa) ylittää esimerkiksi liikennesuunnittelussa nykyään käytetyn tilastollisen elämän arvon (noin 2,5 miljoonaa euroa). Aineettomat vahingot ovat myös huomattavasti suurempia kuin esimerkiksi henkilövahingoista tai kärsimyksestä maksettavat vahingonkorvaukset.

RIKOSTEN TORJUNTA ON KUSTANNUSTEN JA HYÖTYJEN OPTIMOINTIA

Edellä kuvatulla tavoin lasketut rikollisuuden yhteiskunnalliset kokonaiskustannukset muodostavat noin 6,5 prosenttia brut-

tokansantuotteesta. Laskelma ei kuitenkaan kuvaa tehokkaaseen rikosentorjuntaan liittyvää säästöpotentiaalia.

Rikollisuuden kokonaiskustannuksia määritettäessä maailmaa ja tuotannon tekijöiden käyttöä verrataan utopiaan, jossa rikollisuutta ei esiintyisi laisinkaan. Tällainen maailma ei kuitenkaan ole todellisuudessa mahdollinen. Loppusummaa tärkeämpää onkin se, kuinka suuret ovat rikollisuuden marginaalikustannukset. Kuinka paljon rikollisuuden haitat vähenevät tai kasvavat, jos rikollisuus muuttuisi nykytilanteeseen verrattuna yhdellä yksiköllä? Tämä marginaalikustannus on summa, joka tulee ottaa rikosentorjuntaa koskevien kustannus-hyötylaskelmien perustaksi.

Jotta rikoksia ehkäisevään toimenpiteeseen kannattaa ryhtyä, tulee sen vähentää rikollisuuden haittoja vähintään yhtä paljon kuin toimenpiteen toteuttamisesta aiheutuu kustannuksia. Kustannus-hyötylaskelman tekeminen luonnollisesti edellyttää, että kaikki relevantit kustannukset on ensin määritetty ja otettu huomioon.

Suomalaisessa rationaalisen ja humanin kriminaalipolitiikan perinteessä on jo pitkään tunnustettu tarve kustannus-hyötyajattelulle. Esimerkiksi kriminalisointiperiaatteet sisältävät vaatimuksen hyöty-haittapunninnasta, samoin perusoikeuksien yleisten rajoittamisedellytysten suhteellisuusvaatimus. Vain harvoin arviointi kuitenkin tapahtuu yhteismitallisella tavalla.

Juhlaluheiden ja laadullisten arvioiden lisäksi olisikin aika ryhtyä tekemään myös konkreettisia kustannus-hyötylaskelmia ja edellyttää sellaisia niin lainvalmistelulta kuin rikosentorjunnan suunnittelulta. ■

Hinkkanen, Ville, 2013. Rikollisuuden kustannukset. Teoksessa Rikollisuustilanne 2012. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 264, s. 421–430 sekä liitetaulukot 11a ja 11b.

Kirjoittaja on tutkija Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa.

■ A N S S I K E I N Ä N E N

Taloustieteen menetelmät rikollisuuden tutkimisessa

Artikkelissa käydään läpi, millaista on taloustieteellinen ajattelutapa rikosoikeudesta, rikollisen käyttäytymisestä ja kriminaalipolitiikasta. Sekä taloustieteilijät että oikeustieteilijät ovat asettaneet kriminaalipolitiikan tavoitteeksi rikollisuuden kustannusten minimoinnin.

Rikollisuus on vanhaa perua oleva tutkimuskohde taloustieteessä. Tässä voidaan viitata esimerkiksi **Cesare Beccariaan**, **Jeremy Benthamiin** ja **Adam Smithiin**, joiden mielenkiinto kohdistui jo 1700-luvun

lopulla osaltaan myös rikostaloustieteellisiksi luonnehdittaviin kysymyksiin (tai taloustieteelliseen analyysiin rikollisuudesta). Sittemmin rikostaloustieteessä ei tapahtunut lähes 200 vuoteen paljoakaan. Käännekohtaa tässä suhteessa

merkitsi Nobel-palkitun **Gary S. Beckerin** artikkeli ”Crime and Punishment: An Economic Approach”, joka ilmestyi vuonna 1968. Tämän jälkeen taloustieteellinen keskustelu rikollisuudesta ja rikoksista onkin ollut erittäin vilkasta.

MIKSI TARVITAAN RIKOSLAKIA?

Taloustieteilijät ovat pyrkineet vastaamaan esimerkiksi kysymykseen, miksi vahingonkorvaus on riittämätön sanktio epätoivottavasta käyttäytymisestä. Ensinnäkin

Rikostaloustieteessä lähtökohtana on oletus siitä, että rikollinenkin toimii rationaalisesti. Toisin sanoen hän puntaroi tekojensa hyötyjä ja kustannuksia.

on syytä muistaa, ettei vahingonkorvausta voida vaatia teosta, josta ei ole aiheutunut vahinkoa. Sen sijaan tällainen teko voi johtaa laissa säädettyin edellytyksin rikosoikeudellisiin seuraamuksiin, mikä saattaa olla hyvä keino hillitä epätoivottavaa käyttäytymistä. Otetaan esimerkiksi rattijuopumukset. Kaikki rattijuopot eivät (onneksemme) aiheuta vahinkoja liikenteessä, mutta silti voidaan sanoa, että rattijuopoista aiheutuu haittaa yhteiskunnassa, koska ihmiset pelkäävät liikenteessä liikkumista enemmän kuin tilanteessa, jossa rattijuoppo ei olisi. Rikollisesta teosta aiheutuu siten yhteiskunnallista haittaa (kolmansille osapuolille), eikä pelkästään haittaa uhreille ja heidän omaisilleen. Rikosoikeutta tarvitaan huomioimaan rikoksesta aiheutunutta yhteiskunnallista haittaa.

Toiseksi tietyissä tilanteissa syntyy konkreettista vahinkoa, mutta siitä huolimatta vahingonkorvaus ei ole riittävä sanktio. Rikosoikeudellisia seuraamuksia tarvitaan erityisesti silloin, kun täydellisen korvauksen suorittaminen ei ole mahdollista. Täydellisellä korvauksella tarkoitetaan vahingonkorvausta, joka on suuruudeltaan sellainen, että vahinkoa kärsinyt pitää korvausta ja vahingon tapahtumat jäämistä samanarvoisina. Esimerkiksi, jos kysymys on terveyteen kohdistuvista vahingoista, täydellisen korva-

uksen suorittaminen voi olla vaikeaa tai ylivoimaista, joten rikosoikeudellisia seuraamuksia tarvitaan lisäksi.

Kolmanneksi, vaikka täydellinen korvaus voitaisiinkin määrätä, ei ole välttämättä perusteltua jättää tekoa pelkästään vahingonkorvauksella sanktioituksi, koska tekijät pyrkivät välttämään kiinnijäämistä. Esimerkiksi jos tekijä jää kiinni puolessa tapauksista, uhrin saivat keskimäärin vahingonkorvauksena puolet rikoksesta aiheutuneesta haitasta. Rikosoikeutta tarvitaan luomaan lisäpideke potentiaalisille tekijöille, jotta he eivät syöllistyisi rikolliseen tekoon.

Neljänneksi rikosentekijällä ei ole välttämättä varoja täysimääräisen vahingonkorvauksen suorittamiseksi. Tällöin syntyy tarve vankeusrangaistuksille ja yhdyskuntaseuraamuksille, jotta seuraamuksilla olisi tarvittavassa määrin pelotevaikutusta.

Viides syy rikosoikeuden tarpeelle on omistusoikeuksien suojan takaaminen. Taloustieteilijöiden mukaan etenkin omaisuusrikollisuuden aiheuttamia kustannuksia on se, että tavaroiden ja palveluiden vaihdanta ei tapahdukaan pelkästään vapaasti toimivilla markkinoilla. Markkinoilla, jossa vaihdannan kustannukset ovat alhaiset, vapaaehtoinen vaihdanta takaa resurssien tehokkaamman allokation yhteiskunnassa kuin rikollisuuteen perustuva vaihdanta.

RIKOLLISTA KÄYTTÄYTYMISTÄ SELITTÄVÄ TUTKIMUS

Rikostaloustieteessä lähtökohtana on oletus siitä, että rikollinenkin toimii rationaalisesti. Toisin sanoen hän puntaroi tekojensa hyötyjä ja kustannuksia aivan samalla kuin ihminen miettii vaikkapa uuden puhelimen hankintaa. Periaatteessa koko rikosoikeusjärjestelmä rakentuu rationaalisen rikoksen tekijän varaan, koska ainoastaan syyntakeeton rikollinen, joka ei kykene ymmärtämään tekonsa tosiasiallista luonnetta tai oikeudenvastaisuutta taikka hänen kykynsä säädellä käyttäytymistään on sellaisesta syystä ratkaisevasti heikentynyt, on rangaistusvastuusta vapaa.

Rationaalisesti käyttäytyvän yksilön päätöksentekoon voidaan vaikuttaa kannustimilla – joko suorilla tai välillisillä. Rikostaloustieteellisessä empiirisessä tutkimuksessa on selvitetty paljon, vaikuttaako rikosten määriin rangaistuksen odotusarvon suuruus. Se muodostuu kiinnijäämistodennäköisyyden ja rangaistuksen ankaruuden tulosta. Lähtökohtana on, että mitä suurempi on odotetun rangaistuksen arvo, sitä vähemmän rikollisuutta esiintyy, koska rikoksesta maksettava ”hinta” on suurempi. Lisäksi rikoksen tekijän voi olla vaikeampaa saada myöhemmin työpaikkaa tai solmia ystävyyssuhteita. Näitä mainekustannuksia on myös pidettävä

rikollisen toiminnan hintana – välillisenä kustannuksena.

Rationaalisesti käyttäytyvä yksilö voi reagoida myös muissa tekijöissä tapahtuviin muutoksiin. Esimerkiksi työtömyys heikentää yksilön varallisuusasemaa ja tekee rikollisen toiminnan entistä houkuttelevammaksi. Rationaalinen rikollinen reagoi myös muissa rikoksissa tapahtuviin muutoksiin. Esimerkiksi jos ryöstöjen rangaistustasoa kiristetään, varkauksien määrä saattaa kasvaa, mikäli rikokset ovat toisiaan korvaavia. Tai mikäli rattijuopumuksesta seuraavien rangaistusten taso nousee, saattaa automurtojen määrä laskea, mikäli rikokset ovat keskenään toisiaan täydentäviä.

TEHOKAS KRIMINAALIPOLITIikka TAVOITTEENA

Taloustieteilijät ovat asettaneet kriminaalipolitiikalle saman tavoitteen kuin oikeustieteilijät eli rikollisuudesta aiheutuneiden kustannusten minimoinnin. Rikollisuudesta aiheutuu yhteiskunnalle kahdenlaisia kustannuksia: toteutuneet rikokset aiheuttavat nettokustannuksia (eli rikollisen saaman hyödyn ja aiheuttamansa haitan välinen erotus) ja rikosten ehkäisemisestä syntyy kustannuksia (esimerkiksi poliisien, syyttäjien, tuomareiden ja vartioiden palkkaus).

Tehokasta kriminaalipolitiikkaa toteutetaan optimoimalla rikollisuuden mää-

Taloustieteilijöiden mukaan ihmiset kykenevät reagoimaan muutoksiin, kuten kiinnijäämisen riskiin. Olisi tärkeää tutkia, kuinka hyvin kansalaiset ovat tietoisia rangaistuskäytännöistä.

→ rä yhteiskunnassa. Koska rikosten torjuminen on kallista, optimaalinen rikollisuuden määrä ei ole ikinä nolla. Kun rikollisuutta ehkäistään enemmän, rikosentorjuntakustannukset lisääntyvät (=haitta yhteiskunnalle) ja samaan aikaan rikoksesta aiheutuneet kustannukset pienenevät (=hyöty yhteiskunnalle). Rikollisuuden torjuntaa kannattaa jatkaa niin kauan kuin viimeisen torjutun rikoksen kustannukset ovat yhtä suuret kuin se haitta, mikä rikoksesta olisi aiheutunut yhteiskunnalle. Enempää ei rikollisuutta kannata torjua, koska torjuntakustannukset ylittävät hyödyn, joka syntyy yhteiskunnalle säästyneinä rikoksina.

Tehokkaan kriminaalipolitiikan edellytys on, että se pystyy reagoimaan yhteiskunnassa tapahtuviin muutoksiin. Esimerkiksi mitä tapahtuu, jos poliisien tuottavuus nousee vähemmän kuin poliisien palkat? Tässä tilanteessa rikollisuuden torjuntakustannukset tulevat suhteellisesti kalliimmaksi ja yhteiskunnan kannalta on tehokasta vähentää rikollisuuden torjuntaa ja sallia rikollisuuden kasvavan. Vastaavasti jos rikollisuus muuttuu entistä raaemmaksi (ts. rikoksista aiheutunut haitta yhteiskunnassa kasvaa), on tehokasta yhteiskunnan kannalta lisätä rikollisuuden torjuntaan käytettyjen resurssien määrää, jotta rikollisuuden kustannuksia saataisiin vähennettyä. On kuitenkin myön-

nettävä, että teoreettisesti tehokkaan kriminaalipolitiikan määrittäminen on helppoa, mutta käytännössä meillä pitäisi olla parempaa tietoa rikoksista ja niiden torjunnasta aiheutuneista kustannuksista.

TALUSTIETEILIJÄT TUOTTAVAT EMPIIRISTÄ TIETOA

Yksi merkittävä lisäarvo, jonka taloustieteilijät ovat tuoneet rikollisuuden tutkimiseen kansainvälisesti, on empiirisen tiedon tuottaminen. Esimerkiksi Ehrlichin – tosin kiistanalainen – tutkimus kuolemanrangaistuksen käytön vaikutuksesta henkirikollisuuden määrään sekä **Donohuen** ja **Levittin** artikkeli vuonna 1973 hyväksytyyn abortin laillistamisen vaikutuksista rikollisuuden määrään 1990-luvulla Yhdysvalloissa ovat synnyttäneet suuren määrän tutkimusta aihepiireissään ja lisänneet sitä kautta tietämystämme rikollisuudesta ja kriminaalipolitiikan vaikutuksista.

Taloustieteilijöille yksi hyvän rangaistusjärjestelmän toteutumisen kriteeri on rajapeloteperiaatteen toteutuminen. Rajapeloteperiaatteella tavoitellaan sitä, että rikosentekijällä olisi kannustin korvata törkeämpi rikos vähemmän törkeällä rikoksella. Tämän vuoksi törkeämmästä rikoksesta on seurattava ankarampi seuraamus kuin vähemmän törkeästä teosta. Rajapeloteperiaate selittää

esimerkiksi sen, miksi teon yrityksestä on tehokkaampaa tuomita lievempi rangaistus kuin toteutetusta rikoksesta. Yksi mahdollinen tutkimuskohde olisi sen selvittäminen, millä tavoin rajapeloteperiaate toteutuu kotimaisessa seuraamusjärjestelmässä.

Rikollisuuden kustannukset jakautuvat usealle taholle, minkä seurauksena niiden tarkka arvioiminen on vaikeaa. Taloustieteilijät ovat pitkään tutkineet verotuksen todellisia vaikutuksia erimerkiksi yritysten ja kuluttajien sekä työnantajien ja työntekijöiden välillä. Yrityksiin kohdistuvien rikosten kasvu ei ole pelkästään yritysten ongelma, vaan kuluttajat maksavan osan siitä korkeampina hintoina (esim. johtuen vartijoiden palkkauksesta), työntekijät vähentyneenä työnä (hintojen lasku johtaa kysynnän vähenemiseen) ja kunta vähentyneenä verotuloina. Vastaavalla tavoin tietyn alueen rikollisuuden ja epäjärjestyksen kasvu voi olla yhteydessä alueen asuntojen hintojen laskuun. Taloustieteen avulla voitaisiin paremmin selvittää, miten rikollisuudesta aiheutuneet kustannukset todellisuudessa jakautuvat yhteiskunnassa.

Taloustieteilijöiden mukaan ihmiset kykenevät reagoimaan muutoksiin, kuten kiinnijäämisen riskiin. Olisi tärkeää tutkia, kuinka hyvin kansalaiset ovat tietoisia rangaistuskäytännöistä ja ennen kaikkea rangaistusten anka-

ruuden muutoksista. Kuinka paljon rikollisuutta saadaan ehkäistyä suoraan negatiivisilla kannustimilla (rangaistuksilla ja niiden luomalla pelotteella) ja kuinka paljon positiivisilla (opintojen keskeyttämisen vähentäminen, tukityöllistäminen)? Vai ohjaavatko käyttäytymistämme sosiaaliset normit enemmän kuin rikosoikeudelliset seuraamukset? ■

Kirjoittaja on lainsäädäntötutkimuksen professori Itä-Suomen yliopistossa.

1990-luvun lama, rikollisuus ja vaikutukset rangaistuksiin

Talouden nousukaudella rekisteröidyt sosiaaliset ongelmat ja haitat pääsääntöisesti lisääntyvät ja laskukaudella vähenevät. Yhteys ei ole aivan suoraviivainen, ja tästä yleistyksestä on myös poikkeuksia. Poikkeuksellisen syvästä 1990-luvun taloudellisesta lamasta on tehty yllättävän vähän kokonaisanalyysia rikollisuuden ja kriminaalipolitiikan näkökulmasta. Lamalla oli myös pitkä varjo, ja kokonaisuutta onkin syytä tarkastella paitsi välittöminä vaikutuksina myös hieman pidemmällä aikavälillä.

RODFOIMAGES MIF

Kun taloudellinen toimeliaisuus 1990-luvun alkuvuosina heikkeni, rikollisuustilanne kehittyi osin myönteiseen suuntaan. Yleisesti ottaen vaihdantaan liittyvät rikokset vähenevät, jos vaihdanta taantuu. Vastaavasti riskialttiiseen vapaa-ajanviettoon liittyvät

rikokset vähenevät, kun ihmisillä on aiempaa vähemmän varaa. Näin kävi myös 1990-luvun alkuvuosina.

Tieliikenteeseen osallistumisen väheneminen näkyi liikennerikosten taantumisena ja rattijuopumuksen vähenemisenä, mutta myös pahoinpitelyrikollisuuden ja vahin-

gontekojen vähenemisenä. Suotuisaa kehitystä edisti se, että vuodesta 1990 vuoteen 1995 alkoholin kokonaiskulutus aleni yli kymmenellä prosentilla. Tällä on sinällään selitetty huomattavaa osaa useiden tilastohaittojen vähenemästä.

Toisaalta on tunnettua, että

lama ja työmahdollisuuksien heikkeneminen vahvistavat varjotaloutta, esimerkiksi harmaan työvoiman tarjonta ja kysyntä vahvistuvat. Myös omaisuusrikoksissa todettiin hyppäyksellinen nousu vastoin pitkäaikaista laskevaa trendiä. Näpistysten, murtojen ja jopa ryöstöjen määrä →

Laman merkitystä monien rikosilmiöiden suhteen on vaikea erottaa 1991 alkaneen Euroopan uuden integroitumisen merkityksestä.

→ kasvoi laman alkuvuosina.

Osa omaisuusrikollisuuden kasvusta liittyi huumeiden käytön lisääntymiseen, kun myös huumausainemarkkinat alkoivat nopeasti kasvaa juuri 1990-luvun alussa, ja kasvu jatkui talouden elpyessä. Ilmiön dynamiikkaa voidaan kuitenkin selittää enemmän samanaikaisella Neuvostoliiton hajoamisella ja Viron itsenäistymisellä, jolloin huumausainemarkkinat alkoivat nopeasti kasvaa juuri 1990-luvun alussa, ja kasvu jatkui talouden elpyessä. Ilmiön dynamiikkaa voidaan kuitenkin selittää enemmän samanaikaisella Neuvostoliiton hajoamisella ja Viron itsenäistymisellä, jolloin huumausainemarkkinat alkoivat nopeasti kasvaa juuri 1990-luvun alussa, ja kasvu jatkui talouden elpyessä.

1990-luvun alkuvuosina nopeasti lisääntyneet konkurssit synnyttivät myös rikollisille otollisen toimintaympäristön. Nopeasti kasvaneet konkurssiluvut merkitsivät sitä, että aiemminkin heikko viranomaisvalvonta heikkeni suhteellisesti edelleen, jolloin syntyi uudenlainen, heikosti kiinnijäämisriskiä signaloiva rikosympäristö. Tilanne havainnollisti rikollisille toimijoille myös sen, että verottajan ja poliisin keskinäinen viranomaisyhteistyö toimi tuohon aikaan tällä alalla huonosti.

Huumausainerikollisuus, seksikauppa, piraattituotteiden salakuljetus ja kauppa, varastetun tavaran kauppa sekä alkoholin ja tupakan salakuljetus lähtivät nousuun laman aikana. Laman merkitystä näiden ilmiöiden suhteen on vaikea erottaa 1991 alkaneen Euroopan uuden integroitumisen merkityksestä:

erityisesti Neuvostoliiton hajoaminen sekoitti ennen hyvin vakaan tilanteen. Suomen näkökulmasta tärkeimmät muutokset koskivat Viron ja Venäjän suuntia, joista alkoi Suomelle aiheutua uusia ongelmia. Osaksi oli kyse siitä, että suomalaiset ammattirikolliset liittoutuivat ulkomaisten kumppanien kanssa, osaksi siitä, että itä- ja etelänaapurin ammattirikolliset alkoivat toimia myös Suomessa, esimerkiksi hankkien ja toimittamien varastettua tavaraa Suomesta Viron ja Venäjän markkinoille

LAMA LOI HENKIRIKOLLI-SUDELLE KASVUPOHJAA

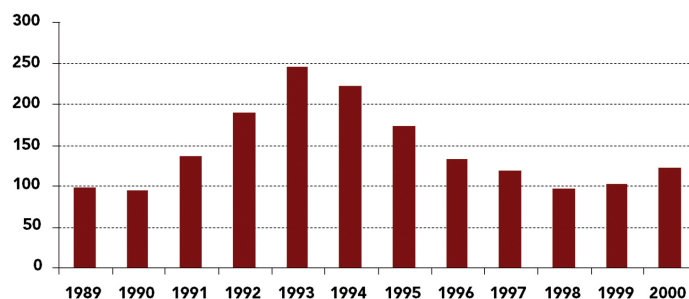
Henkirikollisuus ja sen yhteiskunnallinen dynamiikka on yksi hankalasti analysoitavista ilmiöistä. Henkirikosten taso pysyi 1990-luvun alkupuolella paikoillaan ja on senkin jälkeen vaihdellut pääasiassa satunnaiselta vaikuttavalla tavalla. **Martti Lehti** esimerkiksi on todennut, että henkirikollisuus on Suomessa korostuneesti yhteiskunnan kaikkein heikko-osaisimpien, heikosti koulutettujen, työelämästä syrjäytyneiden, pitkälle alkoholisoituneiden miesten ja naisten keskinäistä rikollisuutta, ja että tilanne on ollut muuttumaton viimeiset vuosikymmenet (mm. Rikollisuustilanne 2006).

Tämä onkin totta (Kivi-vuori 1999). Laman vaikutuksesta kuitenkin muodostui aikaisempaa laajempi pysyvästi syrjäytyneiden luokka, johon osa väestöstä jäi myös

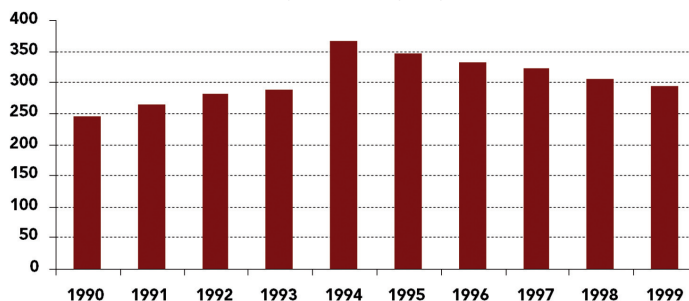
laman jälkeen. Korkea henkirikostiheys alkoi 1990-luvun laman jälkeen keskittyä entistä enemmän tähän laman synnyttämään ja laajentamaan syrjäytyneiden ryhmään. Po-

tentiaalisen väkivallan pohja siis laajeni, ja tämän syrjäytyneiden luokan pysyvyyttä osoittaa se, että juuri siitä vielä 2000-luvullakin nousivat korkean henkirikosriskin

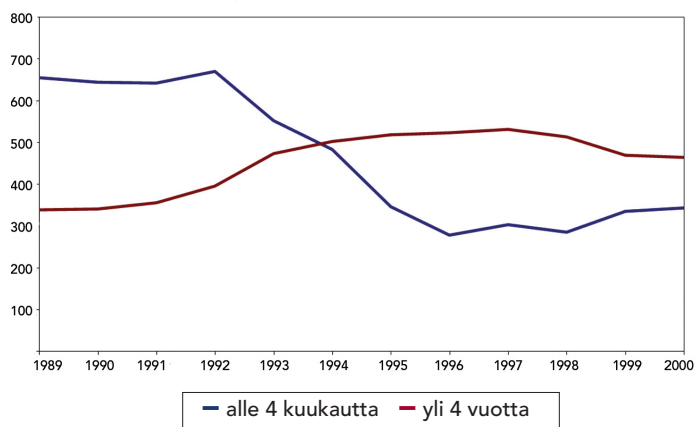
Kuvio 1. Sakkovankeja keskimäärin päivässä 1989–2000.

Kuvio 2. Henkirikokset ja niiden yritykset 1990–1999.

Kuvio 3. Vankeusvankien ennakoidut laitokessaoloajat 1989–1996 (1.10.) ja 1997–2000 (1.5.).

Lama opetti mm., että työelämästä, taloudesta ja sosiaalisista suhteista syrjäytymisen seurausvaikutukset ovat yllättäviä ja varsin pitkäaikaisia.

väestönosat (Rikollisuustilanne 2007). Heidän keskuudessaan henkirikostiheys (sekä uhri- että tekijäriski) on hyvin korkea, normaaliväestöön verrattuna 10–15-kertainen; ilman tämän väestönosan henkirikollisuutta Suomi olisi nykyisin läntisen Euroopan keskitasoa.

VAIKUTUKSET SEURAA-MUSJÄRJESTELMÄÄN

Vankeinhoitoon laskusuhdanne vaikutti vankilukua kasvattavasti kahdesta syystä. Ensimmäkin sakon muuntorangaitusten määrä alkoi nopeasti kasvaa. Tämän voisi arvioida olevan taantumien jokseenkin suora seuraus (kuvio 1). Kasvu oli tätäkin tuntuvasti suurempaa, jos otetaan huomioon myös ne vangit, jotka suorittivat sakon muuntorangaitusta muun vankeustuomion ohella.

Toisaalta vankirakenne muuttui jossakin määrin myös raskaampaan suuntaan. Ilmiön taustalla on kuitenkin useita syitä, ei vain taloudellisia. Rangaistuskäytännöt muuttuivat monelta osin 1990-luvun aikana, henkirikoksissa erityisesti vuodesta 1992 alkaen. Murhatuomioiden ja elinkautisvankien määrä lisääntyi, pääosin siksi, että syntäkeisuusarvioinnit kiristyivät.

Laman ansiota on kuitenkin ilmiön tausta, henkirikostason pysyvämpi nousu. Lyhyiden sakonmuuntotuomioiden lisääntyminen oli 1990-luvun alussa dramaattista, mutta harvakseltaankin hankitut pitkät tuomiot nostavat päivittäis-

tä vankilukua huomattavasti enemmän ja pitkäaikaisesti. Kuviossa 2 on kuvattu henkirikosten ja niiden yritysten kehitys 1990-luvun aikana.

Osin eri syistä päädyttiin suhteellisen nopeasti tilanteeseen, jossa lyhyet vankeusrangaistukset alkoivat vähentyä ja pitkien tuomioiden määrä lisääntyä. Kuviossa 3 on esitetty ennakoituja vankilassaoloaikoja poikkileikkaustiedon perusteella. Alle neljän kuukauden odotettavissa olevat vankilajaksot puoliintuivat ja vähintään neljän vuoden odotettavissa olevat laitosjaksot puolestaan lisääntyivät lähes kahdella viidenneksellä. Vuosikymmenen puolivälin jälkeen – siis pääosin laman jälkeen – yhdyskuntapalvelu on puolestaan vähentänyt vankien keskimäärää arviolta 300–400 päivässä.

MITÄ LAMA OPETTI?

1990-luvun laman vaikutukset erityyppiseen rikollisuuteen olivat hieman erisuuntaisia. Useissa massarikostyypeissä kehitys oli suotuisa. Toisaalta on syytä arvioida lyhyen aikavälin muutosten ohella laman pitkäaikaisvaikutuksia, jotka nekin ovat usein mekanismeiltaan välillisiä. Edellä esitetyin varauksin jotakin ilmeisesti on opittavissa:

1. Kriittisillä potentiaalin harmaan talouden alueilla valvontaa ei pitäisi päästää rapistumaan, jotta välttyttäisiin laajamittaiselta keinottelulta. Yritystoiminnassa yleisiä verorikoksia, velallisen rikoksia, työrikoksia ja ympäristöri-

koksia tulisi seurata jatkuvasti, koska laskukauden olosuhteissa yrityksillä on erityisiä paineita kiertää kustannuksia aiheuttavia velvoitteita.

2. Tulisi kaikin keinoin välttää uuden pysyvästi tai edes pitkäaikaisesti syrjäytyneiden ryhmän syntyä, koska työelämästä, taloudesta ja sosiaalisista suhteista syrjäytymisen seurausvaikutukset ovat yllättäviä ja varsin pitkäaikaisia. Erityisen haavoittuvainen, joskin heterogeeninen ryhmä tässä suhteessa ovat maahanmuuttajat, joita Suomessa on oleellisesti enemmän kuin 1990-luvun alussa. Varsinkin suomalaisen yhteiskuntaan heikosti kiinnittyneiden maahanmuuttajanuorten integrointiin olisi syytä kiinnittää erityishuomiota (Savolainen ym. 2007).

3. Alkoholin kokonaiskulutusta olisi syytä kaikin tavoin hillitä paitsi kansanterveydellisistä, myös sosiaalisista syistä, koska kulutus on erittäin kasautunutta. Yhdistyneenä huono-osaisuuteen päihteiden suurkulutuksella näyttää olevan myös varsin pitkäaikaisia seurauksia.

4. Olisi varauduttava siihen, että nykyisin poliisin kehittyneet rikostutkiminta ja maalitoiminta tuottavat joka tapauksessa aikaisempaa enemmän raskaita rikossyytteitä ja pitkiä vankeustuomioita.

5. Vankeinhoidossa lisääntyivät laman johdosta sekä lyhyet sakon muuntotuomiot ja omaisuusrikostuomiot että hieman viiveellä pitkät väkivalta- ja huumetuomiot.

Näiden kehitysdynamiikka poikkeaa toisistaan. Sakon muuntorangaituksen käyttöä on sittemmin myös rajoitettu, mutta seuraamusjärjestelmää on syytä edelleen kehittää sisältöillisesti vaikuttavampaan suuntaan, erityisesti nuoriin kohdistuvia rangaistuksia ja yleisemmin yhdyskuntaseuraamuksia kehittämällä. ■

Kirjoitus perustuu Pohjoismaisen kriminologisen yhteistyöverkoston (NSfK) seminaarisarjassa sekä Tukholman kriminologian symposiumissa 2011 pidettyihin esitelmiin.

Kirjoittaja on nykyään A-klinikkasäätiön toimitusjohtaja.

LÄHTEET:

Janne Kivivuori: Suomalainen henkirikos. Teonpiirteet ja tekojen olosuhteet vuosina 1988–1996. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 159/1999.

Martti Lehti & Janne Kivivuori: Kuolemaan johtanut väkivalta. Rikollisuustilanne 2006 sekä 2007. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 229/2007 ja 238/2008.

Jukka Savolainen ym.: Lasten rikolliset teot ja niihin puuttuminen. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 76/2007.

Talousrikosvankien uusintarikollisuus

Rikosseuraamusalan tutkimushankkeessa selvitetään talousrikosvankien uusintarikollisuutta ja uusimisriskitekijöitä. Ensimmäisen osatutkimuksen kohteena olivat vapautuneet, joille oli laadittu vankeuslain mukainen yksilöllinen riski- ja tarvearvio. Neljän vuoden seuranta-ajalla 13 prosenttia talousrikosvangeista sai tuomion uudesta rikoksesta, kun verrokeista uusi 43 prosenttia. Talousrikosvankien matalaa uusimisastetta voi pitkälti selittää mm. päihdeongelman ja psykopatiapiirteiden merkitsevästi vähäisempi esiintyvyys.

Talousrikollisuuden torjunnalle on leimallista etupainotteiset ja yleispreventiiviset strategiat, esimerkiksi käännetty arvonalisäverovelvollisuus. Tekijäkeskeisen lähestymistavan ja tertiaariprevention eli jo tuomittuihin kohdennettavien yksilötason toimien mahdollisuuksia talousrikostorjunnassa ei juuri ole selvitetty. Uusimisriskin arviointimenetelmien ja kuntoutusohjelmien soveltuvuus talousrikosvankiryhmään riippuu siitä, missä määrin heillä ylipäättään esiintyy uusintarikollisuutta sekä sitä ennustavia ja siihen vaikuttavia tekijöitä. Oikeusministeriön rahoittamassa tutkimushankkeessa selvitetään näitä kysymyksiä.

MENETELMÄT JA AINEISTO

Tutkimusaineistona olivat lähtökohtaisesti kaikki sellaiset talousrikosvangit, joille oli laadittu täydellinen riski- ja tarvearvio (arvion jokainen kohta oli pisteytetty) ja joiden vapautumisesta oli aineistonkeruuhetkellä vähintään vuosi. Riski- ja tarvearviolla jäsennetään rangaistusajan suunnitelman laadintaa ja siinä kiinnitetään huomiota mm. asumis- ja talousti-

lanteeseen, koulutukseen ja työllisyyteen, päihteiden käyttöön, ajatteluun ja käyttäytymiseen sekä asenteisiin.

Talousrikosvankina pidettiin henkilöä, joka suoritti vankeustuomiota yritystoiminnassa tapahtuneesta vero-, kirjanpito- ja/tai velallisrikoksesta. Määritelmän ulkopuolelle rajautuivat esimerkiksi yksityishenkilönä tehdyt verorikokset (lähinnä tullipetokset), kavallukset ja törkeät petokset.

Jokaiselle kriteerit täyttävälle talousrikosvangille pyrittiin löytämään muusta vankipopulaatiosta verrokki, jolle sama arvioitsija oli laatinut täydellisen riski- ja tarvearvion ja joka oli ollut vapautumishetkellä saman ikäinen (+- 2 vuotta). Verrokkiparien kaltaistamisella arvioitsijan henkilöllisyyden suhteen varmistetaan, etteivät mahdolliset erot ryhmien välillä selity ainakaan arvioitsijoiden välisillä eroilla. Samanikäisyyden vaatimusta puolestaan perustelee se tunnettu seikka, että rikoksenuusimisriski alenee henkilön vanhetessa. Kolmas kriteeri verrokin valinnalle oli vapautumisajankohta, jonka tuli olla niin lähellä talousrikosvankin vapautumisajankohtaa, ettei ryhmien

välillä olisi merkitsevää eroa seuranta-ajan pituudessa.

Samankaltaisuusedellytysten puitteissa kyettiin muodostamaan 115 vertailuparia. Vapautumishetken iän keskiarvo oli 48,2 vuotta (vaihteluväli 25–68) ja seuranta-ajan keskiarvo 48 kuukautta (vaihteluväli 12–77). Talousrikosvankien yleisin rikosprofiili oli vero- ja kirjanpitorikoksen yhdistelmä, joka esiintyi ryhmästä 49 %:lla. Verrokkien ryhmässä yleisin päärikosluokka oli väkivaltarikos (37 %) ja toiseksi yleisin seksuaalirikos (23 %). Verrokkiryhmässä oli myös esimerkiksi huumausaine-, rattijuopumus- ja varkausrikoksista tuomittuja; harvinaisin päärikos oli ryöstö (2 hlöä).

LYHYMPI JA MYÖHEMMIN ALKANUT RIKOSURA

Talousrikosvankien rikosuralle on tunnusomaista ensikertalaisuus. Talousrikosvangeilla oli keskimäärin yksi aikaisempi vankeuskausi, kun verrokeilla näitä oli keskimäärin viisi. Toisaalta talousrikosvangeista lähes puolella (46 %) oli historiassaan uusimista. Aikaisempi uusiminen tarkoitti tässä yhteydessä sitä, että

Talousrikosvankien rikosuralle on tunnusomaista ensikertalaisuus.

rekisteri- tai arviointitietojen mukaan henkilölle oli tuomittu jokin rikosoikeudellinen seuraamus ennen nykytuomi-oon liittyvien rikosten tekemistä. Talousrikosvangeista siis 54 % oli tässä mielessä ensikertalaisia. Verrokkiryhmässä ensikertalaisia oli yli puolet vähemmän, 23 %. Tilastollisesti merkitsevä ero havaittiin myös siinä, minkä ikäisenä henkilöllä oli ollut ensimmäinen rikosseuraamuskausi: talousrikosvangeilla keskimäärin 41-vuotiaana ja verrokeilla 33-vuotiaana.

SOSIOEKONOMINEN TILANNE

Vangin taloustilannetta koskevan osion pistemäärän (asteikko 0–6) keskiarvo oli talousrikosvangeilla 1,39 ja verrokeilla 1,56. Ero ei ollut tilastollisesti merkitsevä. Osio ei sisällä tarkkaa tietoa vuosituloista vaan kyseessä on lyhyempi arvio henkilön velkaantumisasusteesta ja tavasta hoitaa raha-asioitaan. Arvioihin kirjatusta sanallisista selitteistä syntyi vaikutelma, että tämä elämäntilanne oli talousrikosvangeilla hieman kehämäisempi arvioitu ongelmalliseksi suoraan rikostaustan laadun perusteella. Arviointitiedoista ei siten ollut mahdollista päätellä, ovatko talousrikosvangit muuta vankiaineista hyväosaisempia tai esiintyykö heillä laajempia ongelmia raha-asioiden hoidossa. Asumista ja arkiselviytymistä kartoittavassa osiossa (asteikko 0–6) esiintynyttä erittäin merkitsevää eroa (talousrikosvankien keskiarvo 0,19; verrokeilla 1,17) on helpompi tulkita: talousrikosvangeilla ei juuri koskaan esiinny asunnottomuutta tai muita asumisen ongelmia kuten rikolliselle käyttäytymiselle altistavaa asuinympäristöä.

TALOUSRIKOSVANGEILLA ENEMMÄN KOULUTUS- JA TYÖHISTORIAA

Verrokkiryhmässä työhistoria oli arvioitu merkitsevästi heikommaksi kuin talousrikosvangeilla, mikä ei ole yllättävä löydös. Työhistorian puutteellisuutta mittaavan muuttujan (arvioidaan pistein 0–2) kes-

kiarvo oli verrokeilla 0,77 ja talousrikosvangeilla 0,23. Talousrikosvangit omaavat paremmat koulutukselliset valmiudet työllistyä, mikä ilmeni koulutusastetta mittaavista muuttujista: Peruskoulun keskeyttäneitä oli talousrikosvangeissa 4 (n. 4 %), kun verrokkiryhmässä tällaisia henkilöitä oli 14 (12 %). Toisen asteen tai muuta peruskoulun jälkeistä koulutusta omasi 66 % talousrikosvangeista ja 38 % verrokeista. Kolmannen asteen koulutus oli noin 9 %:lla talousrikosvangeista ja 2 %:lla verrokeista. Kaikki erot olivat tilastollisesti merkitseviä.

TALOUSRIKOSVANGEILLA HARVEMMIN PÄIHDEONGELMA

Alkoholin käyttöä kartoittavan osion (asteikko 0–16) pistemäärän keskiarvo oli verrokkien ryhmässä lähes viisi kertaa korkeampi kuin talousrikosvangeilla (5,2 vs. 1,06 pistettä). Henkilökohtaiseksi riskitekijäksi alkoholin käyttö oli mainittu noin 10 %:lla talousrikosvangeista ja 59 %:lla verrokeista. Huumausaineiden käyttö -osion (asteikko 0–18) pistekeskiarvo oli verrokeilla yli kolme kertaa korkeampi kuin talousrikosvangeilla (2,81 vs. 0,87). Akuuttia huumausaineiden käyttöä oli

arvioitu esiintyvän 7 %:lla talousrikosvangeista ja 20 %:lla verrokeista. Kuten muissakin päihdemuuttujissa, ero oli tilastollisesti merkitsevä.

VÄHEMMÄN PSYKOPAATTISIA PIIRTEITÄ

Psykopatia on ollut yksi keskeisimmistä selitysmalleista viime aikojen uusintarikollisuustutkimuksessa. Psykopatiapiirteiden esiintyvyys vankipopulaatioissa on lukuisissa tutkimuksissa esitetty yleisemmäksi kuin perusväestössä, ja dosentti **Helinä Häkkänen-Nyholmin** mukaan talousrikostenkin taustalla on usein psykopatiaa (Helsingin Sanomat 6.8.2012). Tämän tutkimuksen aineistoon ei sisällynyt virallista psykopatiamittaria. Eräät psykopatiapiirteisiin kuuluvat historialliset muuttujat, kuten nuorisorikollisuus ja ehdollisen vapauden menettäminen, olivat kuitenkin arvioitavissa rekisteritiedoista. Riski- ja tarvearviossa erityisesti "Ajattelu ja käyttäytyminen" -osio sisältää samoja muuttujia kuin **Robert Haren** psykopatiakriteeristö (mm. impulsiivisuus ja riskihakuisuus). **Cleckleyn** piirreluetteluun kuuluvaa oivalluskyvyn puutetta vastasi riski- ja tarvearvion koh-

TAULUKKO 1.

Psykopatiapiirteiden yleisyys talousrikosvangeilla ja verrokeilla.

Psykopatiapiire	Esiintyvyys (%) tai keskiarvo (ka.) talousrikosvangeilla	Esiintyvyys (%) tai keskiarvo (ka.) verrokeilla	Tilastollinen merkitsevyys
Varhaiset käytösongelmat	12 (10,4%)	21 (18,3%)	x ² =2,87*
Nuorisorikollisuus	10 (8,7%)	27 (23,5%)	x ² =9,30**
Rikollinen monimuotoisuus	42 (36,5%)	82 (71,3%)	x ² =27,99***
Ehdollisen vapauden menettäminen	24 (20,9%)	59 (52,2%)	x ² =24,19***
Puutteellinen vastuunotto (0–2 p.)	0,79 (ka.)	0,90 (ka.)	t=1,05
Impulsiivisuus (0–2 p.)	0,16 (ka.)	0,77 (ka.)	t=7,90***
Manipulatiivisuus (0–2p.)	0,73 (ka.)	0,42 (ka.)	t=3,38***
Riskihakuisuus (0–2p.)	0,47 (ka.)	0,67 (ka.)	t=2,27*
Puutteellinen oivalluskyky (0–2p.)	0,41 (ka.)	0,73 (ka.)	t=3,83***
Puutteellinen empatia (0–2p.)	0,25 (ka.)	0,43 (ka.)	t=2,49*

(Tilastollinen merkitsevyystaso: *p<.05, **p<.01, ***p<.001)

Yksilölliseen uusimisriskiin vaikuttaminen ei tämän tutkimuksen valossa näytä erityisen tarpeelliselta lähestymistavalta talousrikollisuuden torjuntaan.

→ ta ”ongelmallisten elämäalueiden tunnistaminen”.

Kahta muuttujaa lukuun ottamatta psykopatiapiirteiden esiintyvyys oli merkittävästi korkeampi verrokkiryhmässä (taulukko s. 17). Ryhmien välillä ei ollut merkittävää eroa vastuunottoa mittaavassa muuttujassa. Manipulatiivisuus puolestaan oli ainoa piirre, jonka pistekeskiarvo oli talousrikosvangeilla merkittävästi korkeampi kuin verrokeilla. Arvioihin kirjatut sanalliset selitteet tosin viittasivat siihen, että talousrikosvangit oli – tässäkin kysymyksessä hieman kehämäisesti – arvioitu manipulatiivisemmiksi juuri petostyyppisten rikostensa vuoksi.

UUSIMINEN YLI KOLME KERTAA HARVINAISEMPAA

Keskimäärin neljän vuoden seuranta-ajalla talousrikosvangeista rikoksen oli uusinnut 15 (13 %), kun verrokkiryhmässä uusineita oli 49 (43 %). Uusintarikollisuuden kriteerinä oli sellainen vapautumisen jälkeen tehtyyn rikokseen perustuva tuomio, jolla henkilö on tuomittu johonkin Rikosseuraamuslaitoksen hallinnoimaan rangaistuslajiin. Verrokkien uusimisasteissa oli suuria päärikosluokkien välisiä eroja, ja esimerkiksi seksuaalirikoksesta tuomitut uusivat talousrikosvankejakin harvemmin. Talousrikosvankien uusi rikos oli poikkeuksetta jokin muu kuin talousrikos. Toisaalta uusineista talousrikosvangeista lähes jokainen omasi talousrikollisuuden ulkopuolista rikoshistoriaa, eli he eivät olleet taustoiltaan talousrikoksiin erikoistuneita (eli tähän rikoslajiin rajoittuneita).

Nimenomaisesti talousrikosvankien uusintarikollisuutta koskevan tilastollisen ennustemallin laatiminen ei ollut mahdollista, sillä uusineiden lukumäärä aineistossa oli tähän liian pieni. Uusimista ennustavia tekijöitä tutkittiinkin vertailemalla kaikkia seuranta-aikana uusineita (64) kaikkiin ei-uusineisiin (166). Vertailu tapahtui logistisella regressio-

analyysi -monimuuttujamenetelmällä. Regressiomalli ilmaisee, miten muutos taustamuuttujassa vaikuttaa uusimisen laskennalliseen todennäköisyyteen, kun taustamuuttujien keskinäisetkin riippuvuussuhteet otetaan huomioon.

Ennustemallin mukaan aikaisempi uusiminen (edellä selostetussa merkityksessä) nosti seuranta-aikana tapahtuvan uusimisen todennäköisyyden 6,5-kertaiseksi verrattuna puhtaasti ensikertalaiseen. Malliin jäi itsenäistä ennustearvoa omaavaksi myös varsin samankaltainen muuttuja, ehdonalaisen vapauden menettäminen. Henkilöllä, jolla oli historiassaan ollut jäännösrangaistuksen tai ehdollisen vankeuden täytäntöönpano, uusimisriski oli vähän yli viisinkertainen.

Riski- ja tarvearviomuuttujista vain kaksi päätyi ennustemalliin: alkoholin käyttö nosti uusimisriskin kymmenkertaiseksi ja huumausaineiden käyttö- tai kokeiluhistoria noin kuusinkertaiseksi.

Uusimista koskevassa monimuuttujanalyysissä oli mukana myös henkilön ryhmittely tutkimusaineistossa (talousrikosvanki vai verrokki). Tällä muuttujalla ei ollut itsenäistä merkitystä uusimisen ennustamisessa. Toisin sanoen, henkilön luokittelu talousrikosvangiksi ei itsessään ollut ennustemallissa uusimiselta suojaava tekijä. Talousrikosvankien matalampi uusimisaste vaikuttaa siis selittyvän sillä, että heillä esiintyy vähemmän sellaisia kriminogeenisiä tekijöitä, jotka yleisesti ovat yhteydessä uusimiseen.

Ennustemallin perusteella sijoittelulla on itsenäistä vaikutusta uusimisriskiin. Suoraan laitoksella vapautuneilla oli yli viisinkertainen uusimisriski koevapausvankeihin verrattuna. Ero ei selity seuraamusmuotoon valikoitumisella. Talousrikosvangit kyllä sijoittuivat muita useammin avolaitokseen (81% vs. 54%) ja koevapauteen (42 % vs. 17 %), mutta talousrikosvankitatus itsessään ei ennustanut sijoittelutarkaisua. Kun sijoittelukysymyksille luotiin omat ennustemallinsa, näissä malleissa

esimerkiksi nousu aikaisempien vankeuskausien määrässä tai päihdeongelmaa mittaavien osioiden pistemäärässä vähensi todennäköisyyttä sijoittua avolaitokseen ja koevapauteen. Talousrikosvankien korkeampi todennäköisyys sijoittua avoimiin rangaistusolosuhteisiin selittyi siis sekin riskittömämmällä taustalla – ei rikollisuuden lajilla sinänsä.

JOHTOPÄÄTÖKSIÄ JA HUOMIOITA

Yksilölliseen uusimisriskiin vaikuttaminen ei tämän tutkimuksen valossa näytä erityisen tarpeelliselta lähestymistavalta talousrikollisuuden torjuntaan. Talousrikoksista tuomitut uusivat harvoin, ja silloinkin pääsääntöisesti muuten kuin talousrikoksia toistamalla. Talousrikosvangeilla toisaalta harvemmin esiintyy sellaista kriminogeenistä problematiikkaa, johon olisi valmiuksia (tai tarvetta) vaikuttaa vankeinhoidon kuntoutusvalikoimalla.

Muusta vankiväestöstä eroavat eniten sellaiset talousrikosvangit, jotka ovat elämänsä aikana tuomittu ainoastaan talousrikoksista. Havainnot matalariskisyydestä koskevat juuri tätä talousrikosvankien erikoistunutta enemmistöä. Kun tutkimuksessa tarkasteltiin rikollisesti monimuotoisia talousrikosvankeja (n=42) omana ryhmänään, eroavaisuudet muuhun vankiväestöön pienenevät olemattomiin monissa muuttujissa, esimerkiksi huumausaineongelman esiintyvyydessä. Lähes jokainen harvoista seuranta-aikana uusineista talousrikosvangeista edusti tätä monimuotoista tekijätyyppiä. Talousrikosvankien yksilöllinen uusimisriski onkin aiheellista ottaa vaikuttamisen kohteeksi oikeastaan vain silloin, kun henkilöllä on historiassaan myös ns. perinteisiä rikoksia. Näiden vankien riskitekijätkin ovat yleensä perinteisiä, päihdeongelman kaltaisia kuntoutuksen kohteeksi soveltuvia ongelma-alueita. ■

Kirjoittaja työskentelee hanketutkijana Rikosseuraamuslaitoksessa.

■ VESA MUTTILAINEN & TERHI KANKAANRANTA

Kasvavat osaamisvaatimukset talousrikostutkinnassa

Talousrikollisuuteen sisältyy laaja valikoima rikosilmiöitä, ja uusia tulee jatkuvasti esille. Poliisin talousrikostutkintaan tulevat jutut ovat usein monimutkaisia ja siksi työläitä käsitellä. Muun muassa näistä syistä tutkintatyö edellyttää monipuolista osaamista, hyvää motivaatiota ja jatkuvaa koulutusta.

Poliisiammattikorkeakoulun toteuttamassa tutkimuksessa tarkasteltiin monipuolisesti poliisin talousrikostutkinnan tilaa vuonna 2011. Aineisto kerättiin talousrikostutkinnan henkilöstölle lähetetyllä sähköisellä kyselylomakkeella.

Kyselyyn vastasi 173 henkilöä, ja vastausprosentiksi

saatiin 38. Poliisin talousrikostutkinnassa on viime vuosina työskennellyt koko maassa noin 450 henkilöä. Poliisi käsittelee vuosittain 1 500–2 000 talousrikosjutuksi luokiteltua rikosjuttua.

Suomessa ei ole aiemmin toteutettu kattavaa kyselytutkimusta poliisin talousrikostutkinnasta. Tässä artikkelissa

esitellään kyselyn vastaajien arvioita työstään ja sen edellyttämistä osaamistarpeista.

UUSIA ILMIÖITÄ – UUDENLAISTA OSAAMISTA

Talousrikostutkinnassa tarvitaan talouden ja talousrikosilmiöiden yleistä tietämystä sekä lukuisten erityisalueiden hallintaa. Pääosa kyselyn vas-

taajista oli suorittanut talousrikostutkinnan peruskurssin, mutta erikoisteemoihin keskittyvien kurssien suorittajia oli vähemmän. Tutkintaosaaminen on vahvinta yleisimmillä talousrikollisuuden alueilla kuten kirjanpito-, vero- ja velallisen rikoksissa sekä rekisterimerkintä-, petos- ja kavallusrikoksissa. →

→ Vähemmän osaamista on kilpailurikosten, tietotekniikka- ja tietoverkkorikosten sekä vienti- ja tuontikaupan rikollisuuden tutkimuksessa. Monien harvinaisten talousrikollisuuden muotojen tutkinta on usein keskitetty tietyille tutkijoille, jolloin osaamista ei kerry laajemmin. Lisäksi Keskusrikospoliisin (KRP) ja paikallispoliisin erilaiset tehtäväläat vaikuttavat osaamisen kohdentumiseen.

Talousrikostutkijoiden osaamisen olisi seurattava poliisin toimintaympäristön muutoksia. Kun vastaajilta tiedusteltiin lähitulevaisuudessa vahvistuvia rikosilmiöitä, kärkeen nousivat järjestäytyneiden rikollisryhmien harjoittama talousrikollisuus sekä tietotekniikka- ja tietoverkkorikollisuus. Kansainvälisiä kytkentöjä sisältävien rikosilmiöiden merkitys lisääntyy muutoinkin kaiken aikaa.

On tarpeellista seurata säännöllisesti koulutustarpeita talousrikollisuuden eri osa-alueilla. Uusimpien rikollisuuden muotojen tutkiminnan edellyttämä tietotaito pitäisi sisältyä koulutukseen. Tosin koulutustoi-veita voi olla enemmän kuin niitä on käytännössä mahdollista toteuttaa.

TYÖMOTIVAATIO KORKEALLA

Talousrikostutkimuksessa työskentelevistä lähes neljä viides-tä ilmoitti olevansa tyytyväisiä työhönsä. Tätäkin useampi oli motivoitunut hoitamaan nykyisiä tehtäviään. Vastaajien arvioiden mukaan työ talousrikostutkimuksessa on yleensä itsenäistä, haastavaa, vaihtelevaa ja monipuolista. Lisäksi työssä on mahdollista kehittyä koko ajan.

Mahdollisuus vaikuttaa

työvuoroihin ja työpäivän kulkuun mainittiin työn positiivisina puolina. Useat vastaajat pitivät virastotyöaika-kaa hyvänä, koska ei tarvitse tehdä yö- tai viikonloppuvuoroja. Myönteisenä nähtiin myös mahdollisuus vaikuttaa lomien ajankohtiin. Hyvän työyhteisön ja viranomaisyhteistyön merkitystä korostettiin useasti työn positiivisina puolina.

Valtaosa vastaajista ilmoitti, ettei aio vaihtaa työpaikkaa kyselyä seuraavien 12 kuukauden kuluessa. Noin seitsemän prosenttia aikoi vaihtaa toisiin tehtäviin poliisiorganisaatiossa. Poliisiorganisaation ulkopuolelle olisi vaihtamassa lähes joka kymmenes. Yli puolet vastaajista voisi harkita työn-teen jatkamista poliisihallinnossa lakisääteisen eläkeiän jälkeen.

Kolme neljästä kyselyn vastaajasta oli suositellut työtä talousrikostutkimuksessa muille henkilöille. Lisäksi runsas viides ilmoitti, että he voisivat tehdä niin. Loput vastaajat eivät olleet suositelleet tätä työtä kenellekään, eivätkä myöskään aio suositella.

KATSE TYÖHYVINVOINTIIN PÄIN

Runsaat 30 prosenttia kyselyn vastaajista koki työnsä talousrikostutkimuksessa raskaaksi. Näitä vastaajia oli suhteellisesti enemmän paikallispoliisissa, mutta silti työhön tyytymättömyys ja motivaation puute olivat yleisempiä KRP:ssä.

Työtä talousrikostutkimuksessa luonnehtivat myös juttujen laajuus, niukat tutkintaresurssit ja matala palkkataso. Muita esille nostettuja ongelmia olivat esimerkiksi työn yksinäisyys ja huono esimiestoiminta.

Moni vastaaja raportoi tutkivansa juttuja yksin, jolloin

työyhteisön tukea ei juuri ollut tarjolla. Esimiesten toivottiin tukevan ja kannustavan alaisiaan paremmin. Yhteydenpidon toivottiin tapahtuvan myös henkilökohtaisesti keskustelemalla, ei pelkästään sähköpostilla.

Työn varjopuole-olivat monesti syynä työpaikan vaihtoaikomuksiin. Joillekin työmatka oli liian pitkä. Myös määräaikaisen viran päättymisen, huono esimiestoiminta ja resurssien niukkuus mainittiin syiksi vaihtaa toisiin tehtäviin. Motivaatiotekijöihin puolestaan viittaa halukkuus päästä haastavampiin tai koulutustaan paremmin vastaaviin tehtäviin.

Henkilöstö on nykyaikaisen organisaatioiden tärkein voimavara, ja tämä koskee myös talousrikostutkiminta. Siksi työssä jaksamiseen, työhyvinvointiin sekä töiden jakamiseen yksiköiden sisällä ja niiden kesken olisi hyvä kiinnittää erityistä huomiota.

OSAA TALOUSRIKOSTUTKIJOIDEN UHKAILTU

Yksi talousrikostutkiminnan epäkohta ovat epäasialliset vaikuttamispyrkimykset eri muodoissaan. Yhteenkään vastaajista ei ollut kohdistettu väkivaltaa. Poliisiorganisaation ulkopuolelta väkivallalla uhkailua oli kokenut noin kuusi prosenttia ja muuta vastaavaa sanallista uhkailua noin 15 prosenttia vastaajista. Muutamalle vastaajalle oli tarjottu lahjuksia.

Muita epäasiallisen vaikuttamisen muotoja olivat esimerkiksi perusteettomat kantelut, valitukset ja rikosilmoitukset. Lisäksi vastaajille oli soiteltu virka-ajan ulkopuolella ja heitä oli yritetty painostaa julkisuuden kautta. Sekä paikallispoliisissa että

KRP:ssä oli koettu väkivalta pois lukien kaikkia edellä mainittuja epäasiallisen vaikuttamisen muotoja.

Epäasiallinen vaikuttaminen poliisiorganisaation sisäpuolelta oli vähäisempää. Vastaajista yhtä oli uhkailtu sanallisesti. Kymmenen vastaajaa raportoi kokeneensa muuta epäasiallista vaikuttamista. Sitä ovat esimerkiksi tilanteet, joissa esimiehet olivat vähätelleet vastaajan työtehtävien vaikeutta tai tutkittavana olevaa rikosta sekä muuten käyttäytyneet epäasiallisesti.

SÄÄNNÖLLELLE TUTKIMUSTIEDOLLE TARVETTA

Talousrikosten esitutkiminta on tähän mennessä analysoitu tieteellisesti suhteellisen vähän sekä kotimaassa että kansainvälisesti. Tässä artikkelissa esitelty kysely talousrikostutkiminnan tilan arviointia varten olisi perusteltua toistaa määrääjain. Tällöin saataisiin ajallista vertailutietoa muun muassa tutkintahenkilöstöstä, tutkiminnan sisällöstä ja koulutustarpeista.

Tutkimuksen jatkaminen on perusteltua myös laajemmasta näkökulmasta. Tiedot kuvaavat laaja-alaisesti poliisin työtä ja organisaatiota, poliisin toimintaa sekä poliisin ja muun yhteiskunnan suhteita. Kyselyä olisi soveltuvin osin ja edelleen kehittämällä mahdollista hyödyntää myös muilla rikostutkiminnan osa-alueilla tai muualla poliisitoiminnassa. ■

Terhi Kankaanranta & Vesa Muttilainen: Talousrikostutkiminnan tila poliisissa vuonna 2011. Tutkintahenkilöstölle osoitetun kyselyn tuloksia. Poliisiammattikorkeakoulu, raportteja 105. Tampere, 2013.

Kirjoittajat ovat erikoistutkijoita Poliisiammattikorkeakoulussa.

Talousrikollisuuden torjunta poliisissa

Talousrikostorjunnan tehostaminen ja harmaan talouden torjuminen on jo vuosia ollut osa valtioneuvoston pitkäaikaista suunnitelmallista toimintaa. Tällä hetkellä toteutetaan järjestyksensä jo kuudetta talousrikosohjelmaa. Ohjelma kattaa vuodet 2012–2015.

Ohjelman nimeksi on annettu Tehostettu harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjunnan toimintaohjelma vuosille 2012–2015, mutta käytännössä se jatkaa aikaisempien talousrikollisuuden ja harmaan talouden ohjelmien linjoilla. Ohjelmassa tavoitteeksi on asetettu, että entistä suurempi osa talousrikollisuudesta saadaan viranomaisien tietoon, talousrikoksia kyetään aiempaa paremmin jo ennakolta torjumaan, talousrikosten kokonaismäärä vähenee ja koko rikosprosessiin kuluva aikaa saadaan merkittävästi lyhennettyä. Lisäksi viranomaisille on asetettu merkittävä haltuun/takaisinsaatuun rikoshyötyyn liittyvä tavoite.

Harmaalla taloudella tarkoitetaan sinänsä laillista taloudellista toimintaa, joka tapahtuu viranomaisilta salassa tai josta saatu tulo salataan siitä menevien verojen ja maksujen välttämiseksi. Harmaan talouden uhreina ovat usein yhteiskunta ja yhteiskunnan käytössä olevat varat. Sen välillisiä uhreja ovat kansalaiset ja sellaiset yritykset, jotka toimivat laillisesti. Eduskunnan tarkastusvaliokunnan vuonna 2010 teettämän tutkimuksen mukaan verotarkastukseen perustuvalla laskentame-

netelmällä Suomen harmaan talouden laajuus olisi ollut 10–14 miljardia euroa vuonna 2008. Se vastaa 5,5–7,5 % bruttokansantuotteesta, joka tarkoittaa 4–6 miljardin euron vuosittaisia verojen ja maksujen tappioita.

VIRANOMAISYHTEIS- TYÖTÄ KEHITETÄÄN

Poliisille tehdään vuosittain noin 1700 talousrikoksiksi luokiteltua rikosilmoitusta. Rikosilmoituksissa esiintyneistä yrityksistä, joiden toiminnan yhteydessä epäillyt rikokset olivat tapahtuneet, suurin osa toimi rakennusalalla. Rakennusalalla myös harmaan talouden osuus on merkittävä. Aiemmin mainitun Eduskunnan tarkastusvaliokunnan teettämän tutkimuksen mukaan pelkästään arvonlisäveromenetykset harmaan talouden seurauksena olivat vuonna 2010 rakennusalalla 265 miljoonaa euroa.

Poliisi kykenee vuosittain päättämään noin 1500–1600 talousrikosjuttua, mutta uusien ilmoitusten vuoksi rikosilmoitusten kokonaismäärä pysyy hieman vajaan kahden tuhannen jutun tienoilla.

Poliisissa toimii noin 500 talousrikoksiin erikoistunutta rikostutkijaa – osa taktisen tutkinnan, osa tiedustelun ja osa

rikoshyödyn jäljittämistehtävissä. Rikoshyödyn haltuun saaminen onkin yksi parhaista keinoista vaikuttaa talousrikollisuuteen: yritetään tutkia jutut niin, että rikosentekijä ei ainakaan hyödy teostaan. Vuosittain poliisi kykenee saamaan haltuun rikoshyötyä keskimäärin noin 35 miljoonan euron verran.

Eräänä keskeisimmistä kehittämiskohteista on ollut jatkuva viranomaisyhteistyö. Erityisesti talousrikosten tutkinnan suunnitteluun yhdessä syyttäjien kanssa on panostettu. Yhteistyö syyttäjien kanssa toimii mutkattomasti. Suunnitteluvaiheessa on keskeistä luoda yhteinen käsitys siitä, mitä rikoksia tutkitaan ja ketkä mahdollisesti ovat epäillyn asemassa, ketkä todistajien asemassa jne. Lisäksi luodaan yhteinen käsitys ja linja siitä, kuinka laajasti mikäkin epäilty rikos tutkitaan.

VALISTUSKAMPANJA JATKUU

Pelkästään jälkikäteisellä vaikuttamisella ei kuitenkaan yksistään kyetä vaikuttamaan talousrikostorjunnan tasoon ja tuloksiin. Tämän vuoksi on käynnistetty laajapohjainen valistuskampanja, jota jatketaan edelleen. Mukana on poliisin lisäksi 23 muuta tahoa:

ministeriöitä, keskusvirastoja, työntekijä- ja työnantajajärjestöjä, edunvalvontayhteisöjä jne. Harmaa talous – musta tulevaisuus -kampanja on saanut erittäin positiivisen vastaanoton. Siihen liittyy jatkuva seurantatutkimus, jonka tulokset ovat rohkaisevia.

Kampanjaan liittyy myös oppilaitosyhteistyö. Kampanjan yhteydessä yhdessä Opetushallituksen kanssa on luotu opetuspaketti, joka pyritään kaikkialla esittämään yhdenmukaisesti. Luennoitsijat ovat poliiseja ja tullimiehiä. Kouluissa opetustapahtumiin on suhtauduttu erittäin hyvin ja nuoret ovat aidosti kiinnostuneita harmaasta taloudesta, talousrikollisuudesta ja niiden ilmenemismuodoista.

Kaiken kaikkiaan harmaan talouden torjunta on nykyhallituksen toimien ansiosta saanut selkeän piristysruiskeen ja viranomaisahot pyrkivät nyt puolestaan vastaamaan esitettyihin tavoitteisiin. ■

Kirjoittaja on poliisitarkastaja Poliisihallituksessa.

LÄHTEITÄ:

Hirvonen, M. & Lith, P. & Walden, R. (2010), Suomen kansainvälistyvä harmaa talous, Eduskunnan tarkastusvaliokunnan julkaisu 1/2010.

Hakamo, Jauhiainen, Alvesalo, Virta (2009) Talousrikokset rikosprosessissa, PolAMK.

Tahrat pois rahasta

Katsaus rahanpesulainsäädäntöön ja -rikollisuuteen

RODEOIMAGES MF

Ensimmäinen rahanpesulaki tuli voimaan vuonna 1998. Silloin perustettiin myös Keskusrikospoliisin yhteyteen rahanpesun selvittelykeskus. Sen merkittävä tehtävä on ilmoitusvelvollisilta tulevien, epäilyttäviä liiketoimia koskevien ilmoitusten vastaanottaminen, analysoiminen ja tarvittaessa tutkintaan saattaminen. Koska rahanpesun selvittelykeskus on osa poliisia, se voi suorittaa tutkintaa myös itsenäisesti.

Vuoteen 2003 rahanpesu oli kriminalisoitu kätkemisrikoksena, joka usein oli rikoksella saadun omaisuuden piilottamista siten, etteivät viranomaiset sitä löytäisi ja että rikoksen tekijä voisi käyttää sitä itse hyödykseen. Kyse oli ns. liitännäisrikoksesta, joka ei ollut rangaistavaa päärikoksen tekijälle, mutta oli sitä kuitenkin sellaiselle tekijälle, joka ei ollut osallisena siihen rikolliseen tekoon, jolla omaisuutta oli saatu. Rahanpesurikokset lisättiin rikoslakiin vuonna 2003 ja mukaan otettiin myös harvinainen salahankeetta koskeva tekomuoto, salahanke törkeän rahanpesun tekemiseksi (8 §).

Uusi rahanpesulaki tuli voimaan 2008. Lain soveltamisalaa laajennettiin ja il-

moitusvelvollisia lisättiin huomattavasti. Esimerkiksi ilmoitusvelvollisiksi tulivat kaikki sellaiset liike- ja ammattitoimintana tavaroita myyvät ja välittävät siltä osin kuin maksu vastaanotetaan käteisenä joko yhtenä tai toisiinsa kytkeytyvinä vähintään 15 000 euron suorituksina. Uudessa laissa täsmennettiin rahanpesun selvittelykeskuksen toimivaltuuksia, sille annettiin mm. oikeus keskeyttää liiketoimi viiden arkipäivän ajaksi myös ulkomaisen viranomaisen pyynnöstä.

Toukokuussa 2012 tuli voimaan merkittävä rikoslain muutos. Rahanpesua käsittelevän 32 luvun 11 §:ää muutettiin siten, että ns. itsepesu tuli rangaistavaksi törkeän rahanpesun osalta. Itsepesulla tarkoitetaan sitä, että alkurikoksen tekijä tai siihen osallinen tekee teon, joka täyttää (törkeän) rahanpesurikoksen tunnusmerkistön. Tämä on selvä poikkeus aiempaan ajatteluun rankaisemattomasta jälkiteosta. Muutos on tervetullut, sillä se mahdollistaa entistä tehokkaamman puuttumisen sellaisiin rikoksiin, joissa rahanpesu muodostaa tekojen jatkuvuus ja suunnitelmallisuus huomioon ottaen kokonaisuudesta olennaisimman

ja moitittavimman osan. Nyt siis alkurikoksen tekijäkin voi joutua vastuuseen rahanpesurikoksesta.

Rahanpesun ja terrorismin rahoituksen torjuntaa säädellään myös EU:n tasolla ja parhaillaan on käynnissä 4. rahanpesudirektiivin säätämisprosessi. FATF (Financial Action Task Force on Money Laundering and Terrorism Financing) on uudistanut suosituksensa ja ne otetaan huomioon myös direktiivissä. Tämä tulee vuoden tai kahden kuluessa vaikuttamaan suoraan kotimaiseen lainsäädäntöömme ja mm. rahanpesulakia joudutaan tarkastelemaan kokonaisuudessaan uudelleen.

TERRORISMIN RAHOITAMISEN TORJUNTA

Vuonna 2013 tuli voimaan laki varojen jäädyttämisestä terrorismin torjumiseksi (325/2013). Sen mukaan pidättämiseen oikeutetun virkamiehen tai syyttäjän on tehtävä laissa mainituissa tapauksissa ilmoitus rahanpesun selvittelykeskukselle. Päätöksen varojen jäädyttämisestä tekee Keskusrikospoliisi laissa mainittujen edellytysten täytyessä. Tämä päätös koskee kohteen kaikkia varoja. Laissa kuvattu menettely poikkeaa poliisin ja rahanpesun selvittelykeskuksen normaalista toiminnasta, sillä kyse on hallinnollisesta päätöksestä, joka kuitenkin käytännössä perustuu epäiltyyn terroristiseen rikokseen.

Terrorismin rahoitukseen liittyviä tapauksia on Suomessa paljastunut hyvin vähän ja vain yksi on edennyt tällä nimikkeellä esitutkintaan. Rahanpesun selvittelykeskus ottaa vastaan vuosittain vajaan kymmenen sellaista ilmoitusta, joiden ilmoittaja epäilee liittyvän terrorismiin ja sen

rahoittamiseen. Suurin osa näistä koskee ns. pakotelistaosumia.

RAHANPESU ON KOTIKUTOISTA JA KANSAINVÄLISTÄ TOIMINTAA

Rahanpesu ja terrorismin rahoittaminen ovat kansainvälistä rikollisuutta ja tiedonvaihto muiden valtioiden vastaavien yksiköiden kanssa on päivittäistä. Rahanpesun selvittelykeskuksilla on käytössään omat suojatut tietoliikenneyhteydet, joilla ei ole muita käyttäjiä. Rahanpesun ja terrorismin rahoituksen torjuntaan liittyvää tietoa välitetään oma-aloitteisesti silloin, kun havaitaan toiseen valtioon kytkeytyviä seikkoja tai kun jokin toinen valtio tarvitsee omiin selvityksiinsä tietoa Suomen rahanpesun selvittelykeskukselta.

Suomessa kansalaisille näkyvimpiä rahanpesun ilmiöitä ovat erilaiset, erityisesti sähköisesti leviävät kirjeet, joissa eri syihin vedoten pyydetään lähettämään rahaa. Rakkauskirjeet, lotto- tai arvontavoitot tai pyynnöt käyttää jonkun pankkitiliä suurten rahasummien siirtelyyn ovat tyyppisimpiä tapauksia. Toinen jo pitkään pinnalla ollut tapa rahanpesuun on ns. muulien käyttö. Tällaisissa tapauksissa esimerkiksi internetin välityksellä tarjotaan yksityishenkilöille työtä, jonka pääasiallisena sisältönä on ottaa vastaan rahalähettyksiä omalle tilille ja sitten saatujen ohjeiden mukaisesti jatkolähetää varoja muualle, yleensä ulkomaille. Taustalla on tavallisesti ulkomailta tapahtunut rikos, joka voi olla vaikkapa phishing-ilmiöön liittyvä petos. Siinä kalastellaan yksittäisen henkilöiden ja mahdollisesti myös yritysten pankkitilitietoja ja siirre-

tään varoja eri maiden kautta, muuleja hyväksi käyttämällä, useidenkin välikäsien kautta lopullisille hyötyjille jonnekin päin maailmaa. Suomesta varoja on siirretty esimerkiksi entisiin Itä-blokin maihin. Taustalla on ajatus pienistä puroista, joista kehittyy suuria virtoja. Yksittäiset rahansiirrot eivät ole rahamäärältään kovin suuria, sillä tarkoituksena on pysytellä summissa, joita ilmoitusvelvolliset eivät huomaisi tai jotka muutoin eivät kiinnittäisi viranomaisten huomiota. Suomessa rahamuuleja on tuomittu jopa törkeästä rahanpesusta.

Suomen kautta kulkee varsin huomattaviakin rahamääriä, joiden alkuperä on ulkomailta ja myös määränpää jossain veroparatiisissa. Näille rahojen siirroille ei ole nähtävissä minkäänlaista liiketaloudellista perustetta ja kun rahanpesuepäilyt heräävät, kansainvälisellä yhteistyöllä pyritään selvittämään varojen alkuperän laillisuus tai mahdolliset taustalla olevat rikokset. Summat voivat liikkua jopa sadoissa miljoonissa, ei välttämättä yhdellä kerralla, vaan pitkän ajan kuluessa tehtyinä transaktioina. Ongelmallisinta on saada ulkomailta riittävän nopeasti tietoa varojen mahdollisesta rikollisesta alkuperästä, jotta asiaan ehdittäisiin puuttua ja varojen siirrot pysäyttää.

ILMOITUSMÄÄRÄT KASVUSSA

Rahanpesun selvittelykeskuksen tietojärjestelmä uusittiin vuonna 2011 ja uusi ohjelmissa tuottaa aiemmasta poikkeavaa tilastotietoa. Kun aiemmin jokainen epäilyttävä liiketoimi (transaktio) kirjautui yhtenä tapahtumana, niitä kirjattiin vuositasolla noin 30 000. Nyt yksi saapuva ilmoitus saattaa

sisältää satoja transaktioita ja niiden määrä nousi vuonna 2012 merkittävästi. Suuntaus näyttää jatkuvan ja vuonna 2013 ilmoitusten sisältämien transaktioiden määrä tulee lisääntymään huomattavasti. Myös ilmoitusten määrä on kovassa kasvussa. Saapuvista ilmoituksista rahanpesun selvittelykeskus on siirtänyt omien selvitystensä jälkeen noin 10–20 prosenttia jollekin poliisin yksikölle tutkitavaksi. Ilmoitusten sisältämien transaktioiden määrän voimakkaan kasvun johdosta prosenttiosuus on pienentynyt huomattavasti vuonna 2012.

Rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estäminen ja selvittäminen ovat keskeisiä toimenpiteitä rikostorjunnassa kansallisesti ja kansainvälisesti. Terrorismin torjunnassa rahoitus on keskiössä, sillä terroristinen toiminta edellyttää varoja. Rahanpesua selvittämällä voidaan torjua rikollisuutta laajalla rintamalla, sillä millä tahansa rikoksella hankittua hyötyä voidaan pestä. Tavallisimmin rahanpesu yhdistetään huumausaine- tai talousrikollisuuteen, ja tämä näkyy myös tilastoista. ■

Rahanpesun selvittelykeskus julkaisee vuosittain kertomuksen toiminnastaan. Se on luettavissa osoitteessa www.rahanpesu.fi. Muita julkaisuja ovat ”Rahanpesurikokset oikeuskäytännössä” ja ”Rahanpesun torjunnan parhaat käytänteet”.

Kirjoittaja on Keskusrikospoliisin rahanpesun selvittelykeskuksen johtaja.

Korruptio vaatii huomiota

Suomessa etenee rikostilastojen mukaan vuosittain vain hyvin vähän korruptiotapauksia oikeuskäsittelyyn. Vähäisistä juttumääristä huolimatta meillä on korruption torjunnassa useita asioita, joita on tarpeen kehittää.

Suomi on ollut jo 1990-luvun puolivälistä saakka kansainvälisesti tunnustettu vähäisen korruption maa. Viimeisimmän *Transparency Internationalin* korruption indeksin mukaan Suomi on maailman vähiten korruptoitunut maa yhdessä Tanskan ja Uuden-Seelannin kanssa. Uusi indeksi julkaistaan lähi-aikoina, odotettavissa ei liene suurempia muutoksia tähän tilanteeseen.

Suomessa tuomittiin vain kaksi henkilöä lahjusrikoksesta alioikeuksissa vuonna 2011. Maailmanlaajuisesti tilanne on aivan toinen, korruptio on vakava ja merkittävä ongelma. Myös meillä pitkään jatkunut vaalirahakohu, poliitikkojen jääviyssyymykset, kansanedustajien ja puolueiden lähipiiriä koskevat esitutkinnot, kuntatason virkamiesjohdon lahjamatkat ja muun muassa Patrian rikosepäilyjä herättäneet asekaupat ovat olleet pitkään julkisuudessa. Kansainvälisten lahjusrikosjuttujen määrä on tasaisesti kasvanut OECD-maissa kymmenen viime vuoden aikana.

SUOMALAINEN KORRUPTIO KANSAINVÄLISTYY

Lahjusrikokset ovat Suomessa viime vuosiin saakka olleet perinteisesti kotimaisia, ilman kansainvälisiä yhteyksiä. Lahjukset ovat yleensä olleet määrällisesti suhteellisen pieniä eivätkä tapaukset ole olleet yhteydessä järjestäytyneeseen rikollisuuteen. Tilanne näyttäisi kuitenkin olevan nopeasti muuttumassa. Niin meillä kuin muualla Euroopan unionissa ja OECD-maissa viranomaisten tutkittavaksi tulee nyt aikaisempaa enemmän tapauksia, joissa tekijöinä on ulkomaankauppaa harjoittavia yrityksiä. Samalla lahjusten määrät ovat kasvaneet miljooniin euroihin. Kaupankäynti ja kilpailu markkinoista maissa, joissa lahjominen on normaali käytäntö, on haastavaa, jos sitä aiotaan tehdä ilman voitelurahoja tai tilinpäätöksiin piiloteluja epämääräisiä maksuja ja palkkioita.

Suomessakin on jo yhä enemmän kokemusta ulkomailla tapahtuneiden epäilytyjen lahjusrikosten selvittämisestä tapauksissa, joissa tekijänä on suomalainen

yritys, henkilö tai useampia henkilöitä. Tutkinta on erityisen vaikeaa, vie paljon aikaa ja sitoo samalla resursseja. Liiketoimien selvittämisen lisäksi pitäisi löytää myös rikoksella saadut varat. Tämä edellyttää sujuvaa yhteistyötä kotimaan viranomaisten välillä. Tämän lisäksi kansainvälisissä rikosjutuissa yhteistyön muiden maiden viranomaisten kanssa tulee toimia mahdollisimman hyvin. Mahdollisuudet ennalta estäviin toimiin nykyisillä resursseilla ovat rajallisia.

KANSAINVÄLISTÄ KORRUPTION TORJUNTA TEHOSTETTU

Kansainvälisen yhteistyön tehostamiseksi korruption torjunnassa on perustettu useita järjestelmiä, joilla pyritään kehittämään lainsäädäntöä ja tehostamaan viranomaisten toimintaa. Suomi on sitoutunut EU-säännösten lisäksi OECD:n, Euroopan neuvoston ja YK:n lahjonnanvastaisiin yleissopimuksiin. Ne ovat asettaneet Suomelle lukuisia velvoitteita, joista suurin osa on sisällytetty meillä lainsäädäntöön tai pantu muutoin

täytäntöön viimeisten 10–15 vuoden aikana.

Euroopan unionissa korruption torjunta on ollut prioriteetti jo pitkään. Ensimmäiset merkittävimmät yritykset toiminnan kehittämiseksi tehtiin 1990-luvun puolivälissä samalla kun yhä enemmän oli tarvetta tehdä jotakin yhteisöpetoksien torjumiseksi. EU:n säädös- tai normipohja on melko laaja mutta sen kokonaisvaltainen täytäntöönpano EU-maissa on ollut heikkoa ja tehotonta. Koska korruption aiheuttamat vuosittaiset taloudelliset menetykset ovat jättimäisiä, on EU:n sisällä tullut selkeä tarve tehdä jotakin enemmän. Yksi yritys tähän suuntaan on EU:n korruptioraportti, joka julkaistaan ensimmäisen kerran myöhemmin tänä syksynä ja sen jälkeen joka toinen vuosi. Raportissa tullaan tarkastelemaan kunkin jäsenmaan tilannetta vaihtuvien teemojen ja kullekin maalle antamaan lähinnä poliittisluontoisia suosituksia korruption vastaisen toiminnan kehittämiseksi.

OECD sai päätökseen kolmannen Suomen lahjonnan

torjuntaa koskevan maatar- kastuksen vuoden 2010 lo- kakuussa. Saimme kiitosta erityisesti lahjontarikosten esitutkinnasta ja aktiivisesta kansainvälisestä yhteistyöstä. Keskeinen huomio koski puut- teellista tietoisuutta ulkomail- la tehdyistä lahjontarikoksista. Lisäksi viranomaisten ilmoit- tusvelvollisuutta havaitsemis- taan lahjontarikoksista lain- valvontaviranomaisille tulee kehittää. Yhteistyötä elinkei- noelämän ja kansalaisyhteis- kunnan kanssa on entisestään parannettava. OECD suosit- taa myös ilmiantajien suoje- lujärjestelyjen käyttöönottoa epäillyissä organisaatioiden sisäisissä väärinkäytöksissä tai lahjusrikostapauksissa.

Euroopan neuvosto teki Suomen poliittista rahoitus- ta koskevan maatar- kastuksen vuonna 2007 ja suositteli useita muutoksia lainsäädän- töön. Tämän jälkeen saatiin puoluerahoitusta koskeva lainsäädäntö uusittua. Myös rikoslain lahjusrikoksia kos- kevaa soveltamisalaa on use- aan kertaan laajennettu siten, että ne kattavat jo melko hyvin kansainväliset vaatimukset.

Viimeksi vuonna 2011 rikos- lakiin lisättiin mm. vakavim- pia kansanedustajan tekemiä lahjusrikoksia varten erityiset törkeitä tekemuotoja koskevat tunnusmerkistöt. Lisäksi yksi- tyisen sektorin lahjontarikok- sien tarkennettiin vastaavasti.

Euroopan neuvosto on viimeksi tämän vuoden maaliskuussa saanut päätökseen Suomea koskevan neljännen maatar- kastuksen. Tarkastuksen kohteena olivat syyttäjät, tuo- marit ja kansanedustajat. Suo- mi sai toiminnan kehittämi- seksi useita suosituksia, joiden täytäntöönpanoa parhaillaan valmistellaan. Suositukset kos- kevat näiden ammattiryhmien eettisiä ohjeita ja säännöstöjä, eturistiriitatilanteita, tulojen ja sidonnaisuuksien ilmoitta- mista, ohjeiden noudattamista käytännössä sekä tietoisuuden lisäämistä näistä asioista.

YK:n lahjonnanvastainen yleissopimus on ensimmäi- nen maailmanlaajuinen yleis- sopimus, jolla korruptionvas- taista toimintaa on tarkoitus määrätietoisesti edistää. Vuoden 2009 lopussa hyväksyt- ty vertaisarviointimekanismi on tärkeä keino sopimuksen

Lahjusrikokset näyttävät olevan nopeasti muuttumassa.

täytäntöönpanon turvaami- seksi. Siinä kahden muun jäsenmaan asiantuntijat anta- vat YK:n asiantuntijaelimelle yhteisen arvion sopimuksen toimeenpanosta tarkastus- kohteena olevasta maasta. Suomi on ollut aktiivisesti edistämässä yleissopimuksen täytäntöönpanon arviointia ja mm. rahoittanut arvioinnin pilottivaihetta. Ensimmäinen sopimuksen täytäntöönpanoa koskeva maatar- kastus järjesteti- in Suomessa vuonna 2010. Suomen todettiin panneen täytäntöön lähes kaikki tuol- loin tarkastuksen kohteena olleet asiat mutta myös kehittä- miskohteita todettiin.

MONIA KEHITTÄMIS- TOIMIA KÄYNNISSÄ

Oikeusministeriö koordinoi Suomessa korruptionvastais- ta toimintaa. Lisäksi vuonna 2002 perustettiin oikeusmi- nisteriön vetovastuulle kor- ruptionvastainen yhteistyö- verkosto jäsenten taustaorga- nisaatioiden tietoisuuden li- säämiseksi korruption torjun- taan liittyvistä ajankohtaisista asioista. Verkostoon kuuluvat kaikki keskeiset viranomais- tahot sekä elinkeinoelämän ja kansalaisyhteiskunnan edus- tajat. Hallitusohjelman mu- kaan verkoston toimintaa tu- lee edelleen kehittää ja roolia vahvistaa.

Tällä hetkellä korruption torjunnassa erilaisia kehittä- miskohteita on useita. Vi- reillä olevia asioita ovat mm. korruption riskisektoreiden kartoittaminen, tietoisuuden lisääminen korruptiosta ja

sen torjunnasta sekä kansain- välisistä vaatimuksista ja kehi- tyksestä erityisesti yksityisellä sektorilla, vaikutusvallan väärinkäytön sisällyttäminen ri- koslakiin, eräät viranomaisten ilmoitusvelvollisuuteen liitty-vät kysymykset koskien lah- jusrikoksia, ilmiantajien suo- jelujärjestelmän kehittäminen (whistleblower protection) sekä Euroopan neuvoston ja OECD:n Suomelle antamien suositusten täytäntöönpano.

Korruption torjunnan ke- hittäminen on pitkäjänteistä toimintaa. Muutokset edel- lyttävät kaikilta vastuutahoilta sitoutuneisuutta ja yhteisiä näkemyksiä tavoitteista. Kor- ruption torjunnan rooli on koko ajan kasvamassa sekä kansainvälisesti että kansalli- sesti. Tämä on noteerattu mm. hallitusohjelman kirjauksilla toiminnan kehittämiseksi sekä valtioneuvoston syksyllä 2012 tekemällä yhteiskuntavastuuta koskevilla periaatepäätöksillä. Tavoitteena on, että Suomi on jatkossakin maailman vähiten korruptoitunut maa ja että Suomelle annetut kansainväli- set velvoitteet toteutetaan täy- simääräisesti. Tähän on hyvät edellytykset olemassa. ■

Korruptiosta kiinnostuneet voivat käydä tutustumassa oikeusministe- riön uusiin nettisivuihin osoitteessa [www.oikeusministerio.fi/fi/index/ toimintajataavoitteet/kriminaalipoliitikka/korruptio.html](http://www.oikeusministerio.fi/fi/index/toimintajataavoitteet/kriminaalipoliitikka/korruptio.html).

Kirjoittaja on neuvotteleva virkamies oikeusministeriön kriminaalipoliitti- sella osastolla.

Ympäristörikollisuus talousrikollisuuden muotona

”Pääkaupunkiseudulla on paljastunut lyhyen ajan kuluessa jo toinen mittava ympäristörikos. Vantaan poliisi epäilee, että yksityinen maanrakennusfirma on ajanut rakennusjätettä eri puolilta pääkaupunkiseutua laittomasti Porvoon Kullooseen.” (Helsingin Sanomat 10.12.2008)

”Vastaaja oli kerännyt käytöstä poistettuja ajoneuvoja ja muuta romua ja säilyttänyt sekä käsitellyt niitä hallitsemillaan kiinteistöillä. – Toiminta oli aiheuttanut maaperän ja pohjaveden konkreettista pilaantumista mm. raskasmetallien ja öljyn vaikutuksesta.” (ympäristörikosten avainsyyttäjä Heidi Nummela, Haaste 4/2011)

Ympäristörikollisuus on käsitteenä noussut Suomessa suuren yleisön tietoisuuteen viime vuosina. Mediassa on uutisoitu näyttävästi vakavimmista ympäristörikostapauksista. Sisäministeriön talousrikollisuuden kuvauksessa toimijoiksi määritellään yhteisöt. Kuten yllä olevista lainauksista käy ilmi, ympäristörikollisuuden toimijakenttä on määritelmää laajempi. Niin yksityiset henkilöt kuin yrityk-

set ja muut organisaatiot voivat syyllistyä ympäristörikoksiin. Suurimman osan ympäristörikoksista on arvioitu olevan piilorikollisuutta. Talousrikoksista tulee viranomaisten tietoon noin 10 prosenttia ja ympäristörikoksista todennäköisesti vain murto-osa.

Ympäristörikokset on määriteltä Suomessa osaksi talousrikollisuutta 1970-luvulta alkaen. Ympäristörikokset on nostettu selkeämmin talousrikollisuuden torjuntaohjelmiin kuitenkin vasta 2000-luvulla, jolloin talousrikollisuus on alettu nähdä aiempaa laajempaa kokonaisuutena. Tuoreimmassa hallituksen toimintaohjelmassa talousrikollisuuden ja harmaan talouden vähentämiseksi tuodaan esille erityisesti suunnitelmalliset ympäristörikokset, joilla tavoitellaan taloudellisia hyötyjä säästämällä jätehuoltokustannuksissa tai ympäristönsuojeluinvestoinneissa. Samalla taloudellisen laskukauden on pelätty lisäävän laitonta toimintaa ympäristön kustannuksella.

YMPÄRISTÖLLE HAITALLISTEN TEKOJEN KRIMINALISOINTI

Ympäristörikollisuuden teko-
muodot vaihtelevat ympäristörikokomuksista ja luonnon-

suojelurikokomuksista törkeään ympäristön turmelemiseen. Ympäristörikokset on kriminalisoitu Suomen rikoslain luvussa 48. Ympäristörikosoikeus on laaja oikeuden ala, joka on vahvasti kytkeytynyt ympäristöoikeuden normistoon ja johon liittyy EU-lainsäädäntöä ja erilaisia kansainvälisiä sopimuksia. Lainkäyttäjän kannalta haasteita aiheuttaa rikosoikeuden lähtökohtien ja ympäristöoikeuden normien yhdistäminen.

Ympäristörikokset kohdistuvat tyypillisesti kollektiiviseen etuun, minkä vuoksi niille on vaikea nimetä selvää rikoksen uhria. Itse rikosta joudutaan usein etsimään yhtä sinnikkäästi kuin tekijääkin. Ympäristöä koskevan laillisen ja laittoman toiminnan erottaminen toisistaan on myös haasteellista. Osa ympäristöä vahingoittavasta toiminnasta on laillista ja osa luvanvaraista. Lainvoimaisen ympäristöluvan saanut laitos voi kuitenkin toimia luvan vastaisesti esimerkiksi tavoitellessaan taloudellista hyötyä. Näkyvimmat ja haitallisimmat ympäristöhaitat tulevat viranomaisten tietoon suuremmalla todennäköisyydellä. Vaikeimmin havainnoitavat rikokset, kuten huomaamattomat pääs-

töt, jäävät puolestaan muita haittoja todennäköisemmin piiloon.

VIRANOMAISILLA HAASTEITA TALOUSNÄKÖKULMAN SOVELTAMISESSA

Suurin osa ympäristörikosepäilyistä tulee poliisiin tietoon ympäristövalvontaviranomaisilta. Poliisiammattikorkeakoulussa käynnissä olevassa tutkimushankkeessa ”Ympäristörikollisuuden torjunta ja valvonta – viranomaissprosessin haasteet ja mahdollisuudet” haastateltiin kuntien ympäristövalvontaviranomaisia, ELY-keskuksen ympäristövastuualueen virkamiehiä, poliiseja ja syyttäjiä. Ympäristövalvontaviranomaiset sekä kunnissa että ELY-keskuksessa kokivat haasteelliseksi mieltää ympäristörikollisuuden osaksi talousrikollisuutta. Valvontaviranomaisen perustehtävä on ympäristöntilasta huolehtiminen ympäristösuojelulainsäädännön normien mukaisesti. Mikäli valvonnassa havaitaan laitonta toimintaa, tilanne yritetään korjata pääsääntöisesti ensin kehotuksin ja hallinnollisin keinoin. Eräs ympäristövalvontaviranomainen kuvasi näkemystään talousrikoksesta osana ympäristörikosepäilyä haastattelussa näin:

Jo ympäristörikoksen määrittelemine on haaste.

”Ymmärrän, että se on siinä, mutta sillä ei ole taas tekemistä sen ympäristörikoksen kanssa minun mielestäni, jos ympäristörikos on jotain ympäristöön kohtaan tapahtuvaa.”

Kuten lainauksesta käy ilmi, jo ympäristörikoksen määrittelemine on haasteellista. Ympäristörikokset ovat moniongelmaisia kokonaisuuksia, joiden vieminen läpi rikosprosessissa vaatii monen eri alan asiantuntijuutta ja erityisosaamista. Koska ympäristörikoksia tulee esitutkintaviranomaisten tietoon Suomessa verrattain vähän vuosittain, kokemusta rikosprosessista ei ole ehtinyt kertyä viranomaisketjun eri toimijoille. Myös poliisit kohtaavat haasteita erityisesti vakavampien ympäristörikosten tutkinnassa, joka suoritetaan yleensä osana talousrikostutkintaa:

”Ja sitten jos talousrikostutkinta on kuitenkin meillä velallisen rikokset, veropetokset, kirjanpitorikokset ja sitten ympäristörikos, niin se on ihan oma taiteenlajinsa.”

Ympäristörikollisuus on vaikeasti sovitettavissa perinteisen talousrikollisuuden raameihin. Vertailun vuoksi todettakoon, että Ruotsissa ympäristörikokset määritellään väljemmin osaksi talousrikollisuutta ja ne tutkitaan poliisissa hallinnollisesti usein työympäristöön liittyvän rikollisuuden rinnalla. Jotta ympäristörikollisuutta voidaan tarkastella talousrikollisuuden viitekehyksestä, keskustelua

tulee avata kohti uusia moniongelmaisia rikollisuuden muotoja. ■

*Teksti perustuu käsikirjoitukseen **lina Sahramäki & Terhi Kankaanranta: Kohti vihreämpää viranomaisyhteistyötä – ympäristörikollisuuden torjunta ja valvonta Suomessa.***

LÄHTEET:

Ahonen, Timo, Kerppilä, Leena & Pirjatanniemi, Elina (2003) Ilmoitako vai eikä? Arvioita kunnan ympäristöviranomaisen ilmoituskynnyksestä ympäristörikosjutuista. Oikeus 32(4): 359–375.

LAO 8/2009 Lakivaltiokunnan selvityspyyntö LAO 8/2008 vp. Selvitys ympäristörikoksista. 2.2.2009. SMDnro/2008/1889

Pirjatanniemi, Elina (2005) Ympäristörikokset talouden rikoksina. Teoksessa Nuutila & Pirjatanniemi (toim.) Rikos, rangaistus ja prosessi. juhlaulkaisu Eero Backman 1945 – 14/5 – 2005. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. A. Juhlaulkaisut 15. s. 261–283.

Suomen kansallinen ympäristörikosseurantaryhmä (2012) Vuosiraportti vuoden 2011 ympäristörikoksista Suomessa. 20.11.2012.

Valtioneuvoston periaatepäätös hallituksen toimintaohjelmaksi talousrikollisuuden ja harmaan talouden vähentämiseksi vuosina 2012–2015. 19.1.2012.

Vanamo, Marja (2006) Vastuu ympäristörikoksesta. Erään ympäristöpäästön rikosoikeudellista tarkastelua. Defensor Legis n:o 3/2006: 441–459.

Tullirikoksia ennätysmäärä

Tullin tietoon tuli viime vuonna 9 425 rikosta (2011: 7 453). Määrä on ennätys ja kasvua vuoteen 2011 oli neljännes. Saman verran kasvoivat törkeät tekemuodot (2012: 349). Paljastettujen tullirikosten määrä on kasvanut tasaisesti viiden vuoden ajan ja on nyt kaksi kertaa suurempi kuin vuonna 2007. Eniten kasvua tapahtui huumerikoksissa sekä lääkerikoksissa. Huumerikosten kasvu selittyy osaltaan internetin käytöllä tilauskanavana. Suomea käytetään kauttakuljetusmaana Venäjälle suuntautuvassa huumeiden salakuljetuksessa ja nykyään myös Euroopasta Aasiaan suuntautuvassa. Huume- ja lääkerikosten lisäksi Tulli tutki viime vuonna eniten alkoholirikoksia, liikenne rikoksia ja veropetoksia.

Tullissa tutkittiin viime vuonna 289 talousrikosta. Rikokset olivat pääasiassa veropetosrikoksia, vääreennysrikoksia ja teollisoikeusrikoksia sekä laittomaan tuontitavaraan ryhtymisrikoksia. Törkeiden veropetosten määrä kasvoi huomattavasti. Talousrikostorjunnan haasteellisuutta ovat lisänneet sähköiseen kaupankäyntiin ja sisäkaupan liikenteeseen liittyvä talousrikollisuus.

Tullirikostorjunnan yhteiskunnallinen vaikuttavuus oli viime vuonna 44,3 miljoonaa euroa. Suurin osa summasta muodostuu takaisin saadusta rikoshyödystä (26,1 milj. euroa). Vältettyjen verojen määrä oli 10,8 miljoonaa ja tutkinnassa selvitetyn laittoman tavarantoiminnan arvo oli 7,4 miljoonaa euroa.

Järjestäytynyt petosrikollisuus kasvussa

Järjestäytynyt rikollisuus hyödyntää usein tietoverkkoteknologialla yrityksiin kohdistuvissa petoksissa. Rikollisuuden muotoja ovat mm. maksuväline- ja tilauspetokset. Petollinen laskutus, rahankeräys ja markkinointi haittaavat jatkuvasti valtaosaa pienistä ja keskisuurista yrityksistä, kertoo tuorein yritysrikollisuuden tilannekatsaus. Yritysrikollisuutta pidetään erityisen voimistuvana uhkana EU:ssa.

Yritysturvallisuuden kansallisen yhteistyöryhmän tuottamassa teematilannekatsauksessa todetaan, että viranomais- ja elinkeinoelämän kannattaa tehostaa yhteistyötä erityisesti nettiä hyödyntävän petosrikollisuuden torjunnassa. Yritysten rikosvahinkoja on monesti tehokkainta torjua jakamalla ajantasaista tietoa riskeistä, joilta yritykset voivat omatoimisesti suojautua.

Tilannekatsauksen mukaan taloudellisen laskusuhdanteen jatkuminen lisää myös vararikkoihin liittyvää petosrikollisuutta, etenkin velallisen rikoksia. Lisäksi lähitulevaisuuden uhkaksi arvioidaan muutos, jossa vakuutus-, pankki- ja muihin rahoituslaitoksiin kohdistuvan petosrikollisuuden painopiste siirtyy ammattimaisen talousrikollisuuden ja järjestäytyneen rikollisuuden suuntaan. /RK

Tilannekuvat www.intermin.fi/sisainenturvallisuus/yritysturvallisuus.

Rusinat pullasta

Ihmiskauppa, ulkomainen työvoima ja talousrikollisuus rikosentorjuntaohjelmissa ja politiikka-asiakirjoissa 1995–2012

Ihmiskauppa on suhteellisen uusi kansainvälisen ja kansallisen sääntelyn kohde, vaikka ilmiönä se on vanha. Ihmiskauppaa onkin usein verrattu moderniin orjuuteen. Ihmiskauppa kriminalisoitiin Suomessa vuonna 2004. Taustalla olivat kansainväliset velvoitteet, etenkin YK:n järjestäytyneen rikollisuuden vastainen sopimus vuodelta 2000 sekä EU:n puitepäätös vuodelta 2002. Samana vuonna rikoslakiin lisättiin myös kiskonnantapainen työsyryntä.

Työperäisen hyväksikäytön osalta ihmiskaupparikoksen täytyminen edellyttää, että henkilö on joutunut pakko-työhön tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Määritelmä ja sen tulkinta on ollut vaikea: ihmiskauppaa ajatellaan ääritapausten tai stereotyyppien kautta ja pakko-työn käsite on ollut erityisen pulmallinen. Tämä käy ilmi HEUNIn parin vuoden takaisesta tutkimuksesta (Jokinen, Ollus & Viuhko 2011). Oikeusministeriön työryhmän mietintö syyskuussa 2012 ehdotti muutosta nykyiseen lainsäädäntöön. Työperäisestä

ihmiskaupasta on vähän oikeuskäytäntöä ja tuomioita on Suomessa toistaiseksi annettu viisi.

Tapauksissa on ollut kyse alipalkkauksesta ja palkkasyrjinnästä, mutta niihin on liittynyt myös uhkailua, vapaa-ajan rajoittamista ja muita kontrollikeinoja. Suomessa esiintyy vakavaa ulkomaalaisten työntekijöiden hyväksikäyttöä erityisesti ravintola-, rakennus- ja puutarha-aloilla. Törkeimmät ja räikeimmät hyväksikäyttötapaukset täyttävät ihmiskaupan tunnusmerkit. Useat tapaukset jäävät piiloon.

Poliisi on perinteisesti keskittynyt tutkimaan ns. rahatalousrikoksia, ja tutkituissa ja tuomituissa hyväksikäyttötapauksissa tekijä on usein ollut ulkomaalainen. Tutkintatyössä on esiintynyt ongelmia mm. uhrin tunnistamisessa, ja poliisit ovat pitäneet tutkintatyötä vaikeana ja jopa epäinnostavana (ks. Alvesalo-Kuusi, Haaste 4/2011).

Keskusteluissa ”laittomasta” ulkomaisesta työvoimasta viitataan usein tilanteisiin, joissa ulkomaalainen oleskelee tai työskentelee Suomessa

ilman työ- tai oleskelulupaa. Kuitenkin suurimmassa osassa esiin tulleista törkeistä ulkomaisen työvoiman hyväksikäyttötapauksista uhrilla on ollut laillinen oleskeluperusta Suomessa (ks. Jokinen, Ollus & Viuhko 2011).

Ulkomaisen työvoiman hyväksikäytössä on kysymys laittomuuksista, joihin työnantaja syyllistyy. Ongelmat voidaan jakaa kolmeen pääryhmään:

- ulkomaalaisen työntekijän palkasta ei makseta Suomeen veroja eikä työnantajamaksuja (pimeä työ)
- hyväksytyistä työsuhteen ehdoista poiketaan (muun muassa palkka, työaika)
- muita työsuhdetta koskevia velvoitteita ei noudateta (työolosuhteet, työturvallisuus, työterveyshuolto).

TUTKIMUKSEN AINEISTO JA TOTEUTUS

On monia selityksiä sille, miksi näitä tapauksia on tutkittu vähän. Tutkimuksessamme pohdimme sen merkitystä, millä tavoin ulkomaalaisia ja ulkomaisen työvoiman hyväksikäyttöä on käsitelty politiikka- ja rikosentorjunta-asiakirjoissa. Lähtökohtamme oli,

että hallitustason päätökset ja niiden ongelmien käsittelytavat vaikuttavat osaltaan myös rikosoikeudellisen kontrollin kohdistumiseen. Selvitimme, miten ulkomaisen työvoiman hyväksikäyttö, talousrikollisuus ja (työperäinen) ihmiskauppa näyttäytyvät hallituksen asiakirjoissa sekä miten ulkomaisen työvoiman hyväksikäyttö liitetään talousrikollisuuteen ja miten maahanmuuttajat esitetään rikoksen tekijöinä ja uhreina. Tutkimuksemme on julkaistu Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab -lehdessä (marraskuu 2012).

Tutkimuksessamme tarkastelimme hallitustason dokumentteja vuosilta 1995–2012. Aineistona oli kuusi hallitusohjelmaa, kuusi talousrikosentorjuntaohjelmaa, neljä rikosentorjunnan (sisäisen turvallisuuden) ohjelmaa, kaksi maahanmuuttopoliittista ohjelmaa, kolme työllisyyspoliittista ohjelmaa, yksi työvoiman maahanmuuton toimintaohjelma sekä kaksi ihmiskaupan vastaista toimintaohjelmaa. Teimme aineistolle temaattisen ryhmitelyn ja analyysin.

Hallitusasiakirjoissa korostuu toivottujen ja ei-toivottujen maahanmuuttajien välinen ristiriita.

Kontrolliviranomaiset näyttävät olevan ristitulesa eri intressien ja tavoitteiden välissä.

LAILLISET JA LAITOMAT MAAHANMUUTTAJAT

Kansainvälinen kehitys, etenkin EU:ssa, on vaikuttanut Suomen maahanmuutto-, työvoima- ja myös rikossentorjuntapolitiikan kehittymiseen. Eri politiikat eivät kuitenkaan välttämättä linkity toisiinsa. Suomessa korostetaan toisaalta maahanmuuton kontrollia ja sen haasteita kuten rikollisuutta ja laitonta maahantuloa, mukaan lukien ihmiskauppaa. Toisaalta puhutaan (halvan) työvoiman tarpeesta. Keskustelussa maahanmuuttajat jaetaan helposti toivottuihin ja ei-toivottuihin – haluttuun työvoimaan ja laittomiin maahanmuuttajiin.

Ulkomaisen työvoiman hyväksikäyttö jää tässä keskustelussa helposti ulkopuolelle ja yhteisöjen – kuten yritysten – tekemien talousrikosten uhriksi määritellään useimmiten markkinat, vapaa kilpailu ja valtio. Kriminologisessa kirjallisuudessa (ulkomaisen) työvoiman hyväksikäyttö voidaan kuitenkin nähdä osana yhteisörikollisuutta: hyväksikäytetyt (ulkomaalaiset) työntekijät ovat (yhteisöjen tekemien) sosiaalisten rikosten uhreja. Juuri sosiaaliset talousrikokset jäävät usein vaille poliittista huomiota ja talousrikossentorjunnan katveeseen.

Asiakirjoissa korostuu, erityisesti vuoden 2003 jälkeen, väestön vanheneminen ja siihen liittyvä työvoimapula, ja siten tarve myös ulkomaiselle työvoimalle. Ensin koros-

tetaan tietynlaisen, eli osaavan ulkomaisen työvoiman maahanmuuton edistämistä. Ulkomainen työvoima nähdään hyödykkeenä, jolla voidaan paikata työikäisen väestön määrän supistumista ja ”osaa-miskapeikkoja”.

Samanaikaisesti korostuu laillisten ja toivottujen sekä laittomien ja ei-toivottujen maahanmuuttajien välinen ristiriita. 1990-luvulla rikollisuudesta puhuttiin kotimaisena uhkana, kun taas 2000-luvun asiakirjoissa painotetaan ulkomaalaisten ja kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden tuomia uhkia ja riskejä. Laiton maahantulo nähtiin osana muualta johdettua järjestäytyneen rikollisuuden ilmiöitä, joina myös ihmiskauppa nostettiin esiin.

Vähitellen myös ulkomaisen työvoiman hyväksikäyttö nousee esiin dokumenteissa, joissa viitataan etenkin ulkomaisten henkilöiden pitämiin ravintoloihin ja rakennustyömaihin. Uusimmassa talousrikossentorjuntaohjelmassa otetaan seikkaperäisesti esiin ulkomainen työvoima harmaan talouden kontekstissa, mutta siinäkin todetaan ongelmia esiintyvän ”lähinnä siinä joukossa ulkomaista työvoimaa, joka työskentelee Suomessa joko ulkomaisen yrityksen tärkäläisen toimeksiantajan vuokraamana tai ulkomaisen alirakointsijan palveluksessa”.

Asiakirjoissa puhutaan paljon keinoista, joilla ei-toivottuja maahanmuuttajia ja ulkomaiseen työvoimaan liittyviä

lieveilmiöitä pitää kontrolloida. Näitä ovat mm. rajatarkastukset ja verotus.

ULKOMAINEN TYÖVOIMA TALOUSRIKOSTORJUN- NAN KANNALTA

Myöhemmissä asiakirjoissa korostetaan myös (ulkomaisen) työntekijöiden hyväksikäyttöä osana talousrikoksia ja harmaata taloutta. Vuodesta 2004 ulkomaalaisten työn ehtojen kontrollointi on liitetty osaksi talousrikossentorjuntaa, sillä ulkomainen työvoiman tulo, etenkin matalapalkka-aloille, nähdään riskinä sille, että Suomeen muotoutuu kahdet työmarkkinat. Tavoitteena on siten suojella suomalaisia työmarkkinoita ja tervettä kilpailua, vaikka toisaalta halutaan (osaavaa) ulkomaista työvoimaa. Lisäksi dokumenteissa esiintyy huoli maahanmuuttajista rikossentekijöinä ja rasististen rikosten uhreina.

On merkittävää, ettei niissä niinkään nähdä ulkomaalaisia (talous)rikosten uhreina. Kautta linjan talousrikossentorrolli ja uhripuhe painottuvat valtioon, yrityksiin ja markkinoihin kohdistuvien rikosten hallintaan eli rahatalousrikoksiin. Joitain poikkeuksia on, esimerkiksi vuosina 1999 ja 2002 työrikokset mainitaan talousrikossentorjuntaohjelmien liitteissä yleisellä tasolla, ei ulkomaalaiseen työvoimaan liittäen. Ihmiskaupan vastaisissa toimintaohjelmissa tuodaan esiin uhrien auttaminen.

Vuonna 2004 ulkomaisen työvoiman työn ehtojen

kontrollointi liitettiin osaksi talousrikossentorjuntaa Sisäisen turvallisuuden ohjelmassa, jossa ehdotetaan oman valvontayksikön perustamista. Suojelun painopisteessä olivat suomalaiset työmarkkinat, terve kilpailu ja valtion intressit. Ulkomaisen työvoiman käytön Suomessa todetaan lisääntyneen ja tämän johtaneen ”eräin osin kahtiajakautuneisiin palkkamarkkinoihin erityisesti vuokratun työvoiman osalta”. Myös järjestäytyneet rikollisuus nostetaan haasteeksi talousrikosten osalta. Sisäisen turvallisuuden ohjelmassa 2008 tuodaan toisin esiin, että kaikki työvoiman hyväksikäyttö ei liity laitton maahantulon järjestämiseen. Järjestäytyneen rikollisuuden roolia talousrikollisuudessa korostetaan myös uusimmassa hallitusohjelmassa ja talousrikossentorjuntaohjelmassa, jossa nostetaan esiin ulkomainen työvoima. Toimenpide-ehdotukset painottuvat verotusky-symyksiin.

TUTKINTA PAINOTTUU YHÄ ULKOMAALAISTEN RIKOKSIIN

Hallitusasiakirjoissa korostuu tarve turvata Suomen työmarkkinat, valtion verotulot sekä yritysten terve kilpailu. Ulkomainen työvoima nähdään hyödykkeenä, joka ei saa uhata Suomen työmarkkinoita. Dokumenttien perusteella kontrolliviranomaiset näyttävät olevan ristitulesa eri intressien ja tavoitteiden välissä. Ulkomaalaisen työvoiman hyväksikäyttö, erityisesti osa-

→ na harmaata taloutta ja talousrikollisuutta, nähdään uhkana koko yhteiskunnalle, mutta kontrolli kohdistuu ensisijaisesti valtioon kohdistuviin rikoksiin (esim. veropetos).

Pääsääntöisesti asiakirjoissa ilmaistaan huolta maahanmuuttajista mahdollisina rikoksen tekijöinä ja muualta (ulkomailta) tuleva rikollisuus nähdään syynä myös ulkomaisen työn hyväksikäyttöön. Dokumenttien uhripuhe kytkeytyy lähinnä rasistiin rikoksiin. Ulkomaalaiset ovat toisaalta riski Suomelle, etenkin jos maahantuloon liittyy järjestäytyneitä rikollisuutta, laitonta maahantuloa tai kahtiajakautuneita työmarkkinoita, toisaalta he ovat itse riskissä joutua hyväksikäytetyiksi ja pahimmillaan ihmiskaupan kohteiksi. Viime vuosina asiakirjoissa orastaa, joskin melko harvoin, tarve nähdä ulkomaisen työvoiman hyväksikäyttö myös yksilöön kohdistuvana hyväksikäyttönä eikä pelkästään valtioon kohdistuvana talousrikoksena. Mutta millä tavoin tämä näkyy tutkimuksessa?

Näyttää siltä, että viime aikoina kiskonnantapaiseen työsyryntään on kiinnitetty aiempaa enemmän huomiota: vuonna 2012 poliisin tietoon tuli tapauksia noin 60 kappaletta, kolme kertaa enemmän kuin vuonna 2008. Tänä keväänä Helsingin Sanomissa (26.5.21013) raportoitiin näyttävästi Länsi-Uudenmaan, poliisin ja rajavartiolaitoksen ja Etelä-Suomen aluehallintoviraston yhteisistä valvontaiskuista espoolaisravintoloihin. Lehdessä haastateltu poliisin edustaja korosti, että tutkimuksen painopistettä on siirrettävä rahatalousrikosten tutkimuksesta työntekijöiden olojen tarkasteluun. Toisaalta suurimman osan valvonnan

kohteena olevista ravintoloista kerrottiin olevan ulkomaalaisten omistuksessa. Tutkinta näyttää edelleen painottuvan – hallitusasiakirjojen tapaan – ulkomaalaisten tekemiin rikoksiin. ■

Ollus työskentelee erikoissuunnittelijana HEUNissa sekä valmistelee työperäisestä ihmiskaupasta väitöskirjaa. Alvesalo-Kuusi on oikeussosiologian professori Turun yliopistossa.

LÄHTEITÄ:

Alvesalo, Anne & Tombs, Steve (2001): The Emergence of a "war" against economic crime. The case of Finland. Business and Politics, Vol. 3., No. 3, 2001.

Alvesalo Anne & Whyte, David (2007): Eyes Wide Shut. The Police Investigation of Safety Crimes. Crime Law and Social Change, Vol. 48, No. 1–2.

Alvesalo-Kuusi, Anne (2011): Ulkomaisen työvoiman hyväksikäyttö ei painotu tutkimuksessa. Haaste 4/2011.

Alvesalo-Kuusi Anne, Jokinen, Anniina & Ollus, Natalia (tulossa): The Exploitation of Migrant Labour and the Problems of Control in Finland. Teoksessa Integration and the Protection of Immigrants from a Nordic Perspective. Socio-Legal Views of Canadian and Scandinavian Arrangements. Paul Van Aerschoot and Patricia Daenzer (toim.). Ashgate.

Jokinen, Anniina, Ollus, Natalia & Viuhko, Minna (2011). Ehdolla millä hyvänsä. Työperäinen ihmiskauppa ja ulkomaalaisten työntekijöiden hyväksikäyttö Suomessa. HEUNI Publication Series No. 67.

Ollus, Natalia & Alvesalo-Kuusi, Anne (2013). From cherry-picking to control: migrant labour and its exploitation in Finnish governmental policies. Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab, November 2012, 99:3, 376–398.

Suomen ihmisk

Suomen ihmiskaupan vastainen toiminta on parantunut huomattavasti viime vuosina. Yhä useampi uhri saa apua auttamisjärjestelmästä ja ihmiskauppaa koskevia esitutkintoja käynnistetään useammin. Myös tuomioiden määrä on selvästi kasvanut. Kansallisen ihmiskaupparaportoinnin tuoreen kertomuksen mukaan silti on yhä paljon tehtävää, jotta Suomi täyttäisi Euroopan neuvoston ihmiskaupan vastaista toimintaa koskevan yleissopimuksen vaatimukset. Lainsäädäntö ja viranomaiskäytännöt eivät tue ihmiskaupan uhrien tunnistamista ja avun piiriin ohjautumista, rikostorjuntaa tai ihmiskaupan ennalta ehkäisemistä.

Euroopan neuvoston (EN) yleissopimus ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta tuli Suomen osalta voimaan 1.9.2012. Yleissopimus on sopijavaltioita oikeudellisesti sitova asiakirja, joka velvoittaa tunnistamaan ja auttamaan ihmiskaupan uhreja, ehkäisemään ihmiskauppaa ja torjumaan ihmiskaupparikollisuutta. Yleissopimus korostaa ihmiskaupan uhrien oikeuksien suojelemista.

Kansallisena ihmiskaupparaportoinnina toimiva vähemmistövaltuutettu tarkastelee kertomuksessaan tilannetta yleissopimuksen valossa. Tavoitteena on valmistautua yleissopimuksen täytäntönpäntöä seuraavan asiantuntijaryhmän GRETan maavierailuun tänä syksynä.

AVUN PIIRIIN OHJAUTUMINEN EPÄVARMAA

Tiivistetysti suurimmat ihmiskaupan vastaisen toiminnan haasteet liittyvät uhrien tunnistamiseen ja avun piiriin ohjautumiseen. Suomella ei ole tähän viranomaisia sitovaa tai heidän työtään tukevaa toimintamallia. Epäselvyyttä on mm. siitä, mikä on toimivaltainen viranomainen tunnistamaan ihmiskaupan uhrin. Ohjeistuksen puuttumisesta saattaa seurata se, että esitutkintaviranomaisten rooli ylikorostuu

Ihmiskaupan vastaisessa työssä yhä kehitettävää

uhrien suojelutarpeen kustannuksella ja jo valmiiksi heikossa asemassa olevien ihmiskaupan uhrien oikeusturva heikkenee.

Ongelmallista on myös se, että tunnustamisen esivaiheeseen eli ns. harmaan alueen tunnistamiseen ja kansalaisjärjestöjen keskeiseen rooliin ja toiminnan rahoitukseen on kiinnitetty riittämättömästi huomiota, eikä yhteistyötä tukevaa toimintamallia viranomaisten ja kansalaisjärjestöjen välillä ole.

Kansallinen ihmiskauppakoordinaattori ja ehdotettu poikkihallinnollinen korkeatasoinen ohjausryhmä saattavat osaltaan edistää asiaa. Tämän toiminnan on tarkoitus alkaa vuoden 2014 alussa. Myös sisäministeriön uhrien auttamista koskevan lainsäädäntöhankkeen tarkoituksena on tuoda tilanteeseen parannusta, mutta hankkeen eteneminen näyttää epävarmalta. Todellisena riskinä on, että hankkeessa luotava auttamisjärjestelmä tekee haasteellisen ihmiskaupan vastaisen työn entistä vaikeammaksi.

SEKSUAALISESTI HYVÄSIKÄYTETTYJÄ UHREJA EI TUNNISTETA

Suomen erityinen haaste on prostituutiossa ja paritustoiminnassa seksuaalisen hyväksikäytön kohteiksi joutuneiden ulkomaalaisten uhrien tunnistaminen ja näihin rikoksiin kohdistuvan esitutkinnan asianmukainen suorittaminen. Prostituutio- ja paritustoimintaan sisältyvää hyväksikäyttöä ja oikeudenloukkauksia tunnistetaan heikosti, eivätkä uhrien oikeudet apuun ja suojeluun toteudu.

Myös työperäisen ihmiskaupan tunnistamisessa on puutteita samoin kuin muiden hyväksikäyttötarkoitusten, kuten kerjäämiseen liittyvän ihmiskaupan, tunnistamisessa. Ihmiskaupasta vallitsee yhä varsin yksioikoinen, jopa stereotyyppinen käsitys, mikä vaikeuttaa uhrien tunnistamista ja avun piiriin ohjautumista.

Tunnistamista saattavat edistää rikoslakiin esitetyt muutokset, joiden myötä ihmiskaupan ja sen lähirikosten rajanvedot selkiytyvät ja paritusrikoksen todis-

tajan asema rikosprosessissa paranee. Nämä muutosehdotukset helpottanevat toteutuessaan myös ihmiskaupparikosten esitutkintaa ja syytetoimia. Uhrin psyykkisestä painostamisesta tai pakottamisesta sekä riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyödyntämisestä tulee entistä selvemmin ihmiskauppasäännösten ydin. Ehdotettu avustajasäännös voi parhaimmillaan toimia perälautana uhrien oikeuksien toteutumiselle, jos säännöstä sovelletaan laveasti.

TURVAPAIKANHAKIJOIDEN TILANNE TUKALA

Ihmiskaupan uhriksi muualla kuin Suomessa joutuneiden turvapaikanhakijoiden tilanne on ongelmallinen. Ihmiskauppaviitteiden ilmitulo ei välttämättä johda tunnistamisprosessin aloittamiseen ja uhrin ohjaamiseen auttamisjärjestelmään. Ihmiskaupan uhreja ei välttämättä sinne hyväksytä, koska heidän katsotaan saavan riittävät palvelut turvapaikanhakijoiden vastaanottojärjestelmästä. Ihmiskaupan uhreilla on kuitenkin usein moniin muihin turvapaikanhakijoihin nähden suurempia palvelutarpeita.

Ihmiskaupan uhri voi Dublinin vastuunmäärittämisasetuksen soveltamislanteissa joutua palautetuksi siihen maahan, jossa hän on joutunut ihmiskaupan uhriksi. Merkitystä annetaan sille seikalle, ettei jossakin muussa maassa tapahtuneen rikoksen tutkintaa aloiteta tai jatketa Suomessa. Mukana seuraavien lasten etua ei juuri arvioida silloinkaan, kun lapsen vanhemmat ihmiskaupan uhreina ovat erittäin traumatisoituneita.

IHMISKAUPAN EHKÄISEMINEN LAIMINLYÖTY

Ihmiskaupan ehkäiseminen on todennäköisesti laiminlyödyin osa-alue. Toimenpiteet ovat hajanaisia, eikä niiden toimeenpanoa ja vaikuttavuutta ole koordinoitusti seurattu. Ihmiskauppaa aiheuttavaan kysyntään liittyvät toimenpiteet ovat osoittautuneet riittämättömiksi.

Maan sisäisen tai Suomesta ulkomaille kohdistuvan ihmiskaupan ehkäisemiseen ei ole juurikaan kiinnitetty huomiota, koska yleensä Suomi nähdään vain kauttakulku- ja kohdemaaksi ulkomaalaistaustaisille ihmiskaupan uhreille. Syrjäytymisvaarassa olevat, mielenterveysongelmista kärsivät ja päihderiippuvaiset Suomessa asuvat nuoret saattavat olla erityisessä riskissä joutua ihmiskaupan tai siihen rinnastettavan hyväksikäytön uhreiksi.

TARVITAAN KUNNON VÄLINEET PUUTTUMISEEN

Suomessa on päästy huomattavasti eteenpäin niistä ajoista, jolloin ihmiskauppaa ei lainkaan tunnustettu ongelmaksi tai Suomea pidettiin vain kauttakulkumaana. Suomen on mahdollista saavuttaa kestäviä tuloksia ihmiskaupan vastaisessa toiminnassa mm. vähäisen korruptiotasonsa, hyvän infrastruktuurinsa, yhteiskunnallisen tasa-arvonsa ja vahvan oikeusvaltiokulttuurinsa vuoksi. Hyvä yhteiskunnallinen perusta saattaa kuitenkin samalla vaikeuttaa uhrien kohtaamista ja suojelemista. Hyväksikäytöstä kertova, apua hakeva ihmiskaupan uhri voikin joutua epäuskon ja vähättelyn kohteeksi.

Nyt olisi tärkeää antaa viranomaisille ja kansalaisjärjestöille sekä toimijoiden yhteistyölle riittävät välineet ihmiskauppaan puuttumiseksi ja ehkäisemiseksi sekä uhrien oikeuksien turvaamiseksi. Ihmiskaupan uhrien tunnistaminen ja auttaminen tulisi sisällyttää nykyistä useampien viranomaisten työtehtäviin. Samalla tulisi panostaa kansalaisjärjestöjen ihmiskaupan vastaiseen työhön. Uhrien oikeuksien toteutuminen tulisi asettaa yhä vahvemmin ihmiskaupan vastaisen toiminnan ytimeen. Näin myös ehkäistäisiin ihmiskaupparikollisuutta nykyistä tehokkaammin ja pitkäjänteisemmin. ■

Kansallisen ihmiskaupparaportoin kerronnan kokonaisuudessaan osoitteesta www.ofm.fi.

Kirjoittaja on ylitarkastaja Vähemmistövaltuutetun/kans. ihmiskaupparaportoin toimistossa.

Kustannusvaikuttavuus toimii perusteluna päättäjille

Tukholman kriminologian symposiumissa kesäkuussa pääaiheena oli varhainen rikosentorjunta ja pääosassa vuoden 2013 kriminologian palkinnon saaja professori **David Farrington** Cambridgen yliopistosta. Varhaiseen ikään painottuvien rikosenehkäisyohjelmien vaikuttavuutta tarkasteltiin mm. kustannus-hyötyanalyysien kautta.

Symposiumi lähti liikkeelle rikosurien tutkimusten esittelyllä. Rikosurien pitkäaikainen tutkiminen on tärkeää, jotta löydetään rikosten tekoon johtavia tekijöitä ja toisaalta siltä suojaavia. Näiden tietojen perusteella voidaan sitten suunnitella rikosenehkäisytoimia.

Alueen yksi vakuuttavimmista tutkimuksista on ns. Cambridge-tutkimus, jossa on seurattu Lontoossa 1953 syntynyttä 411 poikaa tähän päivään asti. Sen tuoreimpia tuloksia esitteli professori **Alex R. Piquero** Texasin yliopistosta. Hän kertasi rikosuratutkimuksen tunnetut keskeiset tulokset, joita ovat mm: rikoskäyttäytyminen alkaa tyypillisesti 8–14-vuotiaana ja loppuu useimmiten 20–29-vuotiaana, mutta muutamat jatkavat tästäkin eteenpäin; rikospiikki on 15–19-vuotiaana; varhaimmin alkaneet jatkavat pisimpään

ja tekevät enemmän rikoksia; antisosiaalinen käytös on jatkumo lapsuudesta aikuisuuteen ja rikollisuus on useammin monimuotoista kuin erikoistunutta.

Piquero toi esiin myös rikollisuuden kustannukset, joita on arvioitu lapsuudesta keski-ikään. Aktiivinen ja pitkään jatkava rikosentekijä aiheuttaa yhteiskunnalle 2,5–10 kertaa enemmän kustannuksia kuin teini-ikässä aktiivinen ja sittemmin lopettava rikosentekijä. Yksi urarikollinen aiheuttaa keskimäärin 1 494 punnan kustannuksen brittiläistä veronmaksajaa kohden.

LASTEN PELASTAMINEN RIKOLLISELTA ELÄMÄLTÄ

Juhlaluennossaan David Farrington esitteli varhaisiän rikosentorjuntaohjelmien vaikuttavuutta, erityisesti talousnäkökulmasta. Hän korosti, että rikollisuutta voidaan ehkäistä puuttamalla varhain

elämässä keskeisiin riskitekijöihin niin lapsen, perheen, kavereiden, koulun kuin yhteisönkin tasolla. Tärkeimpiä rikollisuuden riskitekijöitä yksilön tasolla ovat impulsiivisuus, hyperaktiivisuus, koulunkäynnin vastenmielisyys ja heikko empatiakyky. Perheeseen liittyviä riskejä taas ovat heikko valvonta, kova kuri, kylmä tai hyljeksivä suhtautuminen lapsiin, rikkinäiset perheet, rikolliset vanhemmat ja nuoret vanhemmat. Rikoksia tekevät sisarukset tai kaverit lisäävät myös rikosenteon riskejä sekä koulu, jossa on paljon häiriökäyttäytymistä. Matala tulotaso ja puutteellinen asuminen sekä asuinympäristön korkea rikollisuus vaikuttavat myös. Ennen kaikkea kuitenkin olisi syytä vahvistaa rikoksilta suojaavia tekijöitä. Tämä ei leimaa lasta ja luo optimismia paremmasta yhteiskunnasta.

Hän kävi läpi seitsemän erilaisen ohjelman vaikutta-

vuustutkimuksia, joiden perustella oli saatu vakuuttavaa näyttöä ohjelmien tehokkuudesta. Joukossa olivat klassiset terveydenhoitajan kotikäynnit ja Perryn esikoulu, mutta myös suomalainen KiVa Koulu. Tarkemmin hän esitteli omaa meta-analyysiään perheinterventioiden vaikuttavuudesta ja koko joukon kustannus-hyötyanalyyssejä eri maista.

RIKOSENTORJUNTA ON KANNATTAVA SIJOITUS

David Farrington painotti, että ohjelmaan sijoitettu yksi punta säästää yhteiskunnalta viisi. Taloudelliset vaikutukset ovat hänen mielestään mitä painavin peruste poliittisille päättäjille rikosentorjuntaohjelmiin sijoittamiseen. Hän kehotti arvioimaan ohjelmia erityisesti ehkäistyjen rikosten näkökulmasta ja luetteli, mitä kaikkia kustannuseriä tässä pitää ottaa huomioon. Hän muistutti, että myös pii-

David Farrington suosittelee jokaiseen maahan varhaisen rikosentorjunnan toimistoa.

lorikollisuuden kustannuksia pitäisi arvioida.

Farrington päätyi suosittelemaan jokaiseen maahan varhaisen rikoksenehkäisyn toimipaikkaa. Sen toimintoja olisivat rikosentorjuntaohjelmien jatkuva rahoitus, paikallisten toimijoiden tekninen tukeminen, laatuohjelmien valvonta, arviointitutkimusten standardien luonti, tieteellinen rikosentorjuntakoulutus, kansallisten ohjelmien koordinointi, arviointien rekisteröinti ja hallituksen neuvominen

tehokkaista toimista.

– Riittävän aikaiset panostukset ja tehokkaat ohjelmat todella estävät ihmisiä ajautumasta rikollisuuden pariin.

KUSTANNUSVAIKUTTA- VUUDEN ARVIOINTIIN LÖYTYY MALLEJA

Monessa esityksessä tuotiin esiin terveydenhoidon alalla kehitettyjä malleja kustannusten ja vaikutusten arviointiin ja suositeltiin niiden soveltamista myös rikollisuuden kustannusten ja rikosentor-

juntaohjelmien arviointiin: ”pyörää ei tarvitse keksiä uudestaan.”

Myös Euroopan rikosentorjuntaverkosto EUCPN on tarjoamassa tukeaan rikosentorjuntahankkeiden talous- ja muiden vaikutusten arviointiin. Tänä syksynä verkkosivuilla (www.eucpn.org) julkaistaan arvioinnin työkalupakki, jota esiteltiin symposiumissa. Sen ovat tehneet yhdessä EUCPN:n sihteeristö ja Irlannin edustajat. Se muodostuu kolmesta

osasta: käyttäjätavallisesta ei-teknisestä käsikirjasta, syvällisemmistä teemakatsauksista sekä hyvien käytäntöjen esimerkeistä. ■

Joitakin symposiumin esityksiä on katsottavissa tapahtuman verkkosivuilla www.criminology-symposium.com.

Katuväkivallalla iso hintalappu

Ruotsissa rikollisuuden kustannusten ja rikosentorjunnanhyötyjen laskemista on harjoitettu jo kauan ja menetelmiä ovat kehittäneet erityisesti ekonomistit **Ingvar Nilsson** ja **Anders Wadeskog** (ks. Takala, Haaste 1/2011). Nuorten syrjäytymisen kustannusten laskemisen jälkeen tutkijat ovat siirtyneet väkivallan, rasismien ja turvattomuuden hinnan määrittelyyn.

Nilsson ja Wadeskog tutkivat katuväkivallan talousvaikutuksia (Gatuväldets ekonomi, 2011) yhden tapaus-esimerkin kautta, jossa nuori mies pahoinpitelee yhtenä iltana kaksi muuta nuorta miestä niin, että toinen uhreista päätyy liikuntakyvyttömäksi loppuiäkseen ja tekijä vankilaan. Analyysi perustui 200 kustannustekijään ja tapauksen loppuhinnaksi pitkällä aikavälillä he saivat 75 miljoonaa kruunua. Huomioon otettiin paitsi väkivallan fyysisten ja henkisten vammojen kus-

tannukset yhteiskunnalle (valtion eri toimijat, kunta, tuotannon menetykset ym.) ja vakuutusyhtiöille (jolle kustannuksista koitui suuri osa), myös kustannukset todistajille ja muille osalliselle kuten uhrien ja tekijän perheille. Väkivaltaa, erityisesti päähän kohdistuvaa, kannattaa siis kaikin tavoin ehkäistä. Tutkimus on ensisijaisesti aivovammajärjestön ”Suojaa päätäsi”-hankkeen arviointi, mutta tulokset laajennettiin koko yhteiskuntaa koskevaksi.

Tänä vuonna heidän tutkimusinstituutinsa on julkaissut kaksi uutta analyysia vähän samasta aihepiiristä. Taa-lainmaan lääninhallitukselle tehdyssä tutkimuksessa selvitetään turvallisuuden arvoa (Trygghets värde). Läänissä pilotoidaan mallia, jossa arvioidaan sosiaalisia riskejä. Analyysi kohdistuu mm. mielen-terveysongelmiin, nuorten syrjäytymiseen, seksuaaliseen väkivaltaan ja katuväkivaltaan, joiden perusteella lasketaan yhteiskunnan rauhattomuuden hintaa eri

tasoilla.

Toisessa tutkimuksessa kohteena on suvaitsemattomuuden hinta (Intoleranssens pris) eli millaisia kustannuksia rasistiset ja väkivaltaiset ryhmät aiheuttavat ruotsalaiselle yhteiskunnalle. Analyysissa tarkastellaan Kungälvin 15–20 hengen skinijengin tekemän väkivallan kustannuksia ja alueen suvaitsevaisuus-hankkeen vaikuttavuutta. 15 vuodessa jengin aiheuttamien kustannusten arvioidaan nousevan 290 miljoonaan kruunuun, mikä on 20 kertaa enemmän mitä hanke 450 osallistujineen on maksanut. Säästöjä tulee, jos hanke vähentää pitkäaikaisia kustannuksia edes viidellä prosentilla.

Nilssonin, Wadeskogin ja kumppaneiden analyysit ovat saatavilla verkossa osoitteessa www.seeab.se. Useista tuoreimmista analyysista on saatavilla myös lukijaystävällisiä tiivistelmiä.

■ JUKKA - PEKKA TAKALA

Tällä palstalla käsitellään rikosentorjunnan ajankohtaisia ja ikuisia kysymyksiä, mielellään yhteydessä toisiinsa. Kirjoittaja on rikosentorjuntaneuvoston pääsihteeri.

Kustannusten ja vaikutusten arviointi mukaan rikosentorjuntahankkeisiin

Erilaisilla hankkeilla voi olla vaikutuksia rikollisuuteen. Vaikutukset eivät välttämättä seuraa siitä, mitä hankkeilla on ensisijassa haluttu saada aikaan. Yleiset sosiaalisen hyvinvoinnin hankkeet voivat vähentää rikollisuutta, rikosten vähentämiseen tarkoitettut saattavat lisätä niitä. Tai päinvastoin.

Michiganin osavaltiossa 1960-luvulla toteutettu Perryn esikouluohjelma tarjosi tukea köyhyydessä eläville esikouluikäisille lapsille ja heidän vanhemmilleen. Ohjelman vaikutuksia arvioitiin tiukalla kustannushyötyanalyyseillä. Sen mukaan jokainen ohjelmaan sijoitettu dollari tuotti 16 dollarin hyödyn. Siitä 80 prosenttia koitui veronmaksajille ja 20 prosenttia ohjelmaan osallistuneille. Ohjelman yksi hyöty oli rikollisuuden väheneminen: ohjelmaan osallistuneiden väkivalta-, omaisuus- ja huumerikollisuus oli huomattavasti vähäisempää kuin vertailuryhmän. Kun vaikutuksia seurattiin osanottajilla siihen asti, että esikouluikäiset olivat varttuneet 40 vuoden ikään, 88 prosenttia hyödyntä koostui rikollisuuteen liittyvien kulujen vähenemisestä.

Toinen perusteellisesti arvioitu yhdysvaltalaisohjelma on **David Oldsin** käyn-

nistämä huono-osaisten äitien ja heidän lastensa tukiohjelma, joka perustui terveydenhoitajien kotikäynteihin raskausvaiheesta alkaen. Tuloksia on seurattu yli kolmenkymmenen vuoden ajan. Ohjelmaan osallistuneet lapset tekivät vartuttuaan huomattavasti vähemmän rikoksia kuin vertailuryhmä. Jokaista ohjelmaan sijoittamaansa dollaria kohden julkinen valta säästi lähes kolme dollaria, jotka olisivat muuten kuluneet erilaisten ongelmien käsittelyyn ja korjausyrityksiin: rikollisuuden, lasten kaltoinkohtelun, päihteiden väärinkäytön, toimeentulotuen ja teiniraskauksien. Lisäksi on arvioitu, että ohjelma on tuottanut saman verran suoranaisia tulonlisäyksiä.

Perryn esikouluohjelma sekä terveydenhoitajien kotikäynnit odottavien äitien luona tavoittelivat pikemminkin hyvinvoinnin ja sosiaalisten olojen parantamista kuin varsinaisesti rikollisuuden vä-

hentämistä, mutta molempien kohdalla rikoshaittojen väheneminen on yksi keskeisimpiä tuloksia.

Päinvastainen esimerkki on yhdysvaltalainen *Scared Straight* -niminen pikkurikoksia tehneiden nuorten pelotteluohjelma. Idea oli se, että nuoret viedään käymään vankilassa, jossa joukko vankeja pelottelee heitä ja saa heidät tajuamaan vankilaolosuhteiden ankeuden. Näin he pyrkisivät kaikin tavoin välttämään vankilaan joutumista ja pidättäytymään rikoksista. Tosiasiassa tällaisiin pelotteluohjelmiin osallistuneilla nuorilla oli huomattavasti suurempi riski tehdä uusia rikoksia kuin sellaiseen osallistumattomilla verrokeilla. Lisäriskin suuruus vaihtelee noin 1,2 ja 1,7 välillä vähän tutkimuskohteesta ja lähteestä riippuen. Erään arvion mukaan yhdellä vankilavierailulla saatiin aikaan 11 000 dollarin haitta veronmaksajille ja rikosten uhreille.

Monen valtion viranomaiset ovat alkaneet vaatia, että julkisista varoista rahoitetut rikosten- torjuntahankkeet täytyy arvioida pätevästi.

VAIKUTUSTEN ARVIOINTI OSAKSI RIKOKSENTORJUNTAKÄYTÄNTÖJÄ

Vaikutusarvioinnit tuottavat kohtuullisen usein tuloksia, jotka ovat monien intuitioiden tai arkitulkintojen vastaisia. Luopaavana ja järkeenkäypänä pidetty hanke saattaa osoittautua haitalliseksi, yhdenentekevä taas hyödylliseksi. Usein voi tietenkin olla kyse arvioinnin puutteista: on arvioitu riittämättömin lähtötiedoin tai epäkelvolla menetelmällä. Mutta myös pätevillä menetelmillä toteutetut ja toistetutkin arviointitutkimukset tuottavat joskus vallitsevista käsityksistä poikkeavaa tietoa. Sen takia vaikutuksia kannattaisi arvioida aina kun mahdollista. Ja jotta se olisi yhä mahdollisempaa, hankkeet pitäisi mahdollisimman varhain suunnitella sillä tavalla toteutettaviksi, että niiden vaikutukset ovat mahdollisimman hyvin arvioitavissa.

Monen valtion viranomaiset ovatkin alkaneet vaatia, että esimerkiksi julkisista varoista rahoitetut rikosentorjuntahankkeet täytyy arvioida pätevästi. Esimerkiksi Englannissa sisäministeriön (Home Office) rikollisuuden vähentämishjelmasta rahoitettavista hankkeista on täytynyt tehdä kustannustehokkuusanalyysi, ja ministeriö on julkaissut ohjeita kustannustehokkuus- ja kustannushyötyanalyysien laatimiseksi, jotta niistä saataisiin mahdollisimman vertailukelpoisia. Vastaavantapaisia vaatimuksia on esimerkiksi Yhdysvalloissa ja Kanadassa.

Suomessa rikosentorjuntaneuvosto, joka valmisteleo oikeusministeriön myöntämien rikosentorjunnan valtionavustusten jakamista, on pitkään pyrkinyt siihen, että avustukset edesauttaisivat myös kunnollisten vaikutusarvioiden syntymistä ja tällä tavoin auttaisivat lisäämään perusteltua tietoa siitä, miten rikosentorjunnan eri menetelmät toimivat ja vaikuttavat rikollisuuteen ja rikollisuuden riskitekijöihin. Avustuksia on voinut hakea myös puhtaille arviointihankkeille, joissa arvioidaan muilla

resursseilla toteutettavaa varsinaista rikosentorjuntahanketta. On myös toivottu, että mahdollisimman moneen tuettavaan rikosentorjuntahankkeeseen liitettäisiin mahdollisuuksien mukaan vaikuttavuuden arviointia – tai ainakin sellaista dokumentointia, joka voisi toimia osana vaikutusarvioinnin aineistoa. Vaikka kaikilta tukea saaneilta hankkeilta vaaditaan loppuraportti, ei vaikutusarvioinnin tekeminen ole kuitenkaan mikään ehdoton vaatimus. Sen sijaan vaikutusarviointeja on yritetty rohkaista mainitsemalla rikosentorjunnan valtionavustusten hakuilmoituksissa, että hakemuksia, joissa suoritetaan kattava arvio hankkeen tuloksellisuudesta, pidetään erityisen priorisoitavina. Suureen vaikutusarviointien tulvaan tämä ei ole johtanut, vaikkakin yhä useammassa hankesuunnitelmassa on alkanut olla vaikutusarvioinnin elementtejä.

VAIKUTUSARVIOIDEN TULOKSET EIVÄT VÄLTÄMÄTTÄ PÄDE TOISSA OLOISSA

David Oldsin käynnistämät terveydenhoitajien kotikäynnit tuottivat luotettavien arviointien perusteella erinomaisia tuloksia niissä olosuhteissa, joissa ne toteutettiin. Tämä ei tarkoita, että ne sellaisinaan olisivat kustannushyödyllisiä kaikissa ympäristöissä – esimerkiksi maassa, jossa on toimiva äitiys- ja lastenneuvolaverkosto.

Rikosentorjuntaneuvoston Väkivallan vähentämisen sivuston katsauksessa Oldsin käynnistämään terveydenhoitajien kotikäyntijärjestelmään arvioidaankin:

Suomen kattava äitiys- ja lastenneuvolajärjestelmä pystyy pitkälti puuttamaan samoihin ongelmiin kuin kotikäyntimalli. Suomessa ensimmäistä lasta odottavan tai ensimmäisen lapsen saaneen perheen luokse on lain mukaan järjestettävä vähintään yksi terveydenhoitajan kotikäynti. Samoin ainakin ensimmäistä lasta odottavalle

perheelle on järjestettävä perhevalmennusta, johon sisältyy vanhempainryhmätoimintaa.

Suomessa äitiysneuvolapalvelut ovat saatavilla yli 800 neuvolassa ja syntymäresteritietojen perusteella palveluita käyttämättömien osuus on vain 0,2–0,3 %.

Voi sanoa, että tavallaan Oldsin kotikäyntihanke ja sen arviointitutkimukset ovat voimakas todiste suomalaisen universaalien äitiysneuvolajärjestelmän puolesta. Samalla on pidettävä mielessä vaara kotikäyntien harvenemisestä ja järjestelmän tavoitavuuden vähenemisestä:

Suomessakin ohjelmalla voisi olla myönteisiä vaikutuksia jos se kohdennettaisiin väestöryhmille, jotka eivät hyödynnä tarjolla olevia palveluita, joita palvelut eivät tavoita tai joita nykyinen neuvolajärjestelmä ei pysty riittävästi auttamaan. ■

LÄHTEITÄ; LISÄTIETOA:

Terveydenhoitajan kotikäynneistä verkkosivuilla www.vakivallanvahentaminen.fi – Hyviä käytäntöjä – Lapsuuden kehityksen ja vanhemmuuden tukeminen.

Hinkkanen Ville & Aaltonen Mikko. Pelottelu toimii viihteenä mutta ei rikosentorjuntana. Helsingin Sanomat 10.11.2010, MieliPide.

Grevholm, Erik. 2001. Arviointi ja dokumentointi. Paikallisen rikosentorjunnan ideakirja #4. Rikosentorjuntaneuvosto. Verkossa www.rikosentorjuntaneuvosto.fi – Julkaisuja – Neuvoston julkaisuja.

Kirjoittaja on yliopettaja Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksessa.

Yhtenäiskriminologiaan

Kun luennoilla esittelee klassisia tai uudempia rikollisuuden selitysteorioita, varsin usein joku opiskelijoista haluaa kuulla, mikä teoria opettajan mielestä on ainoa oikea. Tähän kysymykseen olen vastannut jo parinkymmenen vuoden ajan: "kaikki ja ei yksikään". Tämä tarkoittaa, että ne kaikki ovat löytäneet jotain todellista rikollisuudesta, mutta samaan aikaan ne ovat epätäydellisiä eivätkä tavoita ilmiön kokonaisuutta.

Sosiologian professori **Robert Agnew** esittää saman asian vertauksen kautta. Jos usea syntymästään saakka sokea laitettaisiin tutkimaan norsua yhdestä kohdasta käsin, heidän kuvauksensa eläimestä olisi sinänsä oikea mutta varmaankin hyvin rajallinen, jopa kummallinen. Agnew pyrkii pienessä kirjassaan (2011) etsimään tietä kriminologian yhtenäisteorialle.

Karkeasti ottaen kriminologia on jatkautunut valtavirtaan ja kriittisiin teorioihin, vaikka merkittäviä yrityksiä näiden integroimiseksi on tehty jo aiemminkin (esim. Taylor ym. 1973). Monien teorioiden myötä vaivana on myös usein kapea empiirisuus: "miljoona pientä vaatimattonta tutkimusta". Jotta päästäisiin lähemmäksi integroitua teoriaa, Agnew'n mukaan on löydettävä yhtenäinen näkemys viidestä taustaoletuksesta. Ne ovat 1) rikoksen määrittely, 2) determinismi vai toimijuus, 3) ihmisluonnon luonne, 4) yhteiskunnan luonne ja 5) todellisuuden luonne. Eriävät näkemykset näistä ovat pitkälti syynä tähän kriminologian kahtiajakoon. Agnew ei kuitenkaan pyri rakentamaan varsinaista rikollisuuden

selittämisen yhtenäisteoriaa vaan vain integroitua kokonaisnäkemystä mainituista taustaoletuksista.

Rikoksen määrittelyssä valtavirta on paljolti rajoittunut legaaliseen määritelmään, jossa rikoksia ovat lähinnä rikoslaissa määritellyt teot. Tätä kautta se usein on haluamattaankin painottunut perinteiseen rikollisuuteen (street crime). Kriitikot ovat kertoneet esimerkkinä, miten suuri tieteellinen kriminologikonferenssi saattaa kokoontua sellaisen skid row -alueen vieressä, jossa lähes 8000 ihmistä asuu käytännössä pahvilaatikoissa. Silti yksikään konferenssin esitys ei käsittele aihetta. Se ei kuulu kriminologian piiriin, koska "hehän ovat itse valinneet asumismuotonsa". Toisaalta kriittisten teorioiden puolella määrittelyn aluetta on joskus laajennettu niin laajaksi, että se sisältää lähes kaiken inhimillisen vuorovaikutuksen ja valtioiden toiminnan.¹ Agnew'n mukaan integroitu määritelmä voisi pitää sisällään seuraavat ydinpiirteet: a) teon tulee olla haitallinen, b) sen

tulee olla paheksuttu, c) sen tulee olla yhteisön tuomitsema ja/tai d) valtion rankaisema. Tällaisen määrittelyn etuja ovat, että se pyrkii universaalisuuteen (hyödyntämällä mm. kansainvälistä oikeutta), tuo uusia oivalluksia eri näkökulmista, mutta on samaan aikaan riittävän kitsas.

Toinen taustaoletus on klassinen: onko meillä täysin vapaa tahto vai olemmeko determinoituja.² Agnew korostaa, että alttius johonkin käyttäytymiseen ei ole sama kuin ennalta määräytyminen. Samalla hän pyrkii löytämään integroitua näkemystä "rajattu toimijuus" -käsitteen avulla (bounded agency). Ihmisten toiminta ei ole koskaan satunnaista tai täysin vapaata. Jotkut yksilöt harjoittavat toimijuutta enemmän kuin toiset. Korkea motivaatio muutokseen lisää toimijuutta. Motivaation taustalla voivat olla mm. yleisen paineteorian (GST) esittämät tekijät. Toimijuus on todennäköisempää, jos yksilöillä on kykyä haluttuun muutokseen ja riittävät resurssit tehdä itsenäisiä valin-

toja. Samoin sitä lisää ympäristö, jossa ei ole esteitä muutokseen vaan rohkaisua ja mahdollisuuksia. Perinteisesti on usein ajateltu, että korkea toimijuuden aste merkitsisi vähäistä rikollisuutta, kun taas rikollinen käyttäytyminen olisi usein hyvin determinoitua. Tämä on väärin. Toimijuutta harjoittavien yksilöiden käyttäytymistä on vaikea ennustaa ja he saattavat olla jopa rikollisempia mutta samalla myös muutoskykyisempiä. Jos yksilöillä on korkea toimijuus, mutta he ovat sitoutuneita lailliseen käyttäytymiseen, rikollisuus on vähäistä. Mutta kun korkea toimijuus liittyy rikollisuuteen sitoutumiseen, on tilanne toinen. Voidaan jopa puhua joko prososiaalisesta tai rikollisesta "sisusta". Rikollisuuteen voi liittyä myös suurta luovuutta. Rajattu toimijuus luo perusteet myös rikosoikeusjärjestelmän olemassaololle. Rankaisu tekee rikoksesta ongelman ja vaikuttaa "toimiviini" yksilöihin. Toimijuutta voidaan ohjata.

Kolmas oletus on kysymys ihmisluonnosta. Joissakin kriminologian teorioissa korostuu itsekkyyden ja rationaalisuuden. Itsekontrolliteorian mukaan hankimme rahaa ja seksiä muulla tavalla kuin menemällä töihin tai avioliittoon, jos se on selkeästi vaivattomampaa. Ja tämä taipumus on meissä kaikissa, vain kontrolli estää sen toteutumisen. Toisen näkemyksen mukaan ainakin valtaosa ihmisistä on sosiaalisesti huolehtivia toimijoita. Ihmisillä on luontainen tarve sitoutua yhteisöön ja sen normeihin. Päinvastoin toimimalla he eivät saa tunnustusta ja riskeeraavat ihmissuhteitaan. Usein tarvitaan "suuri paine" (GST) tämän muuttamiseen. Integroidun näkemyksen mukaan ihmisluonto on moniulotteinen ja itsekkyyden tai sosiaalisen välittämisen aste vaihtelee yksilöiden välillä. Vain pieni prosenttimäärä ihmisiä sijoittuu tämän kirjon toiseen ääripäähän (itsekkyyden). Ihmiset eivät myöskään synny "tyhjinä tauluina", mutta pääsääntöisesti heillä on suuri oppimiskyky. Moniulotteisuudesta seuraa, että ainakin useimmat rikollisuusteoriat ovat relevantteja. On myös huomattava, että itsekkyyden/sosiaalisuus vaihtelevat myös tilannekohtaisesti, ei vain yksilöi-

den välillä. Aiemmin Agnew on jo esittänyt, että rikollisuus on todennäköistä, kun yksilöt kokevat painetta (anomia), heihin kohdistuu heikko sisäinen ja ulkoinen kontrolli ja he ovat oppineet liittymään rikollisuuteen. Hänen mukaansa tätä mallia tulisi täydentää toimijuuskäsitettä hyödyntämällä.

Neljäs oletus on keskeinen kriminologian kahtiajaon kannalta: vallitseeko yhteiskunnassa konsensus vai konflikti arvojen ja mm. rikoslain suhteen. Konsensusajattelun mukaan ihmisillä on yhteinen arvoperusta, yksilöiden kilpailua säädellessään ja valtio on puolueeton toimija eri ryhmien välillä. Rikos nähdään epäonnistumisena yhteiseen konsensusukseen osallistumisessa ja taustalla voi olla esimerkiksi alhainen itsekontrolli. Konfliktinäkemys on eri mieltä: kaikista arvoista ei vallitse yksimielisyyttä ja rikoslaki on pitkälti valtaapitävien laatima. Päihteiden, seksuaalisuuden, uhkapelien, talous- ja ympäristöriskosten tai oletettujen terroristien kiduttamisen kriminalisoinnista ei vallitse yksimielisyyttä. Valtio ajaa voimakkaiden ryhmien etuja ja ainakin osa laeista on tehty alistettujen ryhmien sortamiseksi.

Ei ole vaikeaa löytää evidenssiä molemmille näkemyksille. Ryhmäkonflikteja ilmenee (luokka, sukupuoli, rotu, seksuaalinen suuntautuminen). Mutta myös konsensusta on: ihmisluonto tuomitsee tietyt teot universaalisti. Integroitu teoria pitää mukana sekä makro- että mikrota-son selitykset ja hakee mahdollisuuksia niiden linkittämiseen, eikä se väheksy uusinta biososiaalista yksilötason tietoa. Se nostaa esiin myös kriminologiassa laiminlyötyjä tekijöitä kuten viha, ahdistus, vieraantuminen yms. On löydettävää niitä ehdollisia tekijöitä, jotka tietyissä olosuhteissa lisäävät rikosriskiä. Rikollinen vastaus esimerkiksi materiaaliseen puutteeseen on todennäköisempi silloin, kun laillisia keinoja ei juuri ole, kun rikos ei johda menetyksiin, kun uskotaan ajatuksiin, jotka suosivat rikollisuutta ja kun rikostilaisuuksia on runsaasti. Alemmilla sosiaaliryhmillä voi olla halua lailliseen toimijuuteen, mutta ei aina kykyä ja resursseja.

Viimeinen oletus, todellisuuden luonne tuottaa myös jaon kahteen: positivistisiin ja konstruktionistisiin. Edelliset uskovat objektiivisen todellisuuden olemassaoloon ja mahdollisuuksiin saada siitä mitattavaa tietoa. Toki virheet ovat mahdollisia, mutta niitä voidaan minimoida kehittämällä tutkimusasetelmia. Agnew ei pidä mahdollisena sellaisten postmodernien ääriäkemysten, joiden mukaan kaikki ilmiöt ovat kokonaan sosiaalisesti konstruoituja, integroimista positivistiseen tutkimusperinteeseen. Hän katsoo kuitenkin, että subjektiivisia näkemyksiä kannattaa kuunnella, sillä ne voivat merkittävällä tavalla täydentää perinteistä positivistista tutkimusta. Tällöin hän viittaa maltillisempaan konstruktionismiin mm. leimautumisteoriaan, fenomenologiaan ja mainitsee merkittävänä esimerkkinä **Jack Katzin** tutkimuksen (1988) "rikoksen viettelyksistä". Integroitu teoria voi hyödyntää moniperspektiivistä lähestymistapaa (MPA), esimerkkinä taas yleinen paineteoria (GST), jossa voidaan tutkia sekä objektiivisia että subjektiivisia painetekijöitä. ■

LÄHTEITÄ:

Agnew, Robert: *Toward a Unified Criminology: Integrating Assumptions about Crime, People and Society*. New York: New York University Press, 2011.

Taylor, Ian & Walton, Paul & Young, Jock: *The New Criminology: For A Social Theory of Deviance*. London: Routledge & Kegan Paul, 1973.

Katz, Jack: *Seductions of Crime: Moral and Sensual Attractions in Doing Evil*. New York: Basic Books Inc., 1988.

¹ Postmodernin kriminologian piirissä on esitetty, että "rikos on jonkun toimijan energiaa, jolla pyritään tekemään eroa muihin". Tämä sisältäisi mm. nykyiset liike-elämän käytännöt, hallitusten politiikat, hierarkkiset sosiaaliset suhteet ja monet perhe-elämän ilmiöt.

² Italialaisen koulukunnan Enrico Ferri piti vapaan tahdon ajatusta absurdina (ks. Haaste 2/2008).

Kriminologian haasteista

Kiitän **Maija Helmistä** kommenttipuheenvuorosta, jonka hän laati Haaste-lehteen 2/2013 aiemman kolumnini innoittamana. Esitän tässä lyhyesti muutaman näkökohdan Helmisen kiinnostavan kirjoituksen pohjalta.

Ajatus, että rikosalttius on valtion kriminalisointien tuottamaa sosiaaliskulttuurinen konstruktio, on mielestäni kyseenalainen ja kriminologiassa vanhentunut. Empiiriset tutkimukset puoltavat sitä, että alttius rikoskäyttäytymiseen ei johdu valtion nimeämis- tai leimaamistoiminnasta. Yksilöiden vaihtelevaa alttiutta rikkoa sääntöjä ei voi selittää vallitsevalla lainsäädännöllä. Myös viime vuosina voimakkaasti esiin nousseet evoluutiokriminologiset ja biososiaaliset tutkimussuuntaukset viittaavat siihen, että vahva kulttuurirelativismi on pikeminkin jarruttanut kuin edistänyt kriminologian kehitystä.

Kulttuurirelativistit nostavat mielellään esiin päihde- ja nautintoaineiden kriminalisoinnit, joskus myös modernin taloudellisen toiminnan sääntelyn. Historiallisina kuriositeetteina voidaan löytää hyvinkin erikoisia kriminalisointeja. On silti virheellistä tehdä johtopäätös, että rikollisuutena ilmenevä käyttäytymisalttius, ja sen vaihtelu populaatiossa, olisi leimaamisen tuottama konstruktio. Tämä kaikki on varsin ilmeistä, lisätietoa kannattaa lukea esimerkiksi kriminologian oppikirjastani *Rikollisuuden syyt* (2008). Minulla onkin ilo todeta, että teos on jo vastannut Helmisen huutoon: se on kriittinen, teoriaa luova ja tuo esiin uusia, Suomessa aiemmin laiminlyötyjä

näkökulmia. Siitä ilmestyy lähiaikoina toinen, uudistettu painos.

Esitin kolumnissani näkemyksiä tutkimuksen haasteista tulevaisuudessa. Niukkojen tutkimusresurssien tilanteessa on mielestäni järkevää kohdistaa huomio rikoskäyttäytymisen seurantaan, rikollisuuden syiden tutkimukseen sekä vaikuttavuusarviointeihin, joiden avulla voidaan paikallistaa toimivia tilan-
torjunnan ja rikollisuuden sosiaalisen ehkäisemisen muotoja sekä arvioida lääke- ja muiden hoitojen vaikutusta rikosalttiuteen. Tässä työssä tarvitaan monitieteisyyttä ja tutkimusasetelmien näyttötasojen kehittämistä. Koska pienessä maassa ei voida tehdä kaikkea itse, jatkossa olisi järkevää kehittää systemaattisten katsausten ja meta-analyyysien osaamista. Vahvistuessaan nämä painotukseni palvelisivat paitsi tutkimusta ja opetusta myös yhteiskunnallista vaikuttavuutta.

Helmisen kirjoituksessa on näiden näkemysten osalta väärinkäsitys. Aloitteeni eivät tarkoita ”samaa malliin jatkamista”. Kolumnissani esittämä visio on uudistumisen ohjelma, jonka toteutumisen on vasta aivan aluillaan. Ehdotukseni merkitsevät nimenomaan suomalaisen kriminologian dynaamista kehittämistä. Robusti vaikuttavuusarviointi, kokeelliset tutkimusasetelmat, aito monitieteisyys ja näyttötasojen arviointi ovat maamme yhteiskuntatieteissä olleet perinteisesti marginaalissa – päinvastoin kuin kulttuu-

rirelativistinen konstruktioismi, joka on ollut varsin suosittua. Näenkin Helmisen puheenvuoron sävyltään konservatiivisena, nykytilaa ja perinteitä tukevana.

Kaikkeen tieteelliseen tutkimukseen kuuluu aina metodologinen itsetuntemus, mm. validiteetin ja reliabiliteetin arviointi. Myös tutkimusasetelmien näyttötasojen pohdinta ja kovempaan näyttötasoon pyrkiminen edistävät metodologista itsetuntemusta. Niinpä esimerkiksi Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen kriminologisessa yksikössä rikollisuuden sisällöllinen tutkimus nojaa myös omaan metodologiseen tutkimukseen.

Kriittisenä kriminologina olen toki monessa asiassa Helmisen kanssa samaa mieltä, ja minäkin rohkaisisin konstruktioistista kriminologiaa pohtimaan ja avaamaan toimintansa taustalla olevia ”poliittisia intressejä”. ■

Kirjoittaja on Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen kriminologisen yksikön tutkimusjohtaja sekä sosiologian dosentti Helsingin yliopistossa.

Tietoverkkorikosten kansainvälistä sääntelyä vahvistettava

Helsingin yliopistolla pidettiin kesäkuussa tietoverkkorikosten kansainvälisiä ulottuvuuksia ja sääntelyä pohtiva kollokvio, johon osallistui 35 rikosoikeustutkijaa 14 valtiosta ja neljästä maanosasta. Tieteellisen keskustelutilaisuuden järjestäjiä olivat Kansainvälisen rikosoikeusyhdistyksen (AIDP) Suomen osasto, Euroopan Kriminaalipolitiikan instituutti (HEUNI) ja Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan rikosoikeuden oppiaine.

Kollokvio hyväksyi rikosoikeuden kehittämiseen tähtäävän päätöslauselman, joka käsitellään lopullisesti AIDP:n XIX maailmankongressissa Rio de Janeirossa syyskuussa 2014. Kongressissa käsitellään myös kolmen muun kollokvion päätöslauselmat, joiden aiheina ovat tietoverkkorikosten muita ulottuvuuksia (rikosoikeuden yleistä ja erityistä osaa sekä rikosprosessioikeutta) koskevat kysymykset.

Helsingin kollokvion tietoverkkorikoksia koskevat osateemat olivat: 1) tuomiovaltaa käyttävän valtion ja rikoksen tekopaikan määrittäminen, 2) rikostutkinta kybermaailmassa, 3) kansainvälinen oikeusapu ja täytäntöönpano valtionrajat ylittävissä rikoksissa, 4) ihmisoikeudet kybermaailmassa ja 5) informaatioteknologian ajan oikeudenkäynti: ”virtuaalinen tuomioistuin”.

Laajimmin kollokviiossa käsiteltiin ensimmäistä osateemaa. Alueperiaatetta todettiin noudatettavan pääperiaatteenä myös tietoverkkorikoksissa. Rikoksen tekopaikan määrittämisessä teon seurausten perusteella (ks. Suomen RL 1:10) suositettiin tiettyä pidättyvyyttä silloin, kun vieraassa valtiossa oleva tekijä (kuten palvelimen ylläpitäjä) ei pyri aktiivisesti ulottamaan tekonsa vaikutuksia tuohon toiseen valtioon. Tätä ajatusta vastavasti esimerkiksi Helsingin hovioikeuden tuomiossa 22.9.2009 nro 2370 oli ratkaissavaa teon paikallistamisessa Suomeen

Kollokviiossa puheenvuorota pitää AIDP:n varapuheenjohtaja, professori John Vervaele.

se, että tekijän erityisesti tarkoituksena oli saattaa laittomia kirjoituksia täällä yleisön saataville.

Kollokvion päätöslauselman mukaan on tarpeen vahvistaa kansainvälistä sääntelyä ja yhteistoimintaa valtioiden rankaisuvallan käytön tehostamiseksi ja yhteensovittamiseksi sekä henkilöiden tietosuojan ja muun perus- ja ihmisoike-

ussuojan parantamiseksi. Valtioiden välisestä yhteistyöstä edistetään myös tietoverkkorikosten määrittelyä yhtenäistämällä. Tietoverkkorikoksia koskeva eurooppalainen yleissopimus (Budapestin sopimus 2001) ja sen rasistisia rikoksia koskeva lisäpöytäkirja (2003) – jotka Suomi on ratifioinut – sekä eräät muut kansainväliset ja eurooppalaiset lainsäädäntöinstrumentit ovat jo edistäneet mainittuja tavoitteita.

Näiden sääntelykeinojen kansallisessa voimaan saattamisessa todettiin olevan maittain vaihtelevia vajavuuksia, eikä sääntely ole niissä riittävästi seurannut kybermaailman nopeita muutoksia. Kansainväliseltä yhteisöltä edellytetään sen tunnustamista, että valtioilla on yhteinen vastuu kyberrikosten torjunnassa, koska niitä ei ole samalla tavoin mahdollista paikallistaa tiettyyn valtioon kuten tavanmukaisia rikoksia: kybervaraus on rajaton.

Kirjoittaja on rikosoikeuden professori Helsingin yliopistossa.

Väkivaltaista ääri liikettä Suomessa vähän

Väkivaltaisen ekstremismin määrä on Suomessa edelleen vähäinen, eikä sen katsota uhkaavan valtion turvallisuutta. Yksilötasolla ja paikallisesti ääritöimintää kuitenkin esiintyy. Väkivaltaisen ekstremismin ennaltaehkäisyn kansallisen verkoston tilannekatsauksen mukaan Suomessa tapahtuu vuosittain alle sata rikosta, joiden motiivin voidaan epäillä liittyvän tekijän kuulumiseen johonkin ääri liikkeeseen. Tänä vuonna on poliisin tietoon tullut heinäkuun loppuun mennessä noin kolmekymmentä tällaista rikosta.

Valtaosassa rikoksista on kyse rasististen skinheadien yksin tai yhdessä tekemistä pahoinpitelyistä. Muutamassa tapauksessa kyse on ollut ääri vasemmanpuoleisten rikoksista ja väkivaltaista ääri-islamia

poliisin rikostilastoissa ei ilmene ollenkaan. Kaikissa skinheadien rikoksista ei ole ollut rasistista motiivia, vaan uhri on ollut valtaväestöön kuuluva. Katsauksen mukaan noin kolmasosassa skinheadien tekemistä väkivaltarikoksista on ilmeinen rasistinen motiivi. Harvoissa ääri vasemmiston väkivaltarikoksissa kyse on useimmiten anarkistien tai antifasistien aggressiivisesta käyttäytymisestä mielenosoitusten yhteydessä.

Väkivaltaisen ääri liikkeen ajautumisen syyt ovat usein yksilöllisiä. Yleisimpiä ovat näköalattomuus, syrjintä- tai eristämiskokemukset kouluissa ja työpaikoilla sekä arvostuksen tai positiivisen sosiaalisen piirin puute. Ks. www.intermin.fi/sisaineturvallisuus. /RK

Valvontarangaistuksen käytössä alueellisia eroja

Valvontarangaistus on kuuden kuukauden ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta tuomittava yhdyskuntaseuraamus. Valvontarangaistus on toissijainen siten, että se voidaan tuomita, jos yhdyskuntapalvelun tuomitsemille on este. Edellytyksenä on muun muassa, että valvontarangaistuksen tuomitsemista on pidettävä perusteltuna rikosentekijän sosiaalisten valmiuksien ylläpitämiseksi. Valvontarangaistukseen tuomitsemiselle on laissa asetettu useita muitakin edellytyksiä.

Valvontarangaistus sijoittuu ankaruudeltaan ehdottoman vankeuden ja yhdyskuntapalvelun väliin. Aikaisemmat vankeus- ja valvontarangaistukset saattavat muodostaa esteen valvontarangaistuksen tuomitsemiselle.

Valvontarangaistusta koskeva lainsäädäntö tuli voimaan 1.11.2011. Vuonna 2012 täytäntöön pantavaksi tuli yhteensä 198 valvontarangaistusta. Valvontarangaistuksen aloitti 143 tuomittua, joista 101 suoritti sen loppuun. Valvontarangaistusta oli vuonna 2012 suorittamassa keskimäärin 18 tuomittua päivittäin. Keskimääräinen valvontarangaistuksena suoritettu aika oli todella lyhyt eli 44 päivää. Tuomioiden keskimääräinen pituus oli 97 päivää eli vähän yli kolme kuukautta. Vuonna 2012 valvontarangaistuksen suoritti onnistuneesti loppuun 91 prosenttia tuomituista, yhdeksän valvontarangaistusta muunnettiin vankeudeksi. Yleisin syy muuttoon oli törkeä päihteetömyysvelvoitteen rikkominen.

Valtaosassa (56 %) täytäntöönpanoon tulleista tuomioista päärikoksena oli liikennejuopumus. Seuraavaksi suurin rikosryhmä (12 %) olivat varkausrikokset. Vuonna 2012 valvontarangaistusta suoritti kuusi siviilipalvelurikoksesta tuomittua. Noin 95 prosenttia tuomituista oli miehiä. Noin 40 prosentilla tuomituista

ei ole aikaisempia ehdottomia vankeusrangaistuksia. Rikosseuraamusasiakkaita koskevan tilaston (1.5.2012) mukaan valtaosalla (91 %) oli vakituinen asunto ja kolmannes valvontarangaistusta suorittavista oli työelämässä, viidennes heistä opiskeli ja viidennes oli eläkkeellä.

ERITYISESTI ETELÄ-SUOMESSA ALKUKANKEUTTA

Alueelliset erot ovat huomattavat: Etelä-Suomen rikosseuraamusalueella valvontarangaistus on lähtenyt hitaasti käyntiin, vain 23 tuomittua (16 % kaikista) aloitti valvontarangaistuksen suorittamisen Etelä-Suomen rikosseuraamusalueella. Länsi-Suomen rikosseuraamusalueella valvontarangaistuksen suorittamisen aloitti 64 (45 %) ja Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueella 56 (39 %).

Alueelliset erot selittyvät sillä, että Rikosseuraamuslaitokselta pyydettyjen valvontarangaistuslausuntojen määrissä oli varsin huomattavia alueellisia eroja. Aktiivisimpia vuonna 2012 olivat Itä-Suomen syyttäjänvirasto (220), Länsi-Suomen syyttäjänvirasto (150), Oulun syyttäjänvirasto (144), Kanta-Hämeen syyttäjänvirasto (81) ja Lapin syyttäjänvirasto (78). Helsingin syyttäjänvirasto pyysi 36 lausuntoa ja Länsi-Uudenmaan syyttäjänvirasto 13 lausuntoa. Myös käräjäoikeudet ja hovioikeudet ovat pyytäneet lausuntoja jonkin verran.

Vuoden 2013 heinäkuun alkuun mennessä valvontarangaistuksia on tullut täytäntöönpanoon yhteensä 138, joten voidaan arvioida, että tänä vuonna valvontarangaistuksen tulee aloittamaan noin 280 tuomittua.

Etelä-Suomen rikosseuraamusalueella määrät ovat edelleen huomattavan vähäiset muuhun maahan verrattuna: ensimmäisellä vuosipuoliskolla täytäntöönpanoon on tullut yhteensä 24 tuo-

miota eli 17 prosenttia koko maassa täytäntöönpanoon tulleista tuomioista. Valvontarangaistusta suorittavien päivittäinen keskimäärä on noussut edellisvuodesta. Valvontarangaistusta suoritti 1.9.2013 yhteensä 32 tuomittua, ja heidän päivittäinen keskimääränsä oli 30. Vaikka valvontarangaistusta suorittavien määrä onkin tänä vuonna noussut, tois-taiseksi ollaan vielä varsin kaukana alun perin asetetusta tavoitteesta, joka on noin 90–100 tuomittua päivittäin.

Valvontarangaistus on vähitellen vaikiutumassa osaksi suomalaista seuraamusjärjestelmää, jossa sille näyttää olevan luonteva käyttöalansa. Jatkossa tulisi kuitenkin harkita, voitaisiinko yhdyskuntapalvelun ja valvontarangaistuksen enimmäispituus yhtenäistää esimerkiksi kahdeksaksi kuukaudeksi. Samalla yhdyskuntapalvelun enimmäistuntimäärä voitaisiin nostaa 240 tuntiin, jolloin sen muunto takaisin vankeudeksi rikkomistapauksissa olisi nykyistä selkeämpää. Lisäksi syytä valvontarangaistuksen käytön alueellisiin eroihin tulisi tarkemmin selvittää.

Kirjoittaja toimii lainsäädäntöneuvoksena oikeusministeriön kriminaalipoliittisella osastolla ja on ollut vastuussa valvontarangaistusta koskevan lainsäädännön valmistelusta.

Vakavaa väkivaltaa tehneiden nuorten kehityskulut erilaisia

Terveystieteiden maisteri **Minna Rytkösen** väitöstutkimus Itä-Suomen yliopistoon osoitti, että nuorten vakavien väkivallantekeiden taustalla on vaihtelevia kehityskulkuja. Tutkimuksessa tunnistettiin viisi erilaista väkivaltaista käyttäytymistä edeltävää sosioemotionaalista kehityskulkua: hallitsematon, syrjäytyvä, tasapainoileva, ajautuva ja kriisiytyvä. Kutakin kehityskulkua luonnehti sille ominainen kasvatusilmapiiri kotona ja koulussa.

Nuorten vakavan väkivaltaisen käyttäytymisen taustalla esiintyi merkittäviä sosioemotionaalisen terveyden ongelmia. Ne ilmenivät vaikeuksina ilmaista tunteita ja käyttäytyä tarkoituksenmukaisesti. Tyyppillisiä olivat myös vaikeudet sopeutua arkielämän vaatimukseen, odotuksiin ja nor-

meihin sekä kommunikoida mielekkäällä tavalla toisten kanssa. Kehitys mutkistui viimeistään nuoruusiässä, mutta ei kuitenkaan edennyt kaikilla samaa polkua.

Jokaisessa nuoressa ainakin yksi aikuinen oli tunnistanut huolen aiheita ja lähes kaikki nuoret olivat jossain vaiheessa ohjautuneet sosiaali- tai terveyspalvelujen piiriin. Valtaosalla nuorista tuki ei kuitenkaan toteutunut suositusten mukaisesti, joten useimmat jäivät ilman tarvettaan vastaavaa tukea. Mitä vanhempi nuori oli, sitä heikompaa tukeen sitoutuminen oli.

TUNNETAIDOT EHKÄISYKEINO

Tulokset vahvistavat näkemystä siitä, että nuorten vakavaa väkivaltaa voidaan ehkäistä tukemalla tasapainoisen sosioe-

motionaalisen terveyden kehitystä. Jokaisella lapsella ja nuorella tulisi olla oikeus ja tilaa sosiaalisten ja tunnetaitojen oppimiseen. Avainasemassa ovat lasten ja nuorten arjessa toimivat aikuiset ja heidän tapansa nähdä ja kohdata lapsi tai nuori. Virallisen sosiaali- ja terveyspalvelujen tarjoaman tuen vaikuttavuuden kannalta keskeistä on vahvistaa nuoren ja perheen sitoutumista tarjottuun tukeen. Tällöin on tärkeää, että nuoret ja perheet kohdataan konkreettisine tarpeineen, pelkoineen, vaikeuksineen ja vahvuuksineen.

Tutkimuksen aineistona olivat kolmenkymmenen vakavan väkivallanteon 15–22-vuotiaana tehneen nuoren mielentilatutkimusasiakirjoista sekä sosiaali- ja terveydenhuollon asiakirjoista kootut tiedot.

Uutta tutkimustietoa koulukiusaamisesta

Toverisuosio näyttää olevan yksi riskitekijä sukupuolirajat ylittävässä kiusaamisessa, havaitsi PsM **Miia Sainio Turun** Turun yliopistoon tekemässään väitöstutkimuksessa. – Löydös on mielenkiintoinen, mutta myös huolestuttava. Tulokset saatetaan tulkita niin, että tyttöjen ja poikien välisen kiusaamisen taustalla olisi tykkäämistä. Tämän tyyppisillä selitysmalleilla, joiden tarkoitus on ehkä lohduttaa, voidaan ohittaa kiusaamisen vakavuus.

Sainio tarkasteli eroja saman sukupuolen sisällä ja sukupuolten välillä tapahtuvassa kiusaamisessa peruskoulun luokilla 3–6 ja 7–9. Hän havaitsi, että kiusaamisen vastainen ohjelma, KiVa Koulu, vähensi alakoulussa tyttöjen ja poikien välistä kiusaamista, mutta yläkoulussa se ei enää siihen vaikuttanut. Hän pitää mahdollisena, että yläkoulussa kiusaamiseen on vaikeampaa puuttua, koska opettaja ei vietä enää yhtä paljon aikaa ryhmän kanssa. Kiusaamista voi olla hankala havaita myös

sen takia, että kiusatut eivät aina ole kovin tyypillisiä uhreja vaan usein suosittuja oppilaita. Aikuiset eivät aina ymmärrä puuttua määrätietoisesti kiusaamiseen, vaikka sen seuraukset voivat olla hyvinkin vakavia. Kiusatut nimesivät puolustajikseen pääasiassa oman sukupuolensa edustajia, mutta tähän tarvittaisiin ehkä kiusaajan sukupuolen edustajia.

Kiusatun oppilaan puolustamiseen vaikuttavat sekä yksilön että ryhmän ominaisuudet, selviää toisesta Turun yliopiston tuoreesta väitöksestä. PsM **Virpi Pöyhösen** tutkimuksen mukaan koulussa kiusatun puolustajaksi nousee empaattinen sekä omaan toimintakykyynsä luottava oppilas. Ratkaisevaa on myös opettajan toiminta: jos hän selkeästi tuomitsee kiusaamisen, oppilaiden on helpompi asettua kiusatun koulukaverin puolustajaksi.

Pöyhösen väitöstyö koostuu neljästä erillisestä tutkimuksesta, joissa lähestytään eri näkökulmista koulukiusaamiseen

puuttumista. Tulosten mukaan empatialla, erityisesti yksilön herkkyydellä kokea toisen tunteet, on tärkeä rooli siinä, asettuuko oppilas tukemaan kiusattua. Siihen vaikuttavat myös esimerkiksi se, miten helpoksi tai vaikeaksi oppilas kokee puolustamisen.

Oppilaiden asenteet ovat usein kiusaamista vastaan, mutta silti vain suhteellisen pieni osa lapsista ja nuorista puolustaa ja tukee kiusattua. Aiempien turkulaistutkimusten mukaan harvempi kuin joka viides puuttuu koulukaverinsa kiusaamiseen.

Pöyhösen havainnon mukaan kiusatun oppilaan tukemiseen vaikuttavat vahvasti luokkaryhmän ominaisuudet kuten yhteiset normit. – Koululuokissa, joissa kiusaavat oppilaat ovat suosittuja, puolustetaan vähemmän. Luokissa, joissa oppilaat kokevat tulevaisuutta hyvin toimeen keskenään ja kokevat, että opettaja toimii kiusaamisen vähentämiseksi, puolustetaan enemmän.

Jenginuorten rikosentorjuntahanke hyvässä vauhdissa

Helsingissä alkoi vuoden vaihteessa uusi hanke, jossa pyritään tavoittamaan rikoksilla ja päihteillä oireilevia nuoria. Jenginuorihankeessa keskitytään nuoriin, joilla saattaa olla tunne, etteivät asiat elämässä ole järjestyksessä tai ne ovat luisumassa ei-toivottuun suuntaan. Hanke pyrkii tavoittamaan myös nuorten perheitä ja ohjaamaan tarvittaessa palvelujen piiriin. Taustalla on poliisin, sosiaalityöntekijöiden ja järjestöjen huoli rikoksilla oireilevista nuorista.

Suhteellisen pieniä nuorisoryhmittymiä on lähinnä Kampin alueella, Itäkeskuksessa ja pääkaupunkiseudun kauppakeskuksissa. Ryhmät ovat monikulttuurisia ja joukossa on myös valtaväestöön kuuluvia nuoria. Yhteistä nuorille on pitkään jatku-

nut ja jo varhain alkanut syrjäytyminen.

Hankkeessa kehitetään etsivän työn mallia monikulttuuristen jenginuorten tavoittamiseksi ja sitouttamiseksi palveluihin. Jalkautuva työ ulottuu myös syrjäytyneiden nuorten perheisiin. Lisäksi koulutetaan sosiaali- ja nuorisotointa sekä järjestöjä jenginuorten kohtaamiseen ja palvelutarpeisiin.

Kevään ja kesän aikana hankkeessa rakennettiin yhteistyöverkostoja. Keskeisiä toimijoita yhteistyöverkostossa ovat romani- ja somalijärjestöt, useat muut nuorten palveluja tuottavat järjestöt sekä kuntien, seurakuntien ja valtion edustajat. Syksyn aikana hanke jalkautuu nuorten suosimiin paikkoihin mm. Snelun, sosiaaliviraston lähityön ja Aseman

Lapset ry:n Walkers-talon ja Hububussin kanssa.

Hankkeessa toimii projektipäällikön ja projektityöntekijän lisäksi kolme kokemusasiiantuntijaa. Asiantuntijat ovat eri kulttuurien nuorisosiiantuntijoita, ns. kadun ”kulttuuritulkkeja”. He saavat koulutusta ja heitä ohjataan lähityöhön.

Hanke on nelivuotinen ja sitä hallinnoi Kriminaalihuollon tukisäätiö. Rahoittaja on Raha-automaattiyhdistys.

Hankkeen taustaraportti ”Suomensomalien ja romanien yhteiskuntaan sopeutumisen haasteita sekä katsaus pohjoismaiseen jengi-kulttuuriin” on luettavissa www.krit.fi/fin/hankkeet/jenginuorihanke/. Hanketta voi seurata myös www.facebook.com/Jenginuorihanke.

Kirjoittaja toimii hankkeen projektipäällikkönä.

■ **Uusimmasta kouluterveyskyselystä** selviää, että nuoret kokevat yhä useammin tulevansa kuulluiksi koulussa. Työilmapiiri peruskouluissa ja lukioissa on parantunut ja kiusaaminenkin vähentynyt. Nuorten alkoholinkäyttö ja säännöllinen humalaan juominen ovat vähentyneet 2000-luvun alusta, www.thl.fi/kouluterveyskysely.

■ **Rikostutkinta lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa** -teos tarkastelee näiden rikosepäilyjen tutkintaa. Noora Ellosen toimittama ja Poliisiammattikorkeakoulun julkaisema teos on ensisijaisesti tarkoitettu oppikirjaksi, mutta se toimii myös oppaana tapauksia tutkiville poliiseille.

■ **Otakantaa.fi – Asuinalueen turvallisuus** -sivuilla käydään rikosentorjuntaneuvoston Naapuriaputyöryhmän käynnistämää keskustelua siitä, tulisiko asukkaat ottaa mukaan päättämään paikallisen budjetin käytöstä ja näin vaikuttamaan esim. turvallisuuden ja viihtyvyyden parantamiseen omalla asuinalueella.

Selvitys ehdottaa seksin oston täyskieltoa

Suomen nykyinen lainsäädäntö on vaikeaselkoinen eikä se suojaa ihmiskaupan ja parituksen kohteita riittävästi. Tätä mieltä ovat Helsingin yliopiston professori **Johanna Niemi** ja oikeustieteen maisteri **Jussi Aaltonen**, jotka arvioivat vuodesta 2006 voimassa olleen seksin ostokieltoa koskevan rikoslain säännöksen toimivuutta.

– Selvitys vahvistaa sen tiedon, että nykyisin rikosoikeudellisen vastuun ulkopuolelle jää tapauksia, jotka tosiasiallisesti liittyvät paritukseen tai ihmiskaupaan. Lisäksi selvitys kertoo taas kerran sen, miten paljon hyväksikäyttöä prostituutiossa esiintyy, oikeusministeri **Anna-Maja Henriksson** totesi julkistamistilaisuudessa.

– Mielestäni olisi perusteltua, että meillä otettaisiin käyttöön Ruotsin mallin mukainen seksin ostamisen kokonaan kieltevä lainsäädäntö.

Tutkijoiden mukaan nykyllä lainsäädännön soveltamisessa on ongelmia. Seksi-

kaupan kohteen hyväksikäyttöä koskevia esitutkintoja on käynnistetty suhteellisen vähän, vaikka paritustapauksissa voidaan havaita seksin ostajia. Syytteet seksin ostamiselta eivät menesty, kun viranomaisen pitäisi pystyä jälkikäteen näyttämään, että ostajan olisi pitänyt tietää ihmiskaupasta tai parituksesta. Syyte ei välttämättä menesty tuomioistuimessa, vaikka hyväksikäyttörikos olisi kohdistunut ihmiskaupan uhuriin.

Järjestyslain osalta tutkijat pitävät ongelmallisena sitä, että seksin oston ja myynnin yleisellä paikalla kieltevä pykälä on sovellettu pääasiassa seksin myyntiin. Myös tutkijat esittävät selvityksen perusteella seksin ostamisen kieltämistä kokonaan. Vaihtoehtoisesti tutkijat esittävät lain muuttamista siten, että seksin ostaminen parituksen tai ihmiskaupan kohteelta olisi kiellettyä, jos ostajalla olisi ollut aihetta epäillä ihmiskauppaa tai paritusta. **/RK**

Julkaisu osoitteessa www.oikeusministerio.fi.

Eurooppalaiset uhrien tukijärjestöt koolla Skotlannissa

Euroopan uhrtukiverkoston (Victim Support Europe) vuosikonferenssi pidettiin Edinburghissa toukokuussa. Keskeisesti esillä olivat uhridirektiivin täytäntöönpanon haasteet. Työryhmissä tarkasteltiin lähemmin mm. ihmiskaupan uhrien ja lähisuhdeväkivallan uhrien auttamista. Skotlannilla itsellään on uhrien tukemisessa pitkät perinteet ja hyvät valmiudet kehittämistyölle.

Viime vuonna hyväksytyt ja marraskuuhun 2015 mennessä täytäntöön pantavan rikosuhridirektiivin (2012/29/EU) mukaan uhrilla on oikeus tietoon, suojeluun ja tukeen. EU-komissio auttaa jäsenvaltioita direktiivin implementoinnissa ohjeistuksin. Ohjeluonnosta on käsitelty asiantuntijakokouksessa toukokuussa Brysselissä. Lopulliset suositukset julkaistaneen syksyllä.

Euroopan uhrtukiverkoston puheenjohtaja **David McKenna** ilmaisi tyytyväisyytensä EU:n toimiin uhrien asian edistämisessä. Direktiivin lisäksi pakettiin kuuluu mm. eurooppalainen suojelumääräys ja Budapestin uhririkartta. McKenna muistutti, että työ ei lopu tähän, vaan tästä se vasta alkaa. Tärkeää on taata hyvälaatuiset riippumattomat tukipalvelut, joista uhrin todellakin saavat apua – myös toisessa EU-maassa ollessaan. Hän painotti viranomaisten kouluttamista uhrin kunnioittavan kohtelun varmistamiseksi.

Skotlannin hallituksen oikeusministeri **Kenny MacAskill** arvioi uhridirektiivin täytäntöönpanon onnistuvan maassa hyvin. MacAskillin mukaan Skotlannissa halutaan mennä direktiivin minimiä pidemmälle. Asiaa edistetään viiden hankkeen ohjelmalla. Keskeisessä asemassa ovat tuomioistuin- ja poliisitoiminta, ihmiskaupan ehkäisyyn kansallinen yksikkö sekä lapsiuhrien ja -todistajien kuuleminen.

IHMISKAUPAN TORJUNTAA YHTEISTYÖLLÄ JA UHRILÄHTÖISESTI

Ihmiskaupan uhrien asemaa Euroopassa vahvistavat yleisen uhridirektiivin ohella ihmiskaupan vastainen direktiivi (2011/36/EU) ja Euroopan neuvoston yleissopimus. Konferenssissa esiteltäviä konkreettisia hankkeita oli mm. Irlannin EU-puheenjohtajuuskaudella kehitetty käsikirja, jossa kerrotaan selkokielellä ihmiskaupan uhrin oikeuksista. Skotlannissa puolestaan jokaiselle poliisille on jaettu esite ihmiskaupan uhrin tunnistamisen helpottamiseksi.

Kumppanuuteen pohjaava yhteistyö on ihmiskaupan uhrien tukemisessa olennaista, painotti **Bronagh Andrew** TARASTA (Trafficking Awareness Raising Alliance). TARA tarjoaa Glasgow'ssa tukea yli 18-vuotiaille naisille, joiden epäillään joutuneen seksiperäisen ihmiskaupan uhreiksi. Työperäisen ihmiskaupan uhrin kuuluvat toisen järjestön piiriin. Kumppaakin rahoittaa Skotlannin hallitus. Uhrien tunnistamiseksi ja tukemiseksi on kehitetty Ison-Britannian laajuinen järjestelmä, jossa Skotlannin osuus kohdatuista ihmiskaupan uhreista on 8 %. Skotlannissa ohjattiin auttamisjärjestelmään 92 uhrin vuonna 2012.

LÄHISUHDEVÄKIVALLAN UHRIT HUOMIOON

Paula Krol, hankeasiantuntija Euroopan Neuvoston ihmisoikeus- ja laillisuusosastosta, huomautti että uhridirektiiviä on tulkittava Istanbulin yleissopimuksen mukaisesti. Naisiin kohdistuvan väkivallan ja lähisuhdeväkivallan uhrien tarpeet tulee huomioida. – Direktiivi on yleissopimusta rajoittavampi eikä kohdistu yhtä lailla rikosten ehkäisyyn. Jos näitä kahta käytetään yhdessä, uhrien suojelu ja tuki paranevat.

Eurooppalaisina haasteina Krol mainit-

Konferenssissa vierailut prinsessa Anne on Skotlannin rikosuhripäivystyksen presidentti. Puheessaan hän korosti vapaaehtoistyön merkitystä uhrien tukemisessa.

si sukupuolineutraalit lait, suojan ja tuen tasoerot, riittämättömän tukipalveluiden rahoituksen, puutteet monitoimijaisessa yhteistyössä sekä naisiin kohdistetun syrjinnän ja negatiiviset asenteet. Yleissopimus tunnustaa lähisuhdeväkivallan uhreiksi myös miehet ja lapset.

Lily Greenan Skotlannin naistenavusta toi esiin, että naisen elämän vaarallisinta aikaa on se, kun hän eroaa miehestään tai kertoo jättävänsä tämän. Järjestö on mukana lähisuhdeväkivallan vastaisessa asennekampanjassa "Togetherwecan-stopit".

Lähisuhdeväkivaltaa kokeiden miesten kohtaamista ongelmista kertoi puolestaan **Nick Smithers** miesuhreja tukevasta järjestöstä. – On ongelmallista, että lähisuhdeväkivallan sanotaan olevan vain miesten tekemää ja naisiin kohdistamaa, koska määritelmä voi johtaa miesuhrien syrjäytymiseen. Miesuhrit kokevat vähättelyä, leimaamista sekä vieraantumista. Skotlannin rikosuhritutkimuksen (2010/11) mukaan vain yhdeksän prosenttia miesuhritapauksista tulee poliisin tietoon. Tämä asettaa tuelle ja palveluille omat haasteensa.

Kirjoittaja on neuvotteleva virkamies oikeusministeriössä.

HAASTE

ASiantuntevasti
Rikksentorjunnasta
ja kriminaalipolitiikasta

HAASTE-lehdestä saa tietoa rikollisuudesta, kriminaalipolitiikasta ja rikksentorjunnasta, tutkimuksesta ja käytännön työstä Suomessa ja muualla. Lehdessä eri tahot keskustelevat ja kirjoittavat samalla foorumilla ajankohtaisista ja periaatteellisista kysymyksistä. Lehteä julkaisevat oikeusministeriö ja rikksentorjuntaneuvosto.

HAASTE kertoo rikksista ja rangaistuksista, tekijöistä ja uhreista, rikksentorjunnasta sekä lainsäädännöstä ja tutkimuksesta. Lehdessä julkaistaan asiantuntija-artikkeleita, kannanottoja, haastatteluja, uutisia sekä kuvauksia käytännön paikallisesta rikksentorjuntatyöstä.

HAASTE on tarkoitettu rikollisuuteen liittyvien ongelmien parissa työskenteleville sekä aihepiiristä muutoin kiinnostuneille. Erityisesti lehdestä on hyötyä niille, jotka tekevät rikksentorjuntatyötä poliisissa, sosiaali- ja nuorisotoimessa, yhdyskuntasuunnittelussa, elinkeinoelämässä, vakuutus- alalla, kirkossa ja kansalaisjärjestöissä.

HAASTE ilmestyy neljä kertaa vuodessa. Lehden vuositilaus maksaa 25 euroa + alv. 10 %. Lasku lähetetään erikseen.

Tilaa HAASTE oheisella tilauskortilla, nettilomakkeella (www.haaste.om.fi) tai sähköpostitse haaste@om.fi.

HAASTE

Tilaa HAASTE-lehden hintaan 25 euroa + alv. 10% /4 numeroa/12 kk

- kestotilaus, tilaukseni jatkuu, kunnes ilmoitan sen päätymisestä (laskutusväli 12 kk)
- määräaikaistilaus (12 kk)

Tilaaaja

Nimi _____

Yritys/Yhteisö _____

Lähiosoite _____

Postinumero ja -toimipaikka _____

Puhelinnumero _____

Lehden saaja (mikäli eri kuin tilaaaja)

Nimi _____

Yritys/Yhteisö _____

Lähiosoite _____

Postinumero ja -toimipaikka _____

Vastaanottaja
maksaa
postimaksun

Rikksentorjuntaneuvosto
VASTAUSLÄHETYS
Tunnus 5011705
00003 Helsinki